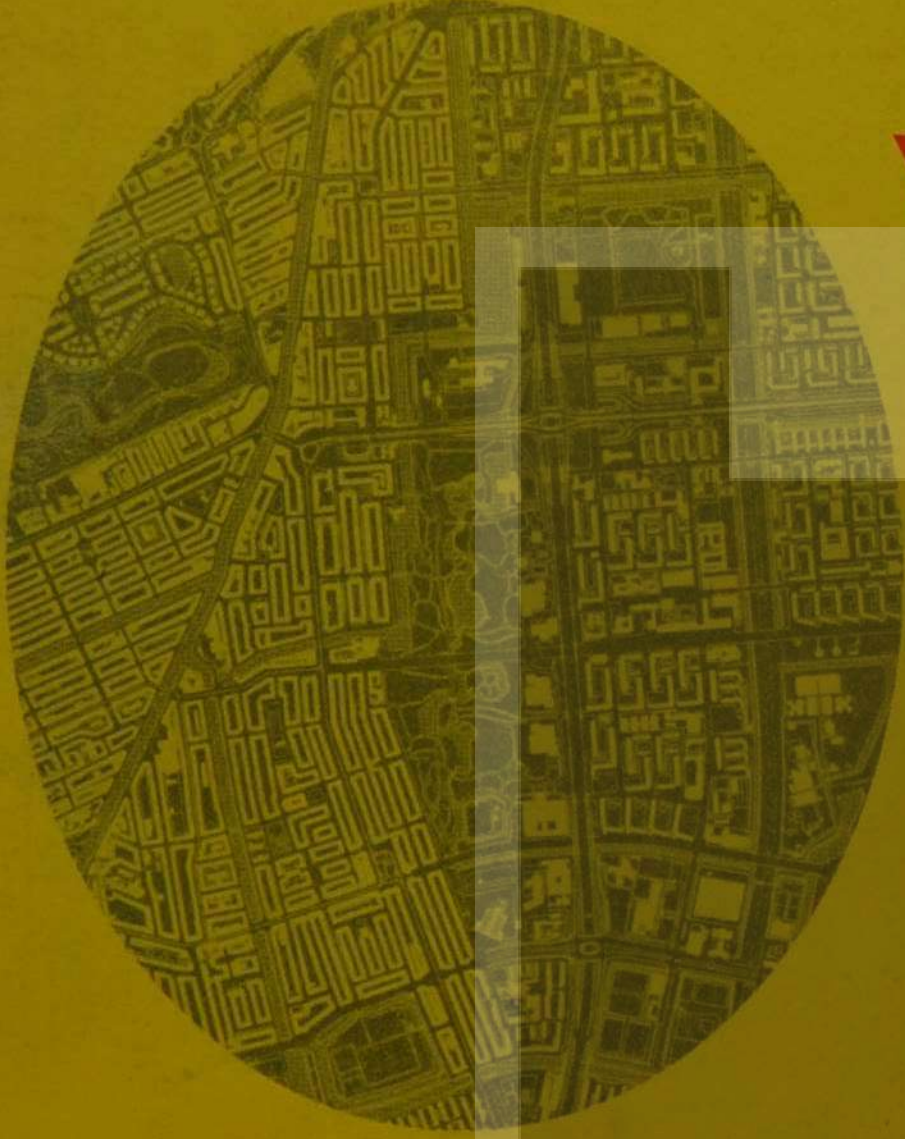

YEREL YÖNETİMLER VE KENT SORUNLARI

Dr. Erdal Atabek, Akin Atauz
Nihal Kara, Sema Köksal,
Tarık Şengül

YEŞİLLER HAREKETİ ÜZERİNE SİYASAL DEĞİNMELER

Raşit Kaya

OKUYUCUDAN BİLİM ve SANAT'A ELEŞTİRİLER VE SAĞLIK SORUNU ÜZERİNE GÖRÜŞLER

Aydın Özcan

Ve Bilim ve Sanat
zenginliği...

İlhan Alkan, Cigercun,
Gülnaz Çolak, Nezih Danyal,
Mustafa Durmuş, Remzi İnanc,
Şükran Kurdakul, Dr. Ali Nesin,
Herkül Millas, Sabahattin Ögün,
Mahmut T. Öngören, J. Stewart
Robinson, V. Shevoroshkin,
Mehmet Tomanbay, Hıfzı Topuz,
Mehmet Cemil Uğurlu,
Aysun Umay, Ayşegül Yüksel

BİLİM ve SANAT

ARALIK 1988'DEN İTİBAREN
KİTAPÇILARDA...

BİLİM ve SANAT
ARALIK AYINDAN BAŞLAYARAK
SATIŞLARINI KİTAPÇILAR KANALIYLA
SÜRDÜRECEK

DOSTLARIMIZ, OKURLARIMIZ DERGİLERİNİ
BUNDAN BÖYLE
GAZETE BAYİLERİ YERİNE
KİTAPÇILARDAN ALMALILAR.

BİLİM ve SANAT
SATIŞI YAPMAK İSTEYEN KİTAPEVİ
YETKİLİLERİNİN ADRESİMİZE
BAŞVURMALARINI DİLİYORUZ...

BİLİM ve SANAT

Sahibi
BİLSAN Basım - Yayın Ticaret
ve Sanayi A.Ş. Adına:
İLHAN ALKAN

Genel Yayın Yönetmeni
VARLIK ÖZMENEK

Genel Yayın Danışmanı
GÜNEY GÖNENÇ

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
ÖZER ESMEK

TÜSTAV

Yazışma adresi: Sumer Sokak 38/1-A Kızılay-
ANKARA Tel: 125 52 02 Posta Çeki No: 12526-1
• İzmir Temsilcisi: Haluk DÖLENEKEN • İsveç
Temsilcisi: Gürhan UÇKAN Box: 38045 10064
Stockholm • F. Almanya Temsilcisi: Duran TAŞ-
TAN Alemannen Str. 1 404 Neuss • İsviçre Tem-
silcisi: Hasan DEMİRCAN Postfach 56 5814
Sarmenstorf • Kıbrıs Temsilcisi: Sevgül ULUDAĞ
19 Necmi Alkran Sk. Lefkoşe/Kıbrıs • Dizgi: Yeşim,
Tel: 117 57 52 • Sayfa Düzeni: Erdal TAŞKESEN
Tel: 230 58 52 • Film: Arsu Ofset Tel: 229 76 92
• Baskı: Daily News Ofset Tesisleri • Dağıtım: Hür
Dağıtım Tel: 511 91 10 (10 Hat) Abone: Yıllık 6000
- Altı Aylık 3500 - TL Avrupa Yıllık 40 DM - ABD
(Uçakla) 30 Dolar, Avustralya 35 Avustralya Doları.

Baskı Tarihi: 27.10.1988

KÜLTÜREL YAYINCILIK BUNALIMDA İlhan Alkan	4
OKUYUCUDAN BİLİM VE SANAT'A ELEŞTİRİLER VE SAĞLIK SORUNU ÜZERİNE GÖRÜŞLER Aydın Özcan	5
YEŞİLLER HAREKETİ ÜZERİNE SİYASAL DEĞİNMELEK Raşit Kaya	9
BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ VE SORUMLU BASIN Hıfzı Topuz	12
KENTİN ALTIN ANAHTARI Dr. Erdal Atabek	15
BELEDİYELER VE ÖZELLEŞTİRME Tarık Şengül	17
BÜYÜK ŞEHİR YÖNETİM MODELİNİN İÇ İŞLEYİŞİ: İSTANBUL ÖRNEĞİ Nihal Kara-Sema Köksal	20
BELEDİYELER 1980'DEN SONRA GELİŞTİ Mİ? Akin Atauz, ŞPMMO adına	25
NEDEN "HEMEN ŞİMDİ" OLMASIN?	28
GERÇEK Herkül Millas	30
YÖK VE TNF Sabahattin Ögün-Aysun Umay	35
GALAPAGOS ADALARI Mehmet Cemil Uğurlu	37
AKILLILARIN OYNADIĞI APTAL OYUNLAR Dr. Ali Nesin	38
GÜNEY KORE, IMF'İN KALKINMADA ÖRNEK GÖSTERDİĞİ ÜLKE Mustafa Durmuş	40
ANA DİL: NOSTRATİK DİLLER Vitalij V. Shevoroshkin/Çev. J. Stewart-Robinson ve Mehmet Tomanbay	45
NÜSHED VE BARIŞ Dr. Ferruh Yavuz	48
HEY BACIM Cigirxun	49
"BİLİM RESMİ İDEOLOJİYİ ELEŞTİREBİLMELİ, ONUNLA HESAPLAŞABİLMELİDİR" Remzi inanç	50
PARİS: ÖZGÜRLÜK, GÜZELLİK VE KÜLTÜRLE YOĞRULMUŞ BİR KOCA KENT Ayşegül Yüksel	52
BU TOPRAKLARIN ÇOCUĞU Mahmut T. Öngören	55
YILMAZ GÜNEY'İN FİLMLERİNE KONAN YASAK	56
ÖLÜMÜNÜN 20. YILINDA REŞAT FUAT BARANER İÇİN... Şükran Kurdakul	58
ÇİZGİLERİYLE: Nezh Danyal FOTOĞRAFLARIYLA: Gülnaz Çolak	

Kültürel Yayıncılık Bunalımında

İlhan Alkan

Çağımızda bilimsel-teknolojik gelişmeler, kültürel yaşantımıza ve demokratik açılımlara yeni boyutlar kazandırıyor. Uluslararası düzeyde bu kazanımların geliştirilmesi ve zenginleştirilmesi tüm kişi ve kurumların olumlu çabalarıyla sağlanıyor.

Çağın doğru yorumlayan sanatçılarımız, yayıncılarımız, yazarlarımız genel bir deyişle tüm aydınlarımız bilimsel üretimlerin kültürel ve demokratik boyutlarıyla ülkemizde de köklenip yeşermesini amaçlıyorlar.

Ne var ki; 12 Eylül'ün siyasal iktidarları çok değişik yol ve yöntemlerle, bir yandan kültürel yozlaşmayı pompalarken öte yandan **bilim** üreten kurumları ortadan kaldırmaya en azından içlerini boşaltmaya çalışıyor.

Bu bağlamda denebilir ki; özellikle 12 Eylül sonrası uygulanan ekonomik politikalar ve baskıcı yöntemler, her alanda olduğu gibi kültürel yayıncılık alanında da bunalımlara ortam hazırladı.

Bu bunalımlar yayın dünyasının sorunlarını artırıyor. Özellikle de **üretim sorunları** ve **dağıtım sorunları** giderek büyüyor.

Yayıncılıkta üretim, her geçen gün biraz daha zorlaşıyor. Kitap ve dergi maliyetleri hızla artıyor. Ekonomik anlamda güçlü yayınevleri bile çok sınırlı sayıda kitap çıkarabiliyor.

Maliyetlerin belirlenmesinde kağıt fiyatları temel etken. Bilindiği gibi '80 sonrası kağıda yapılan zam, oran olarak ilk sırayı alıyor. Hem de en yakın izleyicisini bir kaç kez katlayarak. Son bir yıl içerisinde gazete kağıdına % 300'e yaklaşan zam yapıldı. Geçen yılın bu aylarında gazete kağıdının (54 gr. 3. hamur) tonu, piyasadan 470 bin TL.sına alınabiliyordu. Bu yılın aynı aylarında 1.350 bin (bir milyon üç yüz-elli bin) TL'ye satılıyor. Buna rağmen bulunamıyor. Kağıt piyasası karaborsa kurallarına uygun olarak yürüyor.

Yayıncılığın diğer girdileri de dövize bağlı olarak yükseliyor. Böylece yayın fiyatları okuyucunun satın alma gücünü zorluyor. Tek neden bu olmamakla beraber, okuma oranı giderek düşüyor.

Ülkemizde üretilen kültürel yayınların dağıtımını ise bir başka sorun. Yayın dağıtımını iki büyük şirketin tekelinde. **Hür Dağıtım** ve **GAMEDA** işbirliği yaparak dağıtım alanına başka bir kuruluşun girmesini engelliyorlar. 22 Haziran 1987 tarihinde imzaladıkları ortak genelgeyle 66 yayının gazete büfelerinde satışını engellediler. (Ayrıntılı bilgi için **Bilim ve Sanat**, Ağus-

tos 1987, Sayı: 80)

60 kadar aylık dergiylе dağıtan **ETKİN** dağıtım, bu baskılar sonucu işlevini yitirince seçeneksiz kalan kültürel yayınlar, her iki dağıtım şirketinin ağır koşullarını kabullenmek zorunda kaldılar. O tarihten bu yana, 13 aydır **Bilim ve Sanat'ı** **Hür Dağıtım** dağıtıyor. Dağıtımın gönderdiği sayısal dökümanlar, ortaya çok ilginç tablolar çıkarıyor. Şimdilik bu konuya girmek istemiyoruz. Sadece şu kadarını söylemekle yetinelim: Dağıtım şirketi, dayattığı koşullar gereği, satılan dergi gelirlerinin tümüne el koyabildiği gibi ayrıca yayınevinden ek ücret talebinde de bulunabiliyor. Bu örnekler yaşanıyor.

Yukarıda kısaca değinip geçtiğimiz konulardan şöyle bir sonuç çıkarmak olanaklı. Bilimsel ve kültürel yayınların engellenmesinde-özel niyetleri farklı da olsa- bugünkü iktidar ile dağıtım tekelleri çakışıyor. Hem de ekonomik politikalarının temeli saydıkları "serbest piyasa ekonomisi" kurallarını çiğneyerek, Temel demokratik normları hiçe sayarak...

Bu nedenlerle, **Bilim ve Sanat** Aralık sayısı ile birlikte kitapçı dağıtımına geçiyor. Okuyucularına bu yolla ulaşmaya çalışacak. Bunun zorluğunu biliyoruz ama zorunluyuz. İş yine **Bilim ve Sanat'ı** 93. sayılarına ulaştıran özverili okuyucularına düşüyor. Çevremizdeki dostlarımızı **Bilim ve Sanat** abone yapalım ve yöremizdeki kitapçılara **Bilim ve Sanat** satmalarını, bizimle ilişki kurmalarını önerelim.

Temmuz 1986 (67. sayı) tarihinden bu güne dek **Bilim ve Sanat'ın** editörlük görevini büyük bir özveri ve titizlikle yürüten Sayın **Aykut Göker**, 93. sayımızdan sonra bu görevinden ayrılıyor.

Sayın **Aykut Göker**'in özel nedenlerle bu görevi bırakmak zorunda kalması **Bilim ve Sanat Dergisi** için olumsuz bir durum. Ne var ki; **Aykut Göker** arkadaşımız Yayın Kurulundaki görevini sürdürecektir. Böylece **Bilim ve Sanat** okurları bundan sonra da O'nun katkılarında ve deneyimlerinden yararlanacak.

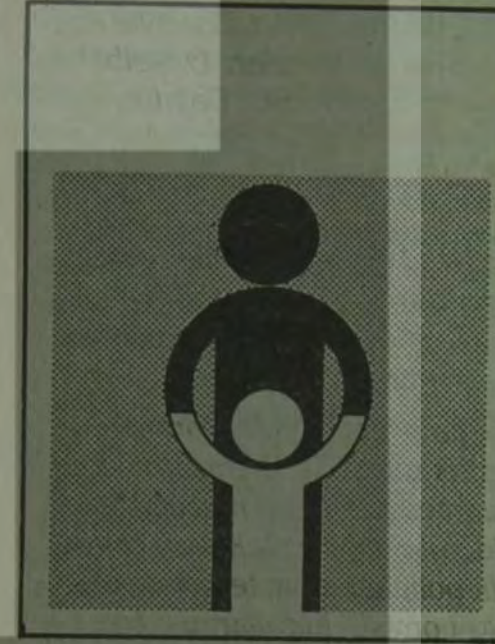
Bilim ve Sanat ailesi adına Sayın **Göker**'e teşekkür ederiz.

Sevgiyle, dostlukla. 20 EYLÜL 1988

NOT: İki ay süreklî aramamıza rağmen kağıt bulamadık. Karaborsadan almaya da ekonomik olanaklarımız elvermedi. Bu nedenle 92 aydır hiç aksamadan çıkan **Bilim ve Sanat** Eylül-Ekim 1988 aylarında çıkmadı. **Bilim ve Sanat** yaşamındaki bu boşluğun, boşluğu yaratan koşullarla birlikte değerlendirilmesini diliyoruz. Bir daha aynı olumsuzluğun yaşanmamasını umuyoruz.

Okuyucudan Bilim ve Sanat'a Eleştiriler ve Sağlık Sorunu Üzerine Görüşler

Aydın Özcan

Bilim ve Sanat, Temmuz sayısının Bizden Size köşesinde, okuyucularının kendisini eleştirmemesini, tartışmalara katılmamasını söz konusu ediyor. Aslında, biz okuyucularını eleştiriyor bu sesleniş ile dergimiz.

Okuyucu olmanın tek yönlü, pasif bir ilişki olmadığını hatırlatıyor bize. Hele **Bilim ve Sanat** okuyucuları için bu ilişki özellikle iki yönlü olmalı. **Bilim ve Sanat** okuyuculuğu tercihini yapmış olanlar, yaşamı değiştirme ve güzelleştirme özleminde olanlar olsa gerek aynı zamanda. Daha güzel bir geleceği kurabilmek için de, öğrenmek, düşünmek, tasarlamak ve tartışmak gerekiyor.

Günümüz toplumlarının ve toplumsal sorunların karmaşıklığını, çok yönlülüğünü kavrayabilmek için de bu zihinsel eylemlere, ve hele tartışmaya, galiba ve her zamankinden çok gereksinmemiz var. **Bilim Sanat**'ın varlığı tartışabilmemiz için önemli bir olanak, tartışmalara katılmak ise top-

lumsal sorumluluk gereği.

Dergimiz bu sorumluluğun gereğini yerine getirmediğimizi hatırlatıyor bize. Bunun nedeni, "1980 sonrasındaki genel depolitizasyonun etkilemesi" mi, yoksa tartışmaya ve eleştirmeye pek yatkın olmayan genel toplumsal alışkanlıklarımız mı, her neyse... Bizden Size'yi ve Temmuz sayısının ağırlıklı konusu olan "Sağlık Sorunu"na ilişkin makaleleri okuduktan sonra kendi payıma düşeni yapmaya karar verdim: dergiye eleştirmek ve sağlık konusundaki tartışmaya katılmak.

Önce derginin eleştirisi: Dergiye okuyucu tepkilerinin, katılımın azlığının çeşitli nedenleri olabilir. **Bilim ve Sanat** bu nedenleri okuyucularına sormayı düşündü mü? Bellegim beni yanıltmıyorsa derginin tarihinde, 3 yıl kadar önce gerçekleştirilmiş, bir tek okuyucu anketi var. Neden daha kapsamlı olarak yinelenmesin? İşin bir yönü de şu: okuyucu bir atalet içerisinde ise, onu harekettendirme girişimi de dergiden gelmeli. Okuyucuyu eleştirmeye, tartışmaya çağırmak güzel. Ama, daha fazlası da yapılabilir. Derginin sayılarının "Sağlık Sorunu" gibi özel konulara ayrılması yerinde. Bu konular önceden bir planlama ile saptanıyor olsa gerek. Öyleyse, bu planlama önceki sayılardan duyurulup, okuyucular, görüş, anı, çizgi ile katkıda bulunmaya çağrılabilir. Hatta, okuyucuların konu planlamasına katkıda bulunmaları sağlanabilir, sistematik çağrılar ve anketler ile. Bir de şu nokta var: şimdiki haliyle **Bilim ve Sanat uzmanların** açıklamalarda bulundukları bir dergi görünümünde. Bu görünüm "uzman olmayanlarda", dergiye yazı yazmaları açısından caydırıcı etki yaratıyor olmasın? "Sıradan" gözlemlere, düşüncelere dayalı, kısa yazıların (veya çizgilerin) dergi sayfalarında yer alması cesaretlendirici olabilir.

"SAĞLIK SORUNU"

Şimdi gelelim sağlık konusundaki tartışmalara. Her insan gibi, sağlık konusu beni de doğrudan ilgilendiriyor, kendimin ve yakınlarımın esenliği açısından. Aynı zamanda, yaşanan toplumsal süreçlerin bir gözlemcisi olarak da, o süreçlerin içinde biçimlenen sağlık konuları ile ilgileniyorum. (Burada, **Bilim ve Sanat**'taki ana başlıktan farklı olarak, "sağlık sorunu" değil, sağlık konuları terimini yeğlediğimi belirtiyim. Çünkü, bir toplumsal oluşumun "sorun" olup olmadığı, kişilere ya da toplumsal kesimlere öznel bir bir durum gibi geliyor bana.) Özellikle de yaşamımın ABD'nde geçen son üç yılı sağlık konularına ilgimi artırdı. Çünkü, bu ülkede benim ve ailemin sağlığını zayıflattığımız takdirde başımıza gelebileceklerden duyduğum kaygılar, sağlık konuları ile bir "sorun" olarak, daha yakından ilgilenmeme yol açtı.

Bu soruna ilişkin kimi gözlemleri ve öğrendiklerimi **Bilim ve Sanat**'ın Kasım 1986 sayısında anlatmıştım. Şimdi de, Temmuz sayısındaki yazılarla bir diyalog içerisinde, bir kaç gözlem, bilgi ve görüş daha aktarmak istiyorum.

Önce şu görüşümü belirtiyim: sağlık konuları, gerek birey açısından, gerekse toplumsal olarak, sadece sağlığını yitirmiş insanların tedavi edilmesi faaliyetlerinden ibaret değil. İnsanın ana rahmindeki biyolojik çevre koşullarından başlayıp, çocuklukta beslenme ve eğitim biçimlerine, kişinin bedensel yeteneklerinin korunup geliştirilmesine (spor), toplumsal yaşam çevresinde kişinin sağlığını sürdürmesine yardım eden ya da onu bozan koşullara (hijyen), kadar pek çok konu sağlığını ilgilendiriyor. Aile birimlerinde ana babaların davranış ve öğretileri, hükümetlerin politikaları ve toplumsal yapının sınıflar temelinde biçimleniş de bu konuları

(*) Aydın Özcan yukarıda yayımladığımız mektubunu "Okuyucudan **Bilim ve Sanat**'a..." başlığıyla göndermiş. Sayın Özcan'ı biz, dikkatli bir okurumuz olmasının ötesinde, **Bilim ve Sanat** yazı ailesinin de bir üyesi sayıyoruz.

belirliyor.

Oysa, Bilim ve Sanat'ın Temmuz sayısındaki yazıların hepsi, hastaneler, hekimlik, sigorta ve ilaç fiyatları gibi, konunun tedaviye ilişkin yönlerinden söz ediyorlar. Hükümet politikaları ve toplumsal yapının tedaviye ilişkin yönleri vurgulanıyor, ama örneğin sağlık için beden eğitimi, koruyucu sağlık hizmetleri, toplumsal yaşam çevresi, gibi konulardan söz edilmiyor. Eminim, yazarların hepsi sağlık-konularının tedavi faaliyetlerinin ötesinde ve daha geniş olarak kavranması gerektiğine katılıyorlardır. Her bir yazının da konuların bir, iki kesitine yer verilerek sınırlanması olağan; yazar herşeyi yazısının kapsamına almak zorunda değil. Öyleyse yazarları bu açıdan eleştirmek gerekmiyor. Ama, Bilim ve Sanat'ın Temmuz sayısının, bir bütün olarak, "sağlık sorununun" bir tedavi sorunu olduğu görüntüsünü yarattığını saptamamız gerekiyor.

Bilim ve Sanat çalışanlarının derginin hazırlanmasında karşılaştıkları güçlükleri az çok tahmin ediyor ve dergideki bu yanlışlıklar için onları eleştirmiyorum. Ancak, bu noktadan yola çıkarak konuyu derinleştirmenin yararlı olacağını sanıyorum. Bir saptama yapayım: Sağlık konularını tedavi ile sınırlandırmak, dikkatleri tedavi hizmetlerinin üzerinde yoğunlaştırmak ve sağlık politikaları ile tedavi politikalarını özdeşleştirmek sağ-muhafazakar-kapitalist ideolojilerin yönelimidir; sol-ilerici-sosyalist ideolojiler ise bu yönelime karşı çıkar, sağlık bozulmadan önce yapılması gerekenleri dikkatleri çekmeye çalışırlar.

Temmuz sayısındaki en önemli eksikliklerden biri sosyalist ülkelerdeki sağlık politikalarına yer verilmeyişi. Bu yapılsaydı görülecekti ki, bu ülkelerde sağlık politikalarının kapsamı kapitalist ülkelere göre daha geniştir. Sovyetler Birliği'ni alalım ele. Bu ülkede tedavi edici sağlık sistemi, mahalle ve işyerinden başlayıp, Cumhuriyetlere kadar kademe kademe örgütlenmiş bütünsel bir ağ oluşturuyor. Sağlık sistemi bu tedavi ağından ibaret değil. Bunun yanı sıra şu alt sistemler de bütün sağlık sisteminin parçalarını oluşturuyorlar: 1. Yurttaşların sağlık konularında eğitimi ile ilgili kuruluşlar ve gönüllüler (Sovyet yurttaşlarının yüzde 50 den fazlasının ilk yardım kurslarından geçmiş oldukları bildiriliyor); 2. "Sonepid"

denilen, yerleşim bölgelerindeki hijyenik koşulları denetleyen yerel yönetim organları; 3. Genellikle sendikalarca işletilen, "prophylactorium" denilen, kısmen önleyici, kısmen tedavi edici sağlık kuruluşları.⁽¹⁾ Bu toplumda kitlesel spora verilen önemi, bununla ilgili gençlik örgütlerini, ve sendikalarca üyelerine sağlanan tatil olanaklarını da sağlık konularına genel yaklaşımın parçaları olarak saymamız gerekiyor.

TEDAVİYE YÖNELİK SAĞLIK SİSTEMLERİ

Şimdi konuyu daraltarak Temmuz sayısının üzerinde yoğunlaştığı, tedaviye yönelik sağlık hizmetleri konusunda bir kaç görüş belirteyim. Gelişmiş ülkelerdeki sağlık hizmetlerinden söz etmenin ve bunları karşılaştırmamızın, Türkiye'deki gelişmeleri değerlendirmek ve öneride bulunmak için yararlı olacağını düşünüyorum. Sinan Sönmez'in de belirttiği gibi gelişmiş ülkelerdeki sistemler üç kümede toplanabilir: 1. Bütünsel sistemler (Bu kümeye Sönmez'in belirttiği ve "Ulusal Sağlık Örgütü" başlığı altında topladığı İngiltere, İsveç, Danimarka ve İtalya'nın yanı sıra sosyalist ülkeleri de katmak gerekiyor); 2. Çeşitli Sigorta Rejimleri uygulanan ülkeler (örneğin Fransa, F. Almanya, Belçika, Hollanda ve Japonya); 3. Sağlık sistemizsizliği, ya da "Piyasa Mekanizması" (örnek: ABD. Sönmez, Soyer ve Caner'in yazılarından da anlaşılabilir gibi, ABD'nde bazı sağlık sigortaları olmak ve nüfusun çoğunluğunun kısmi sigortalara kapsanmış olmaları ile birlikte, bu ülkede sağlık alanında orman yasaları en geçerli "sistem"). Şimdi bu sağlık sistemlerini karşılaştıralım.

1980'lerde güçlenen sağ ekonomik ideolojiler (Monetarizm, Supply Side, Public Choice, vb.) ne diyorlar: "Mal ve hizmet üretimi en etkin ve verimli biçimde pazar mekanizması içinde gerçekleşir. Sağlık denilen 'mal' da pazarda özgürce alınıp satılırsa en etkin, verimli sistem ortaya çıkar; bu alanda da bireylerin ve toplumun çıkarları böylece en çoklaştırılmış olur." Acaba?

Sadece 6 Batı ülkesini (F. Almanya, ABD, İsveç, Fransa, Hollanda ve İngiltere) karşılaştıran Maxwell⁽²⁾, 17 sağlık göstergesinin bileşiminden oluşan "Sağlık Statüsü İndeksi" hesaplamalarına göre, 1975 yılı itibarıyla,

şu sonuçlara varıyor: En çok serbest piyasacı olan ABD bu altı ülke arasında 5. geliyor. 6. durumdaki F. Almanya da sağlık alanında piyasa mekanizmasına en çok yer veren "Sigorta Rejimi" kümesindeki ülkelerden biri. Sıralamada 1. ve 3. gelen ülkeler İsveç ve İngiltere'de bütünsel sigorta sistemleri yer alıyor. 2. Hollanda ile 4. Fransa'da ise Sigorta Rejimleri var. Bu saptamalardan çıkan sonuç, piyasacı sistemlerin toplum sağlığı açısından hiç te en etkili olmaması. Tam tersine, devlet müdahalesi ve planlamaya dayananlar daha etkin.

Yine Maxwell'in hesaplamalarına göre, bu altı ülke arasında F. Almanya ve ABD, Gayrisafi Milli Hasılatlarından sağlık harcamalarına en çok parayı ayıranlar. Sağlık harcamaları sıralamasında İsveç 3'ncü, Fransa ve Hollanda 4'ncü, İngiltere ise 6'ncı geliyor. Bu iki tablonun bir arada değerlendirilmesi sağlık sistemlerinin verimlilik karşılaştırması için bir fikir veriyor. Piyasacı F. Almanya ve ABD en çok parayı harcıyıp en kötü sonuçları alıyorlar. Bunun adı **sistemin verimsizliği** dir. Öte yandan, devlet denetiminde ve planlı sistemlere sahip İngiltere ve İsveç daha başarılılar: İngiltere en az harcama ile sıralamada ortalarında yer alırken, İsveç ortalarında yer alan harcamaları ile en başarılı sonuçları elde ediyor.

SAĞLIK TEKNOLOJİSİ

Bu noktada tartışmanın çerçevesini daraltalım ve etkinlik, verimlilik, maliyet, hizmet kalitesi gibi konuların belirleyicilerinden biri sayılan sağlık teknolojisi konusuna dikkatlerimizi yoğunlaştıralım. Özel olarak da, sağlık teknolojisi en ileride olduğu söylenen ABD üzerinde duralım.

Günümüz tıbbında ileri teknolojiyi simgeleyen aygıtlardan biri, beiki de birincisi, Computer Tomography (CT) Scanner. CT Scanner iç organları üç boyutlu olarak tarayan bilgisayarlı bir röntgen aygıtı. Bir İngiliz buluşu. Ama en çok kullanıldığı ülke ABD. 1979 itibarıyla İngiltere'de toplam 57. İsveç'te 14 CT Scanner kullanılıyor iken, F. Almanya'da 160, ABD'nde ise tam 1254 aygıt kullanılmıyordu. Aynı ülkeler için, bir milyon kişiye düşen CT Scanner hesaplandığında ise şu sayılar ortaya çıkıyor: ABD 5.7; F. Almanya 2.6; İsveç 1.7; İngiltere 1.0. İsveç ve İngiltere bu pahalı aygıtların (her bi-

ri 500.000 ABD doları) verimli kullanımı için planlama yapar ve sayılarını sınırlı tutarken, ABD ve F. Almanya'da bu "her hastaneye lazım" aygıtlar serbestçe piyasada satılıyor. Şu sıralarda Amerikan hastanelerinin yüzde 80'inde bir CT Scanner olduğu söyleniyor.⁽³⁾

Diyebilirsiniz ki, adamların parası varsa ve hastalarına iyi hizmet vermek istiyorlarsa, Amerikan ve Alman hastanelerinde çok sayıda CT Scanner bulunması kötü mü? Sorun burada: özellikle ABD'nde ileri sağlık teknolojisini kullanma amaçlarından biri müşteriye karşı vitrini güzel gösterme kaygısı. Elde edilen sağlık sonuçları, bunca masrafa değer mi, sorusunu sorduruyor insana.

Kişisel bir örnek vereyim. Eşim 8 aydır bel ağrısından şikayetçi. Önce bir ortopediste gitti. Doktor CT Scanner filmleri çekilmesini istedi. 40 dakikalık bir seans sonucunda filmler çekildi. Bedeli 1000 ABD Doları. (Sarırmış şu sıralardaki Dolar kuruyla 1,5 milyona yakın Türk Lirası ediyor). Doktor filmlerden hiç bir şey teşhis edemedi. Yine de oturup bir reçete yazdı. Yaklaşık 3 ay boyunca eşim kullandığı ilaçları. İlaçların faturası 400 Dolar. Sonuç: yok. Neyse ki, bir kısmı sigortamız olduğu için, bu hiç bir sonuç vermeyen tedavinin bedelinin çok azını ödeyerek kurtulduk. Eşim sonradan "chiropractor" denilen bir tür fizik tedavi uzmanına gitti. Amerika'daki tıp çevrelerinin hiç sevmeyişi, kendi birliklerine almadığı, her türlü bilimsel ve mali olanaktan yoksun etmeye çalıştığı bir grup "chiropractor"lar. Bizim chiropractor, CT Scanner'a göre "ilkel" sayılabilecek, bir röntgen teknolojisi ile çektiği filmlerde sorunu buldu: kaymış leğen kemiği. Pekiyi, nasıl olur da CT Scanner filmlerinde bu görünmez? Çok basit, CT Scanner filmleri vücut yatar duruma iken çekiliyor. Chiropractor ise filmlerini, ayakta durma pozisyonunda çekiyor. Ayakta iken teşhis edilebilen bir sorun, yatar duruma iken CT Scanner'ın gözünden kaçıyor. Şimdi eşim fizik tedavi ile iyileşme yolunda.

Bu tekil bir örnek, ama piyasa ekonomisinde teknoloji kullanımının mantığı konusunda bir fikir veriyor. Bu sistemde "ileri teknoloji" göz boyamasının arkasında verimsizlik var. İngiltere'deki bir buluş Amerikan hastanelerinin vitrin süsü oluyor. Yıllarca üniversite eğitimi görmüş bir

"uzman" ortopedist ve "uzman" CT Scanner operatörü, bel ağrısına neden olan kimi bozuklukların yatar durumda görülemeyeceğini düşünemedikleri için bu pahalı alet işe yaramıyor.

Tekil örnekleri abartmamayı salık verebilirsiniz. Katılım. Ama, Amerikan sağlık sisteminin verimsizliğine tek örnek eşiminki değil. Bu ülkenin en büyük araştırma kuruluşlarından Rand Corporation'da bir araştırmacı, bu ülkedeki hastanelerde yapılan tıbbi işlemlerin yüzde 30'unun gereksiz, gösterişe yönelik olduğunu saptamış. Bunu Rand'ın başkan yardımcısının verdiği bir seminerde öğrenmişim. O toplantıda başkan yardımcısı, araştırmacının bulgularını yayınlamak için gerekli finansmanı bir türlü bulamadığını anlatıyordu. Finansman kaynaklarını ellerinde tutan tıp çevreleri haliyle bu bulgulardan hoşlanmamışlar. Ama geçenlerde bu araştırmanın sonuçlarının bir TV kanalında yayınlandığını gördüm. Anlaşılan araştırmacı finansmanı başka yerlerden sağlamış. O "başka yerler" ise, sağlık sigortası şirketleri olsa gerek.

Basındaki haberlerden anlaşıldığına göre bazı sigorta şirketleri gereksiz sağlık işlemleri için ödedikleri paraları azaltabilmek için bir takım "uzman" şirketler ile anlaşma yapıyorlarmış. Sigortalı bir hasta hastaneye yattığında hastane yapmayı düşündüğü işlemleri ilgili "uzman" şirkete bildiriyor. Şirket, kadrosundaki doktorlara ve bilgisayarındaki "Uzman Sistemlere" (Expert System) danışarak bu hastalık için yapılması düşünülenlerin yerinde olup olmadığına karar veriyor. Eğer işlemler gereksiz bulunursa, hastanın sigorta şirketi masrafları ödemeyeceğini hastaya bildiriyor. Hasta ya cepten ödüyor (ödeyebilirse), ya da tedavi edilmeden hastaneden ayrılıyor. Böylece serbest

piyasanın yarattığı aşırı, gereksiz harcamalardan canı yanan, yine serbest piyasanın ürünü olan, sigorta şirketleri paçayı kurtarmanın bir yolunu bulurken "uzman" şirketler diye bir olgu ortaya çıkıyor ve böylece birileri daha köşeyi dönüyor.

İNGİLTERE ÖRNEĞİ

Dünyadaki sağlık sistemlerinin karşılaştırmasında sözünü etmeden geçemeyeceğim bir olay İngiltere'den. Bilindiği gibi, son üç seçimde çoğunluğu kazanan Muhafazakar Parti her alanda olduğu gibi, sağlık alanında da "devlet tekeli ortadan kaldırmaya" ve bu alanı özelleştirmeye çalışıyor. İlginçtir ki, 1981'deki bir kamuoyu yoklaması, Muhafazakarları iktidar yapan aynı İngiliz halkının, Ulusal Sağlık Örgütü sisteminden bir sigorta sistemine geçilmesi önerisini 2'ye karşı 3 oranında bir çoğunlukla reddettiğini gösteriyor. Aynı kamuoyu yoklamasına göre, 1'e karşı 6 oranındaki ezici çoğunluk, sağlık sisteminin özelleştirilmesine karşı çıkıyor.⁽⁴⁾ Yine 1981'de, Muhafazakar hükümetin Sosyal Hizmetler Bakanlığı, özelleştirme politikalarına destek bulmak için ABD ve Avrupa'da araştırmalar yaptırıyor. Sonuçlar, hiç de özelleştirme politikalarının daha verimli bir sistem yaratabileceğini göstermiyor.⁽⁵⁾

Muhafazakarların özelleştirme çabaları böylece sekteye uğruyor. Ama onlar yine de davalardan vazgeçmiş değiller. Basındaki haberlere göre, İngiliz Ulusal Sağlık Örgütü, bütçesindeki kısıntılar ve hükümetin baskıları yüzünden, hizmet performansında gerilemeler gösteriyor. Günün birinde, işler o noktaya varırsa, bakarsınız hizmetteki aksamalardan bunalmış İngiliz halkının da fikri değişir, dünyanın en başarılı sağlık sistemlerinden olan İngiliz Ulusal Sağlık Örgütü yerini piyasanın orman yasalarına bırakabilir.

PIYASANIN VERİMSİZLİĞİ

"Piyasa mekanizması" neden sağlık alanında, savunucularının öngördüğünün aksine, verimsiz ve pahalı işliyor? Bunun, kapitalist ekonominin diğer sektörleri ile ortak bir nedeni var: Kapitalist ekonominin işleyişi kısmi bir rekabet yaratsa da, genel eğilim tekelleşmeye doğru oluyor. Amerika'da sağlık alanında da durum böyle.

Ata Soyer, yazısında hastane şirketi Hospital Corporation of America ile tıbbi ürün/teknoloji tekeli American Hospital Supply Corporation arasındaki birleşmeden söz ediyor. Amerika'da sağlık alanında ekonomik ve politik güç yoğunlaşması bunun da ötesinde. Tarihsel olarak bu ülkede tıp mesleğinin gelişmesi tekeli bir çizgi izlemiştir. Amerikan Tıp Birliği (American Medical Association (AMA)) ve Amerikan Diş Hekimleri Birliği (American Dental Association (ADA)), çalışma biçimleri ve gelir kaynakları itibarıyla her biri bireysel girişimci olan doktorların mesleki çıkarlarını kısıncılık ve çoğu kez de kamu çıkarları aleyhine koruyan örgütler. Amerikan tıp mesleğinin ticariliği, hastane doktorlarının hastanelerin ücretli personeli olmaları yerine, hastanelere yarı bağı, "open staff" denilen sistem içerisinde, birer kâr birimleri olarak çalışmaları ile sürdürülüyor. Bu "girişimcilik ruhu" rekabet halinde küçük birimler olmanın ötesine taşıp, Soyer'in Hospital Corporation of America örneğinde belirttiği gibi, tıp mesleği ile büyük sermayenin bütünleşmesine yol açıyor.

Bununla da kalmıyor. Sönmez'in sözünü ettiği en büyük Amerikan sigorta şirketi, Blue Cross - Blue Shield, 1940'lerden itibaren Amerikan Tıp Birliğinin denetimi altında gelişiyor ve 1972'de Amerikan Hastaneler Birliği ile de ekonomik bağlarını güçlendiriyor. Böylece ortaya çıkan, Tıp mesleği - Sermaye - Hastane - Sigorta Şirketinden oluşan çıkar zincirine bir de, Amerikan Tıp ve Diş Hekimleri Birliklerinin tıp okullarının eğitim sistemlerini onaylama yetkisi ve mezun olan doktorlara lisans verme yetkisini de eklemek gerekiyor.⁽⁶⁾ Ortaya çıkan tablo "piyasa rekabeti" değil, tam tersine, bir **tekelcilik** tablosudur. Bu tekel tıp doktorlarının yetiştirilmesinden, "piyasada" malın maliyetinin belirlenmesine ve fiyatının oluşumuna kadar geniş bir alanı denetlemektedir. Ve bu sistem, büyük ölçüde, kamunun denetlenmesine kapalıdır. Bu koşullar altında Amerikan sağlık sisteminin dünyadaki en pahalılardan ve verimsizlerden biri olmasına şaşarmısınız?

PIYASANIN EŞİTSİZLEYİCİLİĞİ

Piyasa ekonomisi kuramcılar piya-

sanın etkin ve verimli olduğunu savunageldiler, ama toplumsal eşitliği sağladığını hiç söylemediler. Nitekim, Amerikan sağlık sistemi tedavi hizmetlerinin dağıtımında hiç de eşitlikçi değil. 1960'larda Federal Hükümetçe oluşturulan, yoksullara ve yaşlılara sigorta hizmeti vermek amacındaki, Medicaid ve Medicare'in 1970'lerde, bu toplumsal kesimlerin hizmetlerden yararlanmalarında, biraz iyileşme sağladıkları söyleniyorsa da, İngiltere ve İsveç ile karşılaştırıldığında, eşitsizlik büyük ölçülerde.⁽⁷⁾ Öte yandan, Sovyetler Birliği'nde sağlık hizmetlerinin dağıtımının eşitliği konusunda bu ülkelerden de ötede, büyük yol alındığını her ciddi araştırmacı kabul ediyor. Ancak tüm çabalara karşın, bu ülkede kentsel ve kırsal kesimler arasında hizmet farklılıkları olduğu söyleniyor.⁽⁸⁾

SAĞLIK POLİTİKASI ÖNERİLERİ

Bütün bu noktalara değindikten sonra Türkiye için nasıl sağlık politikaları önerilebilir? Aynıntadaki politikalar ne olursa olsun, sağlık konusunun, aile çevresi, eğitim, çevre sağlığı, koruyucu ve tedavi edici hizmetleri kapsayan geniş bir çerçevede düşünülmesi gerektiğini öncelikle belirtmek gerekiyor. Böyle geniş bir perspektifi yaşama geçirebilecek toplumsal örgütlenme biçimi ise "piyasa mekanizması" değil, devlet denetiminde bütünsellik ve planlı bir sistem. Piyasa savunucularının, tezlerine en çok güvenip en çok öne çıkarmaya çalıştıkları, **tedavi hizmetlerinin verimliliği** konusunda bile "piyasa"nın başarısızlığını göstermeye çalıştım yazı boyunca.

Bütünsellik, planlı bir sistemin kesin tercih olması gerektiğini savunuyorum. Ancak, bu tür sistemlerin de sorunları kökünden ve bir anda çözülebileceği gibi yanıltıcı bir görüntü de yaratmak istemiyorum. Sovyetler Birliği'ndeki sistemin tüm başarılarına karşın tam eşitliği sağlayamadığı, son yıllarda bu ülkede artan bebek ölüm oranlarını önleyemediği, hizmet kalitesinde, ilaç ve tıbbi aygıtların üretiminde sorunlarla karşılaştığı da unutulmamalı.

Öte yandan, çeşitli ülkelerde uygulanan sağlık sigortası sistemleri, kısa ve orta vadelerde dikkate alınabilecek politika seçenekleri oluşturabilir. Burada hatırlatmak istediğim bir nokta,

sağlık sigortası sistemlerinin her ülkede farklı gelişme aşamalarından geçtikleri ve şimdiki uygulama biçimlerinin de farklılıklar gösterdiği. Örneğin Amerika'nın en büyük sağlık sigortası şirketi, yukarıda da belirttiğim gibi, ekonomik-mesleki tekellerin bir uzantısı olarak gelişip, piyasa tekelciliğinin bir parçası olurken, Avrupa'dakiler daha bağımsız gelişme çizgileri izlediler. İngiltere ve Almanya'da 19. yüzyılda işçiler arasında, doktorlara karşı ücretlerinin tedavi ücretleri için pazarlık yapmayı amaçlayan, birlikler oluşturuldu. Bu oluşumlar Almanya'da, 1883'de Bismarck'ın işçiler için zorunlu sağlık sigortası sistemi kurmasına yolu açan ön gelişmelerdi. Almanya'daki gelişme sürecinde sağlık sigortaları, işçi sendikaları ve Sosyal Demokrat Parti ile yakın ilişkide oldular. Ancak, bu ülkedeki sağlık sistemi bir bütün olarak piyasacı özelliklerini korudu. İngiltere'de işçi inisiyatiflerince yönlendirilen sigortalar ise, 1948'de, uygun toplumsal ve politik koşullar altında, Ulusal Sağlık Örgütünün kurulmasına yol açtı.⁽⁹⁾ Öte yandan, Japonya'da işçiler için ilk sağlık sigortası kurma girişimleri işverenlerden geldi. Sonradan, 1920'lerde, işçi sendikalarının mücadeleleri ile işçi sigortaları genelleştirildi. Nihayet, 1961'de tüm Japon halkı devlet destekli genel sağlık sigortaları kapsamına alındı.⁽¹⁰⁾

Türkiye'deki mevcut sağlık sigortası sistemlerinin kapsamlarının genişletilmesi ve kapsadıkları halk kesimlerinin lehine işler hale getirilmeleri kısa ve orta erimde hedeflenecek politikalar olabilir. Sistemler zamanla bütünselleştirilebilir. Ancak, yeğlenen politika seçenekleri neler olursa olsun, sağlıklı bir toplum yaratma sürecinde en önemli güç ve dayanak, insanların kendi sağlıklarına sahip çıkmaları ve oluşturulan örgütlenme biçimlerinin kamu denetimi ve katılıma açık, demokratik olmalarıdır. □

- (1) Howard M. Leichter, A Comparative Approach to Policy Analysis: Health Care Policy in Four Nations, 1979.
- (2) Robert J. Maxwell, Health and Wealth, 1981.
- (3) Arnold J. Heidenheimer, Hugh Heclo ve Carolyn Teich Adams, Comparative Public Policy, 1983.
- (4) The Guardian, 21 Aralık 1981.
- (5) Heidenheimer, et.al., op.cit.
- (6) Ibid.
- (7) Ibid.
- (8) Leichter, op.cit.;
- (9) Gordon B. Smith, Public Policy and Administration in the Soviet Union, 1980.
- (10) Heidenheimer, et.al., op.cit.
- (11) Leichter, op.cit.

Yeşiller Hareketi Üzerine Siyasal Değinmeler

Raşit Kaya

Çevre sorunlarının politikleşmesi Türkiye'nin siyasal gündeminde yer alıyor. Konunun siyasal mücadele içerisinde önemli ve kalıcı bir öge olacağı anlaşıyor.

Doğanın sistematik tahribatının kısa dönemde dahi gözlemlenen olumsuz sonuçları kuşkusuz bu gelişmenin nesnel bir temelini oluşturuyor. Dıştan, özellikle Batı Avrupa'nın ileri kapitalist ülkelerinden kaynaklanan ideolojik esinlenmelerin etkileri de yadsınamaz. Güçlü bir "çevreci" hareketin oluşup oluşmayacağını kestirmek için zaman henüz erken. Ancak, böyle bir gelişmede "konvansiyonel" diye nitelendirilen siyasal hareketlerin tutum ve konumlarının önemli ölçüde yönlendirici olacağını söyleyebiliriz. Ayrıca, Türkiye gündemine kısaca "çevre sorunları"na ilişkin olarak giren oluşumun, doğanın tahribatına yönelik sosyal-siyasal tepkilerle sınırlı tutulamayacağı da bilinmelidir. Çünkü, başka ülkelerin pratikleri yeni karşılaşılan olgunun değişik boyutları olduğuna tanıklık ediyor. Gelişmeler

hızlı olmasına karşın, "yeni olgu"nun kısıtlı bir-iki deneme dışında yeterli bir çözümlemesinin yapıldığı, söylenemez. Buna karşın, birçok ülkede artık kısaca "yeşiller" olarak nitelenen bir toplumsal-siyasal hareketin pratiği ve bunun çözümlemesine yönelik çabalar yoğun bir tartışmayı şimdiden başlatmış durumdadır.

Uluslararası planda sürdürülen tartışmanın karşımıza çıkış düzeylerini şöylece özetleyebiliriz: Birinci düzey, yirmi yılı aşkın hareket pratiğine sahip yeni tip bir siyasal oluşumun kendi pratiğini irdeleme, belirli bir teori-pratik birleşimine ulaşma çabalarıdır.⁽¹⁾ İkinci bir düzey, yeni bir sosyal-siyasal olgu karşısında kalan "klasik-konvansiyonel" siyasal oluşumların alacakları tutum üzerinde sürdürdükleri tartışmadır.⁽²⁾ Üçüncü bir başka düzey de sosyal teoride yeni durumun çözümlemesine yönelik akademik ağırlıklı çabadır.⁽³⁾

(*) Hazırlamakta olduğu yüksek lisans tezi için derlediği kaynakları benimle cömertçe paylaşan ODTÜ Kamu Yönetimi Bölümü Araştırma Görevlisi Aslı Çirakman'a teşekkür ederim.

ÇEVRECİ HAREKETLERİN EKOLOJİSİ

Çevreci (ekolojik) hareketler 1970'li yıllarla birlikte belirmiş, 1980'li yıllarda eylemleri süreklilik ve belirli bir nitelik kazanmış ve nihayet F. Almanya "Yeşil Partisinde" olduğu gibi, siyaset sahnesinde kurumlaşmış bir rol üstlenmişlerdir. Nitekim, "ekolojistleri", nükleer silahlara karşı hareketlenen pasifistleri, feministleri, eşcinsel örgütlenmelerini, "yurttaş inisiyatifleri" vb. değişik grupları tek bir şemsiye etrafında önemli ölçüde birleştiren F. Alman "yeşilleri" 1970'li yıllardan beri gündemdedir. Ancak, siyasal varlıkları ve zaman zaman etkili oldukları yadsınamasa da söz konusu hareketler başka bir yerde henüz ne böyle bir bütünlük ne de siyasal parti kimliği kazanmış değildir. Kısaca "yeşiller" olarak nitelendirilen yeni siyasal hareketler, günümüzde, "tek konulu protesto" hareketlerinden, baskı grupları ve siyasi partilere kadar uzanan çeşitli örgütlenme biçimleri içinde ya da adı altında kendilerini göstermektedir. Böyle bir çeşitlilik içindeki ekolojik hareketleri elbette türdeş saymak mümkün değildir. Ancak, bu durumun ortak özelliklere dayanan genellemeleri engellediği de sanılmamalıdır.

Çevreci hareketlerin hangi ortamda "yeşerdiğini" belirlemeye yönelik bir çaba bu tür hareketlerin genelde irdelenebilmesi için yararlı olacaktır. Yani, bir bakıma çevreci hareketlerin ekolojilerine bakmak aydınlatıcı sonuçlar çıkarılmasına katkıda bulacaktır. Böyle bir perspektiften bakıldığında ve kendilerinin de kabul ettikleri gibi, çevreci hareketler 1975 sonrası on yıl içinde en etkin dönemlerini yaşamışlardır.⁽⁴⁾ Bu dönem incelendiğinde önemli saptamalara ulaşmak olanaklıdır. Herşeyden önce, dönem, ortaya çıkışı daha öncelere gi-

Bu hareketlerin sınıf tabanlarına bakılarak "küçük burjuva-anarşizmi" ya da populizmin yeni ve değişik kavramlaştırılması olarak nitelenmesi ötesinde, hem bilimsel ve teknolojik gelişmeleri hem de kapitalizmin yapısal bunalımının irdelenmesini içeren kapsamlı çözümlemeler ile yeni tip politikleşmeler arasındaki somut bağlantıları kuran analizler, yapılmayı beklemektedir. Aksi halde, söz konusu hareketleri "tekelci iktidarı" simgeleyen devlete karşı gelişen, ne var ki tepkisel, reformist ya da ütöpk olmaktan ileriye gidemeyecek hareketler olarak nitelendirmenin ötesine geçilemeyecek, demokratik toplumsal dönüşüm yönünde önemli bir potansiyel belki de heba edilecektir.

den ve hâlâ aşılamamış olan sosyal-siyasal-ekonomik, kısaca yapısal bir bunalım dönemidir. Yine aynı dönem, yeni bir devrim olarak nitelenen bilimsel-teknolojik sıçramaların gerçekleştiği bir zaman aralığına denk düşmektedir. Üçüncü olarak, aynı dönemde yerleşik düzeni (iktidarı) simgeleyen geleneksel (sağ) siyasal güçlerin bunalım koşullarını aşmada yetersizlikleri sergilenmiştir. Bu ortamın diğer boyutu, topluma kökten bir değişiklik, yeni ve alternatif toplum projesi öneren geleneksel sol güçlerin, özellikle Marksist solun anti-tekel mücadele stratejisini iktidar perspektifiyle birleştirmekte yetersizliğidir. 1960'lı yılların sonu ve 1970'li yılların başlarında yükselen toplumsal mücadelelerde yaratılan umutlar, iktidar perspektifiyle birleşmeyince oluşan eylem potansiyeli klasik siyasal güçlere karşı önemli bir yabancılaşma getirmiştir. Ayrıca paradoksal gibi görünse de birçok ülkede "yeni-muhafazakâr" olarak nitelendirilen akımlar, klasik sağ partileri ardı ardına seçim zaferlerine ulaştırmıştır. Görelilik olarak marjinal bir toplumsal kesit ise radikal eylem olanaklarını yeni, alternatif konu ve kanallarda aramış ve zaman zaman kitlesel boyutlara ulaşarak kimi başarılar kazanmıştır. Siyasal sistemin, özellikle seçim mevzuatının niteliklerinin katkıda bulunduğu F. Almanya'da ise "alternatif hareket" bir anda siyaset arenasında anahtar bir siyasal parti kimliğine kavuşmuştur.

YENİ SOSYAL HAREKETLER VE SOSYAL TEORİ

Bütün bu gelişmeler, tanık olunan sosyal-siyasal hareketlerin sosyal düşünce boyutunda da kavranma ve açıklanmasına yönelik, yeterli olmasa da, önemli bir akademik tartışmayı başlatmıştır.

Doğal olarak, Marksist siyasal düşünce, söz konusu hareketlerin sınıf karakterinden yola çıkarak bunların toplumsal-siyasal konumlanışlarını çözümlemeyi amaçlayacaktır.

LIBERAL-POZİTİVİST YAKLAŞIMLAR

Genel hatlarıyla liberal-pozitivist olarak nitelendirilebileceğimiz yaklaşımların sorunu ise varsayılan bir

"toplumsal değişim" ile belirlenen bu hareketliliğin yerleşik düzen karşısında konumunun araştırılmasıdır. Geliştirilen tüm düşünce sisteminin arkasında temel bir varsayım yer alır: Bu varsayım, bilimsel, teknolojik gelişmeler ışığında gelişmiş kapitalist ülkelerin, toplumsal ilişkilerin yeni bir temel-bilimsel bilgi temeli-üzerinde biçimlendiği, yeni bir toplumsal formasyona doğru evrildiğidir. Böyle bir toplumsal değişim süreci içerisinde toplumun değerler sistemi de sorgulanmakta, değişmektedir. Kısacası, yaygın adıyla "sanayi toplumunun" (kapitalizmin) "maddi" değerlerinden, "sanayi ötesi toplumun" manevi değerler sistemine geçiş süreci içinde "yeni tip toplumsal hareketler" oluşmaktadır. Ulaşılan yeni toplum biçimi yeni tip toplumsal hareketler üretmektedir. Bu hareketler eski toplumun (kapitalizmin) sınıf temelinde oluşan hareketlerinden farklı oluşlarıyla **yenidirler**. Yine bu hareketlerin eylem biçimleri (çoğunlukla parlamento dışı, informal, kendiliğindenci, sürekliliği olmayan) ve gündeme taşıdıkları konular (barış, çevre korunması, bürokratik yabancılaşma vb.) -iktidarı doğrudan amaçlamamalarıyla-yenidirler. Dolayısıyla, toplumsal hareketler yenidirler. Burada özenle gösterilmek istenen, hareketlerden çok, bunların içinde yer aldıkları toplumun yeni oluşudur. Tüm söylemin kısaca anlatmak istediği; "yeni tip sosyal hareketlerin" eylem nesnesi olan çevre kirliliği, doğanın yıkımı, nükleer savaş tehlikesi, katı, yabancılaştırmacı bürokrasi, kadın-erkek ilişkilerinin toplumsal konumu gibi konuların politikleşmesi aslında "sanayi ötesi toplumların" getirdiği ve aşmayı hedeflediği sorunların doğal sonucu olduğunun kanıtlanmasıdır. Bu söylemden yola çıkılarak, farklı ancak son değerlendirmede bütünleşen iki yoruma ulaşılmaktadır.

Yeşil hareketler uzun dönemde "alternatif bir toplum" hedeflediklerini söylemekteler. Ancak erişilecek olan "yeni ekonomik-ekolojik ve toplumsal düzenin" nasıl bir düzen olduğu ve daha önemlisi bu düzene nasıl geçileceği formüle edilememektedir. "Baskının, yabancılaşmanın, sömürünün bulunmadığı, demokratik, ademi merkezîyetçi" ve "basit meta üretimine" dayanan bir toplum projesi bu haliyle süslü bir ütopya olmaktan öteye gidememektedir.

maktadır. Kuramsal düzeyde oldukça eklektik bir biçimde ifade edilse de Liberal düşünce sistemi açısından ideolojik bir önem taşıyan birinci yorum, "yeni toplumsal hareketlerin" yeni bir toplumsal formasyona dönüşümün belirtisi ve öznesi olduğu; yani "sanayi ötesi toplumun" dinamiğini bunların oluşturduğu savında odaklaşır. Aslında bu, liberal düşüncenin emek-sermaye temel karşıtlığının toplumsal dinamiği oluşturmadığı görüşünün yeni, farklı bir ifadesinden başka bir şey değildir.⁽⁴⁾ Diğer yorum ise, yeni toplumsal hareketlerin, yeni toplumsal biçimleniş geçişte bir toplumsallaşma, bir toplumsal entegrasyon sorunu oluşturduğu, ancak eninde sonunda yeni toplumun kapasiteleri ve dinamikleri ile yeni bir dengeye ulaşılacağı, yani sorunların çözüleceği, dolayısıyla, bu tür hareketlerin, uzun vadede sistem içerisinde çözümler olduğu için sona ereceğidir. Görüldüğü gibi "yapısal-işlevsel" problematik, bu bağlamda da, liberal düşüncenin temelini oluşturmaktadır.

Kısaca özetlenen böyle bir söylemin ya da düşünsel yaklaşımın, yerleşik sistemin politik hareketlerinin kendi söylemlerinin ya da siyasalarının oluşturulmasında işlevsel olduğu çok açıktır. Burada, şaşırtıcı olmasa da ilginç olan, bilimsel ve teknolojik gelişmelerle birleştirilen söylemin hızlı bir "deradikalleşme" süreci yaşayan eski radikal aydınlarca, kendilerine "bilimsel-akademik" bir kisve sağladığından çok sık kullanılıyor oluşudur.

MARKSİST YAKLAŞIM

Marksist sosyal düşüncenin temel sorunu "yeni tip sosyal-siyasal hareketleri" genel tarihsel maddeci kuramın içine yerleştirme olarak belirmektedir. Bu çerçevede, hareketlerin toplumsal tabanı irdelendiğinde

esas olarak bir "küçük burjuva" hareketiyle karşı karşıya olunduğunda görüş birliği bulunmaktadır. Ancak, tanık olunan hareketlerin sınıfsal kökenlerinin tanımlanması toplumsal bir gerçeklik olarak kavranmalarına kuşkusuz yetmemektedir. Özellikle, toplumsal emek süreçlerinin hızlı bilimsel ve teknolojik gelişmelerle köklü değişimlere konu olduğu bir ortamda karmaşıklaşan ilişkilerin daha kapsamlı bir irdelenmesi gündemden eksilmeyecektir. Öte yandan, yeni tip hareketlerin tezahür alanlarının, başka bir anlatımla eylem konularının doğrudan doğruya emek-sermaye karşıtlığı temelinde belirmemesi daha kapsamlı irdelemeleri zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda bu hareketlerin sınıf tabanlarına bakılarak "küçük burjuva anarşizmi" ya da populizmin yeni ve değişik kavramlaştırılması olarak nitelenmesi ötesinde, hem bilimsel ve teknolojik gelişmeleri hem de kapitalizmin yapısal bunalımının irdelenmesini içeren kapsamlı çözümlemeler ile yeni tip politikleşmeler arasındaki somut bağlantıları kuran analizler, yapılmayı beklemektedir. Aksi halde, söz konusu hareketleri "tekelci iktidarı" simgeleyen devlete karşı gelişen, ne var ki tepkisel, reformist ya da ütöpic olmaktan ileriye gidemeyecek hareketler olarak nitelendirmenin ötesine geçilemeyecek, demokratik toplumsal dönüşüm yönünde önemli bir potansiyel belki de heba edilecektir. Kısacası, liberal düşüncenin kendi açısından siyasal eyleme kazandırdığı söylem benzeri bir olanak yaratılmamış olacaktır.

"Yeşillerin" en önemli ve ilgi çeken özelliğinin "alternatif bir toplum" öne-

risi sunma savı olduğu unutulmamalıdır. Bu öneri doğrultusunda yeşiller yaklaşımlarının liberal ve Marksist yaklaşımların dışında olduğunu iddia etmektedirler. Mevcut ilişkiler sistemine ilişkin eleştiriler ya da yorumları doğrudan eylemler biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda "seçkinci", "akılcı-teknokratik" olarak nitelendikleri varolan "siyaset" tanımına yöneltilen eleştirileri ve "yeni bir siyaset tanımı" arayışları dikkatle izlenmeyi gerektirmektedir. "Taban demokrasisi", "ademi merkezîyetçilik", "anti bürokratik karar alma", "yurttaş girişimi", "parlamento dışı muhalefet" gibi aslında hiç yeni olmayan kavramlar yeşillere göre "yeni siyaset" in kökenini oluşturmaktadır. Nitekim, F. Almanya'da yeşillerin "anti parti partiyi" kurabilme başarılarının ardında böyle bir yeni siyaset kavramlaştırması yatmaktadır.

"ANTI PARTİ PARTİDEN" "PARTİYE GEÇİŞ"

Partileştikten sonra diğer partilerin program ve stratejilerini değiştirecek kadar etkili bir siyasal güce dönüşen F. Almanya yeşil partisinin ikilemi de bu noktada ortaya çıkmaktadır. Gerçekte, genel iktidar mücadelesinin içine giriş ile yeşiller "anti parti partiden", "partiye geçiş" sürecine girmişler ancak bu durum da parti içi önemli bölünmeleri getirmiştir. Çünkü, yeşillerin hemen her yerde en önemli sorunu kısa ve uzun dönem hedeflerinin çakışmamasıdır.

Yeşil hareketler uzun dönemde "alternatif bir toplum" hedeflediklerini söylemekteler. Ancak erişilecek

olan "yeni ekonomik-ekolojik ve toplumsal düzenin" nasıl bir düzen olduğu ve daha önemlisi bu düzene nasıl geçileceği formüle edilememektedir.⁽⁵⁾ "Baskının, yabancılaşmanın, sömürünün bulunmadığı, demokratik, ademi merkezîyetçi" ve "basit meta üretimine" dayanan bir toplum projesi bu haliyle süslü bir ütopya olmaktan öteye gidememektedir.

Kısa dönemde ise, çevre kirliliği ve nükleer silahlanmayı önlemeye, çalışanların haklarını genişletmeye (örneğin, haftalık iş saatinin 35 olması, orta ve alt düzey ücret farklılıklarının kaldırılması), kadın haklarını savunmaya yönelik somut hedefler belirlenmiştir.

Görülüyor ki, yeşiller var olan ekonomik düzeni, siyasal iktidarı niteliğini sorgulamalarına karşın "alternatif toplumsal düzen ve ilişkiler" üzerine inandırıcı açıklamalar yapamamaktadırlar. Diğer yandan kısa dönem hedeflerine ulaşmak için siyasal gündeme bağlı sürekli taktik ve stratejik değişiklikler gerekmektedir. Bu durum ise parti içi bölünmelere yol açmaktadır. "Fundementalist-realist" bölünmesi bunun bir sonucudur. Fundementalistler uzun dönem hedeflerin günlük politikada pozisyon sağlama ve taktik kaygılar uğruna gözardı edildiğini, ilkelere ödün verildiğini ve bunun "anti parti partiyi" düzen içerisindeki herhangi bir partiye dönüştürebileceğinden yakınırken, realistler günlük politikada etkili olmanın gerek partinin oy potansiyeli gerekse temsil ettiği çıkarlar açısından kaçınılmaz olduğunu ve partinin daha da güçlenmesi için (sosyal demokratlarla) ittifak yapılmasını savunmakta, uzun dönem hedeflere esasen ulaşamayacağını söyleyerek pragmatik olmayı önermektedirler.

Yeşil hareketin gelecek dönemdeki dinamiğinin mevcut siyasal düzenin sunduğu bu tür çıkmazlar bağlamında belirlenebileceği söylenebilir.

Görüldüğü gibi yeşiller, en güçlü ve avantajlı oldukları yerlerde bile oldukça kısa zamanlarda açmazlara düşmekten kurtulamamaktadırlar. Bu nokta, gerek çevrecilerin iddia ettikleri gibi, özgürlükçü, demokratik ve kalıcı bir toplumsal düzen istiyorlarsa kendileri için bir arınma gerekse demokratik ilerici güçlerin iktidar perspektifiyle buluşma aşaması olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla ilerici toplumsal güçlerin yeşiller hareketiyle arayacağı diyalog çerçevesi de

Batı Avrupa ülkelerinde içlerinde tutucu sağ unsurlara rastlansa da çevreci hareketler toplum için yeniden ve değişik türden bir radikalleşmeyi simgelemektedir. Bu radikalleşme, varlıkları kesintiye uğramaksızın süren sağ/sol geleneksel siyasal hareketlerin somut konularda yeterli görülme-yen tutumlarına bir tepkiyi dile getirmektedir. Türkiye'de ise benzer bir deneyim yaşanmazken, ilerici toplumsal hareketlerin ve genel olarak demokratik her türlü hareketin baskıyla önünün tıkandığı bir ortamda karşımıza çıkan çevreci oluşumlar radikal tepkilerin ifadesi olmak yerine deradikalleşmenin aracı olmak durumuyla da karşı karşıyadırlar.

bu noktada belirlenmektedir.

TÜRKİYE'DE ÇEVRECİ GRUPLAR

Bitirirken Türkiye'de etkinliklerine tanık olduğumuz çevreci gruplara da kısa bir değinme kaçınılmaz görünüyordu: İlk belirtilmesi gereken, Türkiye'de ve benzeri ülkelerde, siyasal rejimlerin niteliğinin, demokratik hak ve özgürlüklerin konumunun çevreci akımları siyasal iktidar perspektifiyle başka yerlerdekinden çok daha kısa bir sürede karşı karşıya getireceğidir. Nitekim, resmen kurulan çevreci partinin, dernek ya da fikir ve eylem kulübü olarak etkinlikte bulunma olanaklarının çok kısıtlı olması nedeniyle bir formel siyasal parti biçiminde örgütlenmeyi yeğlediğini düşünmek yanıltıcı olmayacaktır. Ancak etkinlik konuları açısından bir avantaj sağlasa da seçim sisteminin özellikleri, belli sayıda örgüt kurma zorunluluğu "yeşil" partiyi siyaset sahnesinde etkin olarak görmemize en azından uzun süreler izin vermeyecektir. Dolayısıyla Türkiye'nin yeşilleri gelecek için tercihlerini başka siyasal partilere göre ve onlar içinde belirleyeceklerdir.

Vurgulanması gereken ikinci önemli nokta ise Batı Avrupa ülkeleri ve Türkiye arasında çevreci hareketin ortaya çıkış süreçlerinde gözlenen temel bir farktır. Batı Avrupa ülkelerinde içlerinde tutucu sağ unsurlara rastlansa da çevreci hareketler toplum için yeniden ve değişik türden bir radikalleşmeyi simgelemektedir. Bu radikalleşme, varlıkları kesintiye uğramaksızın süren sağ/sol geleneksel siyasal hareketlerin somut konularda yeterli görülmemen tutumlarına bir tepkiyi dile getirmektedir. Türkiye'de ise benzer bir deneyim yaşanmazken, ilerici toplumsal hareketlerin ve genel olarak demokratik her türlü hareketin baskıyla önünün tıkandığı bir ortamda karşımıza çıkan çevreci oluşumlar radikal tepkilerin ifadesi olmak yerine deradikalleşmenin aracı olmak durumuydu da karşı karşıydılar. □

- (1) Adrian Atkinson, "Şu Yeşiller Hareketi", *Bilim ve Sanat*, Ocak 1988, sayı 85
- (2) Daniel Fedrigo, "Siyasi Bir Hareket Olarak Çevreciler", *Bilim ve Sanat*, Mart 1987, sayı 75
- (3) Leslie Anakran, "Çevreci Bir Partinin Kuruluşuna Karşıyım", *Şehir*, Ocak 1988, sayı 11
- (4) Raşit Kaya, "Bilimsel Teknolojik Devrim ve Sosyal Dönüşüm", *Bilim ve Sanat*, Ağustos 1987, sayı 80
- (5) Bkz. Die Grünen: The Program Of The Green Party Of The Federal Republic Of Germany

Basın Özgürlüğü ve Sorumlu Basın

Hıfzı Topuz

Uluslararası ve bölgesel gazeteci örgütlerinin geçen yıl, 1987 Nisanında Kahire'de düzenlenen yedinci ortak toplantılarında üzerinde durulan önemli konulardan biri gazetecilere karşı yapılan saldırıydı. Toplantıya sunulan raporların bir özeti, bir süre sonra, "Gerçek uğruna öldüler- Killed for truth - Assassinés pour la vérité" adlı bir broşür biçiminde yayımlandı.

Bir göz atalım bu broşüre: 1970'den 1986'ya kadar Latin Amerika ülkelerinde öldürülen ve yitirilen gazetecilerin sayısı 375; Rekor Arjantin'de: 139 ölü ve yitik. Sonra sırada Guatemala yer alıyor, 42 ölü ve 26 yitik. Şili'de: 25 ölü ve 11 yitik, Meksika'da: 28 ölü ve 2 yitik. Kara liste bu gibi korkunç sayılarla dolu.

Gelelim Arap ülkelerine, Körfez ülkelerinde: 69 ölü, Lübnan'da 2, bölge dışında 47, toplam 155 ölü.

Demek ki, yalnız Latin Amerika ve Arap ülkelerindeki ölü ve yitik sayısı 524.

Ya Uzak Doğu ülkelerinde ve Güney Afrika'da öldürülenler? Onların sayısı hiç belli değil.

Geçen Nisan'da Prag'da yine uluslararası ve bölgesel gazeteci örgütlerinin sekizinci toplantıları yapıldı. Oraya da yine kara listeler getirildi. Örgütler bir yıl içinde gazetecilere yapılan saldırıların listesini sundular.

Prag'dan döndüm, bu kez elime Leonard Sussman'ın bir raporu geçti. Neler yoktu raporda? Bir yıl içinde yalnız Haiti'de 10 ölü ve 33 yaralı. Çeşitli ülkelerde dövülen ve işkence görenlerin sayısı yüzlerle ölçülüyordu. Yıllık bilanço: 436 olay. 57 ülkede çeşitli nedenlerle radyolar susturulmuş ve gazeteler kapatılmış ve 124 gazeteci tutuklanmıştı. Sonu gelmeyen saldırı ve işkenceler...

Birkaç gün önce elime The Committee to Protect the Journalists'in raporu geçti: Bir kara liste daha: Geçen yıl 26 gazeteci çeşitli saldırılar sonucu yaşamını yitirmiş, 59 gazeteci fiziksel saldırıya uğramış, 180 gazeteci tutuklanmış, 32 yabancı gazeteci görevli oldukları ülkelerden sınır dışı edilmişti. Daha neler neler?

Bir yıl içinde yayımlanan çeşitli dergi ve bültenlere göz attım: IPI Report, Freedom Monitor, Index of Censorship, Freedom at Issue, CPJ Update, Amnesty International Report... İnsanın içi karıyor bu yayınlarda yer alan olayları gördükçe.

Nereye gidiyordu basın özgürlüğü? Dünyada ne korkunç saldırılar yapılmıştı gazetecilere ve iletişim özgürlüğüne karşı...

Peki, eskiden böyle mi idi bizim dünyamız? Hiç bu sayıda gazeteci öldürülmüş müydü? İletişim araçlarında çalışanlar hiç bu kadar saldırıya uğramışlar mıydı? Hayır, olmadı böyle bir kıyım. İkinci Dünya Savaşında bile bunu görmedik.

DEVLET TERÖRİZMİ

Neden öyleyse şimdi bu amansız saldırılar? İletişim teknolojisi sonsuz aşamalara ulaştı da ondan. Çünkü iletişim araçlarının toplum üzerindeki etkileri şimdiye kadar akla gelmedik bir düzeye ulaştı. Otoriter rejimleri yönetenler gazetecilerden ve medialardan korkuyorlar, gerçeklerin gün ışığına çıkartılmasından korkuyorlar. Bazı ülkelerde devletler kaba kuvvete, şiddete, işkenceye baş vuruyorlar. Saldırıları devletin polisi ve gizli örgütler düzenliyor, buna "Devlet Terörizmi" diyoruz.

Bazı ülkelerde de anarşik bir düzen yaratarak devleti ele geçirmek isteyen sivri uçlar var. Onlar demokrasiye

düşman, gazeteciye düşman, iletişim araçlarına düşman. Korkutup, sindirip, susturup egemen olmaya çalışıyorlar. Abdi İpekçi ve Ümit Kaftancıoğlu nasıl öldürüldü? Bu cinayetleri kimlerin düzenlediği anlaşıldı mı? Başka ülkelerde bunlar gibi ne cinayetler işleniyor, ne saldırılar düzenleniyor? Latin Amerika'da olanların ayrıntılarını hiç bilmiyoruz.

Demokrasinin sağlam temellere oturtulmadığı ülkelerde yıkıcılar, bölücüler her şeyden önce mediaları ve gazetecileri susturmaya çalışıyorlar.

Gazetecilerin kendi ülkelerinde olduğu gibi başka ülkelerde ve özellikle silahlı çatışmaların olduğu bölgelerde görevlerini güvenlik içinde yapabilmeleri için ilk girişimler bundan tam 21 yıl önce Cenevre'de yapılmıştı. İlk başlarda İsviçre'deki Yabancı Muhabirler Derneği ve Uluslararası Hukukçular Komisyonu bu konuyu ele aldılar. Sonra Uluslararası Basın Enstitüsü, Uluslararası Gazeteciler Federasyonu (FIJ), Uluslararası Gazeteciler Örgütü (OIJ), Uluslararası Gazete Sahipleri Federasyonu, (FIEJ), sonra Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu, Ekonomik ve Sosyal Konsey, daha sonra Unesco, MacBride Komisyonu, uluslararası Kızılhaç Örgütü ve belli başlı bütün gazeteci ve iletişim örgütleri...

Ne oldu? Hâlâ ortada elle tutulur hiçbir şey yok. Saldırıların sonu gelmiyor. Daha Mayıs başlarında Çağaloğlu'nda Hürriyet'in bir foto muhabirinin bir gösteriyi izlerken nasıl coplandığını gözlerimle gördüm. Devletlerin, hükümetlerin verdiği güvenceler başka, güvenlik kuvvetlerinin uygulamaları başka. Tabii birçok ülkede bir de kaba kuvvetin, terörist grupların kendi yöntemleri ve kendi uygulamaları var.

MESLEĞİN GÜVENCESİ

Peki, uluslararası planda iletişim özgürlüğünün güvencesi nedir?

Bir yanda Birleşmiş Milletler, Unesco, Avrupa Konseyi gibi devletlerarası kurumlar var, iletişim sorunlarına eğiliyorlar. Biz bunlara karşı mıyız? Bu kurumların basın özgürlüğüne bazı güvenceler getirmelerini istemiyor muyuz? Bunların olumlu ve yapıcı birer rolü olamaz mı? "Hayır devletler bizim işlerimize karışmasınlar" mı diyeceğiz? Olmaz böyle şey. Karşırlar elbette, ama ki-

sıtlamak, sınırlamak için değil, güven- ce getirmek için. Örneğin "Unesco İletişim İşlerine karışamaz" demek konuyu saptırmak demektir. Unesco devletlerarası bir kurumdur Unesco yapısı içinde yüzlerce meslek örgütünün birer danışmanlık statüsü (Statut Consultatif) vardır. Bunlar toplantılara katılırlar, görüşlerini açıklarlar, Unesco'yu ve üye devletleri uyarırlar. Unesco mesleksi örgütlerine her türlü görüşün açıklanacağı bir forum oluşturur. Kötü birşey midir bu? Evet, bir yanda da devletler dışı (non gouvernemental) mesleksi örgütler vardır. İletişim alanında bunların bazıları media örgütleridir, bazıları da çalışan gazeteci örgütleri. Bazıları liberal dünyada kurulmuş ve gelişmiştir, bazıları sosyalist ülkelerde, bazıları da Üçüncü Dünyada.

Her birinin alanı ve etkinlikleri başkadır. Bazılarının kurulduğu bölgelerde basın rejimleri ve özgürlük anlayışları bizimkilere benzemiyor diye bunlara karşı mı olacağız? Yoksa her bir örgütün kendi alanında yaptığı savaşımını değerlendirerek daha hoş görülü mü olmaya çalışacağız?

Basın özgürlüğü elbette hiçbir örgütün tekelinde olamaz. Bu özgürlüğün savunulmasında IPI'nin de rolü vardır, World Press Freedom Committee'nin de, Uluslararası Gazeteciler Federasyonu FIJ'in de, Uluslararası Gazeteciler Örgütü OIJ'nin de, Latin Amerika Gazeteciler Federasyonu FELAP'ın da ve bütün öteki örgütlerin de.

Bu örgütler birbirlerini yıpratmaya çalışırlarsa bundan basın özgürlüğüne karşı olanlar yararlanır. Amaç bir güç birliğinin sağlanması olmalıdır.

DEVLET BASKISI VE İŞ ÇEVRELERİNİN BASKISI

Bakin, geçen ay Prag'da toplanan uluslararası ve bölgesel gazeteci örgütlerinin yani, FIJ, OIJ ve FELAP gibi örgütlerin, yayınladıkları bir bildiride neler dendi:

"Önce, kitle iletişim araçlarının çalışmalarının esas olarak, yersiz hükümet baskıları ve ticari etkilenmelerden uzak, kamu yararına, profesyonel gazeteciliğin pratikleri ile belirlenmesi gerektiği görüşümüzü yinelemek isteriz. Savunduğumuz, özgür ve sorumlu basın fikri ile desteklenen profesyonelliktir."

Burada bir sorumluluk sorunu ile karşılaşılıyor. Nedir mediaların ve gazetecilerin sorumluluğu?

Bu konu yıllardan beri gerek devletlerarası, gerek mesleksi örgütler arası yüzlerce toplantı, konferans ve seminerde tartışılmıştır. Neler söylenmemiştir sorumluluk konusunda?

MACBRIDE RAPORU

Gelin, MacBride Raporunun bu başlığı taşıyan bölümüne bakalım:

"Gazeteci için özgürlük ve sorumluluk birbirinden ayrılmaz. Sorumluluğu olmayan özgürlük her türlü kötü kullanışa yol açar. Ne var ki, özgürlük olmadan sorumluluk da olamaz. Sorumluluğa bağlı özgürlük kavramı mesleksi bir etik (ahlâk) endişesi yaratır. Bu da olaylara, durumlara ve süreçlere dengeli bir yaklaşımı getirir. Ama bunun her zaman böyle olmadığını görüyoruz."

MacBride raporunda sorumluluk konusunda şunlar önerilmişti:

— Çağımızın dünyasında gazetecinin yaptığı görevin önemi, gazetecinin toplumdaki konumunun yükseltilmesini gerektirir. Ne var ki bugün birçok ülkede gazetecilere meslek hakkı tanınmamıştır ve gazetecilere bu yüzden mesleğin gerektirdiği biçimde davranılmaz.

— Doğruluk, insan haklarına saygı gibi değerlere evrensel düzeyde bugün hâlâ saygı gösterilmemektedir. Mesleksi ölçüler ve sorumluluk ilkeleri kararnamelerle gazetecilere zorla kabul ettirilemez. Sorumluluk duygusu iletişim araçları ve gazeteci örgütlerince desteklenmelidir.

— Gazeteciler kendi eylemlerinden (yani yazılarından, hazırladıkları programlardan, radyo konuşmalarından) sorumludurlar. MacBride Komisyonu bu sorumluluğun uygulanması için de en uygun aracın da basın ya da media konseyleri olduğu kanısındadır. Konsey yerine mediatör ya da ombudsman denen uzlaştırıcı bir kurumun oluşturulması da akla gelebilir. Basının kendi kendini eleştirmesi çok önemlidir. Toplumların kendi koşullarına göre bir yol seçilir ve bir kurum kurulur.

— Dünyanın her bölgesinde ve birçok ülkede meslekten gazeteci olanlar meslek ahlak yasaları (kodları) oluşturmuşlardır. Bu tür kodların ulusal, bazen de bölgesel düzeyde olma-

si iyi birşeydir, yeter ki bunlar devletin hiçbir müdahalesi olmadan doğrudan doğruya meslek temsilcileri tarafından hazırlanmış olsun.

Demek ki, **MacBride Komisyonu** da meslek ilkelerinin ve meslekteki sorumlulukların doğrudan doğruya gazeteciler tarafından saptanmasını istemiş. Bütün gazeteciler de zaten bunu istiyorlar: Yani Devletin hiçbir baskısı ve rolü olmadan gazetecilerin kendi sorumluluklarını saptamaları ve bunları uygulamaları.

SORUMLULUKLAR

Peki nedir bu sorumluluklar?

Eskiden basın mesleğinde hepimizin bildiği, klasik diyebileceğimiz bir takım ilkeler vardı: Doğruluk, yansızlık, dürüstlük, mesleği kişisel çıkarlara alet etmemek, başkalarından yazı yürütmek, dürüst yollarla haber elde etmek, kişilerin özel yaşamına saygı vb...

Son 40 yıl içinde dünyada yeni bir takım meslek ilkelerinin doğup gelişmesine tanık olduk. Bunların bazıları meslek örgütlerinin yayımladıkları bildirgelerde yer aldı, bazıları da yeni ahlak kodlarında:

Bunlardan bazı örnekler verelim:

- Uluslararası anlayışın gelişmesine katkıda bulunmak;
- Savaş kışkırtıcılığı yapmamak;
- Irkçılık ve şovinizm eğilimlerini desteklememek;
- Toplumun gelişmesine yardımcı olmak;
- Halkın doğruyu haber alma hakkına saygı göstermek;
- Ülke içinde ve dışında insan haklarına saygılı olmak;
- Sömürgeciliğe karşı savaş veren insanlara karşı olmamak;
- Ulusal kültürlere, kültürel bağımsızlığa ve çoğulculuğa, çeşitli felsefi anlayışlara ve ideolojilere karşı anlayışlı ve hoş görülü olmak...

Kötü mü bu tür yeni ilkeler? Hangimiz bunlara karşıyız? Akli başında hangi gazeteci "Ben savaş kışkırtıcılığı yapıyorum, ben ırkçıyım" der?

Yeter ki meslek ilkelerini meslek örgütleri saptasınlar, devlet bu işlere karışmasın. Bu ilkelerin devlet zoruyla bir yaptırım gücü olmasın. Değerlendirmeyi savcılar değil, gazeteciler kendileri yapsınlar. Bunlar yalnız gazetecilerin, media yöneticilerinin bilinçlerinde yer alsın. Bütün sorun işte burada.

Son yıllarda uluslararası bir iletişim hukukunun doğup gelişmesine tanık olduk. Bu alanda gelişen, olgunlaşan, çatısı kurulan yeni bir kavram, bir hukuk dalı var.

Amerikan Anayasasındaki First Amandment'a uygun olsun olmasın, 1936'da Cenevre'de **Uluslararası Radyoculuk Konvansiyonu** kabul edildi ve bu belge ile radyo yayınlarındaki sonsuz özgürlüğe, uluslararası düzene saygı endişesiyle bazı sınırlar kondu, sorumluluklar kabul edildi.

— 1962'de kabul edilen ve 1962'de yürürlüğe giren **Uluslararası Düzeltme ve Yanıt Hakkı Konvansiyonu** ile iletişim alanında yine bazı sorumlulukların altı çizildi.

— Birleşmiş Milletlerde 1967'de kabul edilen **Uzayın Kullanımı ile ilgili anlaşmada** bazı sorumluluklar üzerinde duruldu.

— 1975'te Helsinki'de hazırlanan **Avrupa'da Güvenlik ve İş Birliği Anlaşması** ile yine bir takım sorumluluklar kabul edildi.

— 1978'de **Unesco**'da kabul edi-

len **İletişim Araçları Bildirgesi** ile de bazı yeni ilkeler üzerinde duruldu. Bunların yanı sıra uluslararası ve bölgesel meslek örgütleri de sayısız bildirge yayınlamaya devam ediyor. Amaç medyanın ve gazetecilerin tam bir özgürlük içinde ama, kendi sorumluluklarının bilincinde olarak, ne devletin ne de büyük tekel gruplarının baskısı altında kalmadan çalışmalarını sürdürebilmeleri.

Uluslararası ve bölgesel gazeteci örgütleri, yani **FIJ, OIJ**, Latin Amerika Gazeteciler Federasyonları **FELAP** ve **FELETRAP**, **Afrika Gazeteciler Birliği**, **Arap Gazeteciler Federasyonu**, **ASEAN** gazeteciler örgütü hep aynı ilkeler üzerinde birleşiyorlar. Ben **IPI**'nin, **FIEJ**'in ve aynı türdeki kardeş örgütlerin bu ilkelere karşı çıkacaklarını sanmıyorum. Belki söyleyiş biçimi değişik olabilir ama, amaç hep aynı: İletişim özgürlüğünü sağlam temellere oturtmak ve mesleğe yeni bir saygınlık kazandırmak. □

ADRES VE TELEFON DEĞİŞİKLİĞİ

Yeni Adresimiz:

C. Mustafa Kemal Bulvarı

Onur Han Kat: 7 No: 170

Tel: 125 52 02 Kızılay-ANKARA

BİLİM ve SANAT

Kentin Altın Anahtarı

Dr. Erdal Atabek

Anthony Quinn'in ünlü oyununu nasıl unutturum: Tom Alkala'yı.

Babacan, duygulu, halkın içinde yaşayan Belediye Başkanı Tom Alkala'yı.

'Kasabanın Sırrı'nda böyle bir olaya ilişkin güzel bir film değil miydi?

Çocukluğum taşra ilçelerinde geçti: Sapanca, Kandıra, Gebze.

Çocukluğumun törenlerinde okulumuzda ilçenin ileri gelenlerinin durduğu tribünün önünden geçerdik.

Kaymakam. Vakarlı dururdu. Devleti temsil ederdi. Devleti, Cumhuriyeti, bilemediğimiz büyük bir gücü temsil ederdi. Bana hep tepeden bakıyor gibi gelirdi. Soğuk. Mesafeli. Hiç kıpırdamadan dururdu. Giysileri ütülü, şapkası elinde. Önlerinden geçerken gözümüzü ona dikerdik. Göğsümüzü

kabartırdık, adımlarımızı sertçe vururduk.

Belediye Başkanı. Var mıydı bilmiyorum. Biz görmezdik. O tribünde "kaymakam"ı görürdük, dimdik duran subayı görürdük. Geri yanı orada "du-ranlar" dı.

Sonra, yıllar boyu, "valiler" ve "belediye başkanları" tanıdım.

"Vali", Devletin adamıydı. Ölçülü, mesafeli, konuştuğundan fazlasını bilen.

"Belediye Başkanı", halkın adamıydı. Kendisine sıkıntılar söylenen dert babası.

Devlet-halk ayrımının somutlaşmış kişileri.

Halkına tepeden bakan Devlet.

Halkın içinden çıkan Devlet.

CHP-DP ayrımı belki de temelde buydu.

Belki de otokraziyle demokrasinin

temeldeki ayrımı budur.

Taşra kentleri tek caddede uygarlığıdır.

Taşra kentlerinde tek bir cadde vardır: Cumhuriyet caddesi.

Alan varsa adı "Cumhuriyet Meydanı" dır.

Taşra kentlerinin arkasında köyler, kasabalar vardır; önünde metropoller, Gelişme durdurulamaz.

Topraksızlık, işsizlik, köyden kente göç, gecekondu, kentlerin zorlanması, yeni iş alanları, artan nüfus sürekli sorunlar zinciriydi.

Gelir dağılımı tabloları ortada. Artan ulusal gelir hangi gruplara küreklerle, hangilerine kaşık ucuyla dağılıyor, biliyoruz.

Neden bunca baskı? Biliyoruz. İşçilere, gençlere, öğretmenlere gazetelere, dergilere, kitaplara, sanata, bilime neden bunca baskı, biliyoruz.

Özeti, ekonomik baskı altında bulunmuş kitlelerin haklarına giden yolu bilememeleri için, bulamamaları için. Politika, yaşamak hakkını istemenin yolu.

"Depolitizasyon" bu hakkı isteme yolunun ustaca engellenmesi.

Kentlere yeni yollar yapılmasının, ama kültür merkezleri yapılmamasının nedeni var. Yollar işlerin yürümesi için gerekli, kültür gereksiz.

Kültür olacaksa "iş kültürü" olsun. Düşünmeden çalışan bir kültür. Makenin bir çarkı olmaya yönelik kültür.

"Neden böyle?" diye sormayan bir kültür. "Nasıl böyle olmuş?" diye merak etmeyen bir kültür. "Kim yararlanıyor?" diye tartışmayan bir kültür.

Ama, burada kalınacağı sanılmasın.

Gelişme durdurulamaz.

Üretim kendi kültürünü de getirecektir.

"Cumhuriyetin Ellinci Yılı"nda bir fotoğraf albümü yapmak istemişim. Yapamadım. (Aslında bugün de yapılabilir)

Nezih Danyal

Yapmak istediğim şeydi: Her ilin en büyük alanına dikilmiş olan Atatürk heykellerinin görünümünü "elli yıl önce-elli yıl sonra" olarak görüntülemek.

Elli yıl önce, kentlerimizin Cumhuriyet Meydanlarında Atatürk'ün heykeli bir sembol olarak; en görünür, en yüksek, en çarpıcı görünümüdü.

Elli yıl sonra, pek çok kentimizde o heykeli aramak zorundaydık. Çevresi, onun boyunu aşan, onu görünmez kılan işanları yapılarıyla çevrilmişti.

İstanbul'da Taksim alanındaki heykeli biliyorum. Ankara'da Ulus'taki heykeli biliyorum. Siz de görüyorsunuz.

Artık o heykelleri aramak gerekiyor. Çünkü, artık görünmüyorlar. Yirmi katlı, otuz katlı işanları o heykelleri kuşatmış durumda.

Kuşatmış ve teslim almış.

Bir kenti kent yapan nedir?

Alanlar, caddeler, sokaklar, evler, tiyatrolar, sinemalar, alışveriş merkezleri, parklar, dinlenme yerleri mi?

Geçmiş, kültürü, neşesi, hüznü, rengi, tadı mı?

Açık hava tiyatrosunda Joan Baez'in "Bico" sunu dinlerken bunları düşündüm.

Amerika'lı bir genç kadın sesiyle Güney Afrika'da öldürülen gençlik lideri Bico, İstanbul'un bir gecesinde yeniden yaşatılıyordu.

İstanbul'un bir başka gecesinde, Sheraton otelinde yapılan anlı şanlı bir düğünde ülkemizin çok tanınmış ses sanatçıları, sinema sanatçıları vardı ama Bico'nun adı bile yoktu.

Biz hangi İstanbul'da yaşıyorduk? Hangi İstanbul bizimdi?

Hepimizin yapayalnız yaşadığı bu kentler bizim miydi?

Yoksa bizler de Atatürk heykelleri gibi çevremizi kuşatan işanlarının, süpermarketlerin arasında soluk almaz duruma mı gelmiştik?

İnsanın yaşadığı en büyük acı yalnızlıktır.

Büyük kent yalnızlığı da büyüktür. İnsanın yalnızlığını evinde avutmaya çalışması bundan. Evlerin birer küçük hapisane olması bundan. İnsanın mutlu olmak için nice çaba harcamak zorunda olduğu küçük hapisaneler.

Nerede, insanın geliştiği, genişlediği, yeni renkler kazandığı, yeni ufuklar kazandığı kültür merkezleri?

Nerede, gençlerin buluşmak için,

konuşmak için, eğlenmek için, tartışmak için gerek duyduğu gençlik merkezleri?

Nerede, çocuk çocuk ailelerin gideceği, dinleneceği, eğleneceği yerler?

Nerede, yaşlıların topluma karıştığı, üretime katıldığı, kendi değerini duyabileceği yerler?

Nerede bütün bunlar?

Arabesk saldırısına uğramış çay bahçeleri, kafeteryalar, diskolar. Sonra? Sonrası yok. Unutmayalım, karate salonları da istediğiniz kadar.

Kentler kaderciliğin, umursamazlığın, boş vermişliğin hüznünü yaşıyor.

Yağmalanmış kent toprakları, yağmalanmış kent hayatı, kendisine ayak uyduramayanları kenarlara atıyor.

Çıktığınız evden daha iyisinde oturmanız olanağı yok. Bir evden çıktınız mı daha kötüsüne gitmeye hazır olacaksınız.

Nasıl bir eviniz olmuşsa, orada oturmak bile ekonomik gücünüzün üstüne çıkıyor.

Nicedir, bir pazar günü dışarda yemek yemeyi unuttunuz.

Önünüzde iki seçenek bırakılıyor: Ya yağmaya katılmak, ya da hayatınızın yağmalanması.

Size gökyüzüyle, kentin sokakları kaldı.

Teslim olmak bir seçenektir.

Teslim olmak, evine kapanmak, "neymiş bu kaderim?" demek.

Önce alanları bırakırsınız.

Sonra sokaklarınızı alırlar.

Sıra evlerinizdedir.

Gerilemenin sonu yoktur. Evlerinizi de alırlar.

"Teslim olsan da kurtulamazsın" dedikleri budur.

Mutfağınızı alırlar, giysilerinizi alırlar, kültürünüzü alırlar.

Bırakırsanız, umudunuz ve geleceğiniz yoktur.

Teslim olmamak bir seçenektir.

Yağmaya katılmadan, hayatınızı yağmalatmadan teslim olmamak.

Onlar size bu seçeneği vermezler.

Bu seçeneği sizin almanız gerekir.

Umudu ve geleceği korumak için.

Hayatı korumak için.

Mutfağı korumak için. Gazete okumak hakkını kurtarmak için. Kitap okumak hakkını kurtarmak için. Doğru dürüst televizyon programları görmek hakkını kurtarmak için. Bir evde oturabilmek hakkını kurtarmak için.

Sokaklarda umutsuzca dolaşmak için.

Bu kent benim de kentim diyebilmek için.

Bu alanlar benim de alanlarım diyebilmek için.

Yalnızlıktan kurtulmak için.

Teslim olmamak gerekiyor.

Doğru seçenek bu.

Kentlerin büyümesi demokrasinin de gelişmesidir.

Çarpık çurpuk da büyüse, plânsız programsız da büyüse, (aslında bunlardan ötürü) çelişkilerin, uzlaşmazlıkların büyüdüğü yerdur kent.

Bugün kentlerde yaşayan "kaderci, umursamaz, boş vermiş" kalabalıkları; yarıların gerçek sahipleridir.

Bu görünümünden umut kesip özel kolonilerinde kendilerine doyum arayanlar gerçekte kendi umutsuzluklarını yaşayanlardır.

Yeter ki, toplumun içine itildiği korku çemberleri kırılsın.

Yeter ki, toplumun içine itildiği güvensizlik çemberleri kırılsın.

Yeter ki, insana kendi yarını gösterilsin.

Yeter ki, halka "tepeden bakmayla" "dalkavukluk etmenin" dışındaki doğru öncülük yapılabilsin.

Yeter ki, örgütlenmenin gücü ortaya konabilsin.

İşte o zaman, insanlar evlerinden çıkacaktır.

İşte o zaman, insanlar sokaklarda güvenle yürüyecektir.

İşte o zaman, insanlar alanlarda coşkuyla toplanacaktır.

Demokrasinin başka yolu var mı?

Belediyeler ve Özelleştirme

Tarık Şengül*

GİRİŞ

Kapitalizmin 1970'li yılların başından itibaren içine girdiği krize cevap olarak, gerek gelişmiş ülkelerde, gerekse "çevre" ülkelerde, monetarist reçeteler gündeme getirildi. Bu çerçevede ana söylem "yeni sağ" olarak isimlendirilen liberalizmin yeni bir yorumu etrafında odaklandı. Bu anlayışa göre "kriz" in ana nedeni devletin sınırsız büyümesi ve bağlı olarak artan kamu harcamalarıydı. Çözüm oldukça basitti: devlet küçülmeli, bırakıldığı alanlar özel sektöre doldurulmalıydı. Böylece "özelleştirme" kriz reçetesinin en can alıcı ilaçlarından birisi durumuna geldi.

Özelleştirme Türkiye'de iki düzeyde gündeme geldi. Birincisi, daha çok piyasa mallarının üretildiği alan. Bu, tarihsel gelişim içinde, devletin gerek özel sektörün sermaye birikimindeki yetersizlik, gereksede ideolojik nedenlerden dolayı girdiği alanda öngörülen özelleştirmelerdir. Bunlar kamuoyunda KİT'lerin özelleştirilmesi olarak bilinir. Diğer alan ise neo-klasik iktisatta "kamu mal ve hizmetleri" olarak bilinen, bizim "birlikte tüketim" alanı diyeceğimiz ve sermayenin kârı bulmadığı için girmediği ancak sistemin devamı için yerine getirilmesi gereken hizmetleri içeren alandır. Sağlık, eğitim, çöp toplama, yollar v.b. türden mal ve hizmetler birlikte tüketimin alanı içinde sayılabilir.

Türkiye'de birlikte tüketim alanındaki eğitim sağlık gibi hizmetler merkezi yönetimin, kentsel yollar, çöp toplama, toplu taşımacılık gibi hizmetler de belediyelerin sorumluluğundadır.

Özelleştirmenin gündeme gelmesiyle birlikte hem sağlık, eğitim gibi merkezi yönetimin hem de belediyelerin sorumluluğunda olan birlikte tüketim araçları özelleştirmeye konu

oldular. Biz burada esas olarak belediyelerin sorumluluğunda olan mal ve hizmetlerin özelleştirilmesiyle ilgileneceğiz.

Ancak daha önce tarihsel bir perspektiften belediyeçilik anlayışlarında ki dönüşümü ve gerisindeki süreçleri gözden geçirmek yerinde olacak.

BELEDİYEÇİLİK ANLAYIŞLARINDA DÖNÜŞÜM

1980 yılında yaşanan müdahalelerden ve onun yol açtığı bir kesinti döneminden sonra 1984 yerel seçimleriyle birlikte gelişen belediyeçilik anlayışı her anlamda 1973-1980 yılları arası uygulama şansı bulan "sosyal demokrat belediyeçilik" anlayışının tam tersi yönde gelişti.

Bilindiği gibi, başta büyük kentlerin belediyeleri olmak üzere, belediyelerin çoğunluğunu 1973 yerel seçimleriyle birlikte "sol" ele geçirmişti. Bu tarihten askeri müdahaleye kadar geçen süreçte sınırlı kaynak ve yetkileri ne karşın "sosyal demokrat belediyeler", kendi kaynaklarını yaratmaya yönelik "(üretken)", katılıma olanak sağlayan "(demokrat)" ve alt gelir gruplarına yönelik "(toplumcu)" belediyeçilik olarak niteledikleri, kendi modellerini oluşturmaya ve uygulamaya yöneldiler.

Ancak, 12 Eylül müdahalesiyle birlikte yaşanan altüst oluş, bir çok alanda olduğu gibi, belediyelerle ilgili alanda da etkili oldu. Yaşanan geçiş döneminden sonra, 1984 yerel seçimleriyle birlikte, başta büyük kentler olmak üzere belediyelerin çoğunda ANAP yönetimi ele geçirdi. Sonuç tam anlamıyla bir tersyüz oluştu. Daha önceki modelde hedef olarak belirlenen katılımcılık yerini dar kadrocu bir anlayışa, üretici ve kaynak yaratıcı belediyeçilik yerini tüketici ve savurgan belediyeçiliğe, "toplumcu" belediyeçilikte yerini özelleştirmeci, işletmeci belediyeçiliğe bıraktı. Önceki döneme

göre tam tersi bir başka gelişme de belediyelerin gelir ve yetkilerinde oldu. Belediyelere merkezi yönetimce aktarılan gelir ve yetkide azımsanmayacak artışlar oldu.

Burada bir parantez açmak gerekiyor. Kriz karşısında monetarist politikalara yönelen Batı'daki temel eğilimlerden birisi de belediyelerin gelirlerini ve yetkilerini sınırlamak oldu. Türkiye'de ise değindiğimiz gibi tam tersi yönde bir eğilim ortaya çıktı. Bu noktada sanırım şu soruyu sormak gerekiyor. Niçin belediyeler önemli hale geldiler? Bu soruya yanıt verebilmek için belediyelerin önemli hale gelmesine yol açan süreçte göz atmak gerekiyor.

Sürece bakıldığında ilk akla gelen kentsel altyapının eskimişliği ve bunun bir noktada kentlere dolayısıyla da belediyelere önem verilmesini gerekli kıldığı olabilir. Bu tür bir eksikliğin kentleri, ANAP için bir "politik arena" haline getirdiği de söylenebilir. Ya da ANAP gibi partileşme sürecini tamamlamamış bir hareketin yerel gruplarla ilişki kurmada belediyeleri kullandığı öne sürülebilir.

Dönüşümde, belirtilen nedenlerin belli bir payı olmakla birlikte, asıl neden kanımca daha makro süreçlerle, Türkiye'de 1980 sonrası sermayenin yeniden yapılanmasında ve birikim süreçlerindeki dönüşümde aranmalıdır.

Burada Batı'daki belediyelerin son dönemiyle, Türkiye'deki durumu karşılaştırırken açtığımız parantezi kapatmanın da tam zamanı. "Kriz"le birlikte Batı'da da sermaye birikim biçiminde ve sermayenin yeniden yapılaşmasında bir dönüşüm yaşandı. Belediyelerin mali ve idari özerkliğindeki azalma da bu dönüşümün bir parçası olarak ortaya çıktı. Belediyeler gerek ABD gerekse İngiltere'de altyapının belli bir düzeye ulaşmış olması nedeniyle, altyapıdan çok "sosyal refah harcamaları" yapan organları niteliğindedir. Böyle olunca da sosyal harca-

maları kısımaya yönelik monetarist politikaların temel hedeflerinden birisi de belediyeler oldu.

Türkiye'de ise, 1980 öncesi dönemin temel özelliği ithal ikameci sanayileşme ve bunun sınırlı kaynaklarla sağlanmasıydı. Bunun anlamı, "kentleşme" gibi doğrudan üretici olmayan sektörlerle olabildiğince az kaynak ayrılmasıydı. Bu yüzden kentler açısından en önemli organ olan belediyelerin rolü -en azından sermaye birikimi açısından- sınırlı kaldı.

İthal ikameci modelin tıkanmasıyla gündeme gelen dışa açık büyüme modeli tüm dengeleri ve buna bağlı olarak da rol dağılımını altüst etti. Üretken yatırımlardan, üretken olmayan yatırımlara yöneliş, kentlerin önemli yatırım odaklarından birisi olmasına yol açtı.⁽¹⁾ Yabancı sermayeyle eklenmeyi amaçlayan bir modelde kentlere önem vermenin ana gerekçelerinden birisi de özellikle büyük kentlerde, kentsel altyapının ve birlikte tüketimin yabancı sermayenin beklentilerine cevap verebilecek düzeye getirilmesidir.

Kentlerin önemli hale gelmesi ise kaçınılmaz olarak kentlerden sorumlu kuruluşlar olan belediyelerin kilit bir noktaya gelmesine yol açmıştır.

Belediyelerin bugün üzerine oturduğu bağlamı gözden geçirdikten sonra, ortaya çıkan yeni belediyeçilik üzerinde durabiliriz.

"İŞLETMECİ BELEDİYEÇİLİK"

Sermayenin belli bir kesimine kaynak aktarımının aracı haline gelen belediyelerin geçmişteki sosyal demokrat belediyeçilik modelinden hareket etmesi beklenemezdi. ANAP belediyelerine "verilen görev" bir yandan kentsel altyapının iyileştirilmesi ni sağlarken, aynı zamanda sermayeye olabildiğince kaynak aktarmaktır.

Bu kaygılardan hareket eden ANAP belediyelerinin temel özelliklerinden birisi hem altyapıya yönelik olarak sunulan yatırımlar hem de yerine getirdikleri hizmetlerin gerçekleştirilmesinde özel sektöre yönelmek olmuştur. Böylece geleneksel olarak belediyelerce sağlanan birçok hizmet ihale yoluyla özel sektör tarafından yerine getirilmeye başlanmıştır. Bu tür özelleştirme girişimlerinin yanında belediyeler toplu taşıma gibi hizmetlerde zarar etmelerini gerekçe göstererek sübvansiyonları kaldırarak, gerçekte

maliyetinin üzerinde hizmet üreten kâr amaçlı "işletmeler" haline geldiler.

Bu tür özelleştirme girişimleriyle belediyeler hem ideolojik düzeyde, özelleştirmenin arkasındaki mantığı toplumun en alt birimlerine taşıırken hem de daha fazla kaynağı sermayeye aktarma olanağı buldular.

BELEDİYELER VE ÖZELLEŞTİRME

Belediyelerdeki özelleştirmelerin önemli boyutlara varmadığı ya da varamayacağı yönünde bazı çevrelerde oluşmuş bulunan yanlışlığı öncelikle düzeltmek gerekiyor. Bu yanlışlığı özelleştirmenin sınırlı biçimde tanımlanmasından kaynaklanıyor. Özelleştirmeden sadece devlete sunulan hizmetlerin özel sektöre bırakılması anlaşılıyor. Oysa özelleştirme, devletin müdahale ettiği alanlardan çekilip, bu alanları özel sektöre, gönüllü kuruluşlara ya da kişilere bırakılmasını kapsıyor. Bu yüzden özelleştirmenin boyutlarını kavrayabilmek için, devletin müdahale biçimlerine kısaca göz atmak yararlı olacaktır.

Devletin piyasaya üç tür müdahalesinden söz edebiliriz: doğrudan mal ve hizmet üretimi, destekleme (sübvansiyon) ve düzenleme.

Belediyeler düzeyinde bakıldığında, hizmetlerin doğrudan sağlanmasına çöp toplama, toplu taşımacılık, yol yapımı örnek olarak verilebilir. Belediyelerce yapılan özelleştirmelerde çöp toplama, toplu taşımacılık en yaygın örnekleri oluşturmaktadır. Çöp toplama hizmetleri ihaleyle özel sektöre bırakılmış, toplu taşımada ise özel halk otobüsleri devreye sokulmuştur.

Belediyelerin düzenleme işlevine kentler için plan yapılması ve gelişimin bu plan çerçevesinde sağlanmaya çalışılması örnek olarak verilebilir. Fiyat belirlemeye -ekmek v.b.- ya da Türkiye'de pek uygulanmamasına rağmen kira kontrolü örnek olarak verilebilir. Bu alanda belediyelerin yaptığı en somut girişim planlama alanında olmuştur. Önceki dönemde büyük kentlerde planları "Nazım Plan Büroları" hazırlarken, bunlar kapatılmış, planlar ya ihaleye verilmiş, ya yarışma yoluyla elde edilmiş ya da üniversitelere sipariş edilmiştir. Planlı gelişimin kontrolü alanında bir başka özelleştirme girişimi, belediyelerin bir kısım kontrol yetkilerinin kurulması planlanan "Yeminli Özel Teknik Mimarlık ve

Mühendislik" bürolarına devredilmesi şeklinde olmuş, ancak ilgili yasa Anayasa Mahkemesi'nce Anayasa'ya aykırı bulunarak iptal edildiği için gerçekleştirilememiştir.

Piyasaya müdahale açısından dikkat çekmeyen, ancak belki de en önemli müdahale biçimi desteklemesidir. Belediyelerin toplu taşımacılıkta maliyetinin altında fiyatlandırma yapması bu tür müdahalenin en çok kullanım örneğini oluşturur. Özelleştirmenin üçüncü biçimi bu alanlardan desteğin kaldırılmasıyla gerçekleştirilmektedir. Maliyet iyileştirmeye yönelik bu tür müdahalelerin sonucu olarak, bir anlamda, sosyalleşmiş maliyetlerin özelleştirilmesi, diğer bir deyişle de bireyselleştirilmesi yoluna gidilmiş olmaktadır.

Bu üç tür özelleştirme biçimine yine son dönemin buluşlarından olan ancak henüz önemli uygulama olanakları bulamayan "yap-işlet-devret" türü yabancı sermayeye yönelik özelleştirme çabaları eklenince ortaya hem nicelik hem de nitelik olarak ciddiye alınması gereken bir özelleştirme uygulaması çıkmaktadır.

Önemli boyutlara varan özelleştirme girişimlerinin toplumsal-siyasal olarak benimsenmesi, desteklenmesi elbette olanaklı değildir. Ancak karşı çıkışında belirsiz, romantik bir devletçilik anlayışından kurtarılması ve politik bir temele oturtulması gerekir. Bu ise doğal olarak, özelleştirmeden kimin kazanıp, kimin kaybettiğini göstererek olanaklı hale gelecektir.

KİM KAZANIYOR KİM KAYBEDİYOR

Belediye hizmetlerinin özelleştirilmesiyle doğrudan ilgili dört toplumsal grup ya da taraf tanımlanabilir. Hizmeti kullananlar, hizmeti gerçekleştiren işçiler, özel firmalar ve belediye. Şimdi her grup açısından özelleştirmeyi değerlendirmeye çalışalım. Ancak soyut bir değerlendirme yerine, özelleştirmenin uygulandığı somut alanlardan örnekler vermek daha yararlı ve açıklayıcı olacaktır. Örnek olarak ise özelleştirmenin belediyelerde en yoğunlaştığı alanlar olan çöp toplama ve toplu taşımada sübvansiyonların kaldırılmasını almak durumun kavranması açısından yeterince aydınlatıcı olabilecektir.

Hizmetlerin kullanıcısı olan bir kent halkı için belirleyici olan birinci faktör

maliyetlerin kendisine yansımaları ise, ikinci hizmetin kalitesidir. Çöp hizmetlerinin özelleştirilmesi, finansmanın özelleştirmeden sonra da belediyece yapılması nedeniyle, maliyet açısından kullanıcıya ilk anda doğrudan yansımaz. Önemli görünen kalitenin düşmemesidir. Ancak burada dikkat çekilmesi gereken bir nokta, belediyenin hizmeti özel sektöre yaptırırken maliyetinin, kendisi hizmeti üretirkenki maliyetinden düşük olmasının gerekliliğidir. Çünkü bu hizmete ayrılan paranın rasyonel kullanımının anlamı kent halkı için daha fazla hizmet demektir. Bu çok önemli bir noktadır çünkü, daha sonra da göreceğimiz gibi, özel sektörün daha ucuza ürettiği teorik düzeyde bile oldukça kuşkuludur. Diğer yandan özel sektörün tek kriterinin kâr olması, hizmetin kalitesinin özel sektörün hizmeti ürettiği durumlarda daha yüksek olacağı gibi bir varsayımı da şüpheli hale getirir.

Öte yandan, toplu taşımada sübvansiyonların kaldırılmasının sonuçları kullanıcı açısından açıktır. Sübvansiyonların kaldırılmasından doğan fark kullanıcının cebinden çıkmaktadır.

Açıkça görünen, özelleştirmenin hizmeti kullananlar yönünden yeni maliyetler getirmekten öte bir anlamı olmadığıdır.

Özelleştirmenin olumsuz etkilerinin en açık görüldüğü grup ilgili sektörde çalışan işçilerdir. Örneğin, Adana Belediyesi kendi yaptığı bir çalışmada⁽²⁾, belediyenin çöp hizmetlerinin bir kısmının özelleştirilmesinden sonra, belediyede çalışan çöp toplama işçilerinin ücretlerinin özel sektöre göre çok daha yüksek olduğunu, ayrıca özel sektörde çalışan işçilerin sendikası, belediye bünyesindeki işçilerin ise sendikalarının bulunduğunu itiraf etmektedir. Sendikası bir iş kolunda ücretlerin, sendikası iş koluna göre çok daha düşük olacağı açıktır. Sendikası bir ortamda iş güvencesinin de bulunmayacağı unutulmamalıdır.

Burada yeri gelmişken bir başka noktaya da dikkat çekmek gerekiyor. Çöp toplama sektörü, maliyetlerin yarıdan fazlasını işçi ücretlerinin oluşturduğu bir sektördür.⁽³⁾ Böylece özel sektörün hizmetin yerine getirilişini nasıl "ucuza" mal ettiği de ortaya çıkmaktadır.

Özelleştirmenin kent halkı ve işçiler açısından bu kısa ancak öğretici sonuçlarına değindikten sonra olaya bir de belediye ve firmalar açısından

bakmak yararlı olacaktır.

Özel sektör açısından kâr sağlabilmenin tek geçerli ölçüt olduğu düşünüldüğünde durum zaten açıktır. Firmalar kârlı buldukları pazara gireceklerdir. Ancak, dikkat çekilmesi gereken nokta firmaların piyasada tekel haline gelip, bu tür kârlar sağlamalarıdır. Örneğin çöp toplama işinde belediye başlangıç yıllarında firmalarla makul bir fiyatta anlaşsa bile, belediye bu işten çekildikten sonra, piyasada bir ya da bir kaç firmanın tekelinin oluşması büyük olasılıktır.⁽⁴⁾ Piyasada tekel durumuna geldikten sonra söz konusu firmalar belediyeyi istediği fiyata razı etmekte zorlanmayacaklardır.

Öte yandan sübvansiyonların ulaşım sektöründe kaldırılması örneğinde ise, belediyenin belli bir gelir artışı sağlayacağı açıksa da, özünde bu tür bir karar ekonomik olmaktan çok siyasal bir içerik taşır. Örneğin toplu taşıma araçlarını daha çok alt gelir gruplarının kullandığı varsayılırsa, belediyenin sübvansiyonları kaldırmasının bu gruplar aleyhine alınmış bir karar olacağı açıktır.

Görüldüğü gibi, belediye hizmetlerinin özelleştirilmesi sermayenin belli kesimlerine daha fazla kaynağın aktarılmasını sağlarken, işçiler ve hizmeti kullananlar açısından bir dizi somut kayıba yol açmaktadır. Özelleştirmenin ideolojik boyutları bir yana, gruplar açısından yapılan bu maliyet analizi bile özelleştirmeye karşı çıkmanın yeterli gerekçesini oluşturmaktadır.

BİTİRİRKEN

Bu yazı doğal akışı içinde burada

bitirilebilirdi. Ancak son dönemde belediyeçilik alanında yaşananlar bir başka noktaya da dikkatleri çekmeyi gerekli kıldı.

Türkiye özellikle 1973 yerel seçimlerinden sonra belediyelerle ilgili önemli tartışmalara sahne oldu. Ancak özellikle radikal çevrelerde kuramsal bir derinleşme sağlanamadı. Söylem daha çok sosyal demokrasinin uygulamada ürettiği katılımcı, üretken, toplumcu, v.b. gibi belediyeçilik anlayışları etrafında gelişti. Bu anlayışın ürünü olarak belediyeler devletin karşısına sanki "sivil toplum" örgütleriymişçesine, alternatif olarak kondular. Bu söylem ve anlayış, pratikte bir takım önemli kazanımlara yol açarken, kuramsal düzeyde ciddi sonuçlar doğurdu. En azından ciddi tartışmaların önünü tıkadı. Belediyelerin merkezi yönetimden ne derece özerk olabilecekleri, bunun kriterleri, ya da toplumsal formasyonda "devletin bir parçası olarak "nesnel işlevlerinin" neler olduğu v.b. türden sorular yeterince tartışılmadı.

ANAP'la birlikte ortaya çıkan belediyeçilik anlayışı ve üstlendikleri rol bu konudaki sınırlayıcı çerçeveyi aşmada işlevsel olabilecek soruları solun karşısına kaçınılmaz olarak getirmektedir.

DİPNOTLAR

1. Tekeli, İlhan, "Birlikte Tüketim ve Türk Kentlerinde İzlenen Politikalar," Kent Koop seminerine sunulan bildiri, Ank. 1987
2. "Örnek Çalışma Adana'da Katı Atık Toplama İşinin Özelleştirilmesi" Adana Belediyesi'nin OECD Çeşme Seminerine sunduğu bildiri, Kasım 1985
3. l. bid. s. 3
4. Adana örneğinde iki özel firma çöp toplama sektöründe çalışmaktadır. l. bid. s. 3

MEHMET KOÇ ÖSS İçin Özet TÜRKÇE

Hatipoğlu Yayınları
1600 TL.

İsteme Adresi:

Hatipoğlu Yayınevi

Mareşal Fevzi Çakmak Cad. 64/C Beşevler-Ankara Tel: 223 48 01

Büyük Şehir Yönetim Modelinin İç İşleyişi:

İstanbul Örneği(*)

Nihal Kara-Sema Köksal(**)

Türkiye'de genel olarak büyük şehirlerin ve özel olarak da İstanbul'un kendine özgü sorunlarının olduğu ve farklı bir yönetim modeline gereksinime duyulduğu, 1960'lı yılların ortalarından bu yana farkedilmiştir. 1970'lerde tartışmalar; artan ve farklılaşan büyük şehir nüfusunun, yetkilerin tek merkezde yoğunlaştığı, "genel ve tek biçimli" bir idari-yasal çerçeve içinde "güçsüz-bağımlı" yerel yönetimlerle (Eke, 1982, s.109) yönetilmesindeki güçlükleri vurgulamaktaydı. Bu dönemde özellikle kamu hizmetlerinin yürütülmesinde "etkinliği" arttırmaya dönük taleplerle; kent yönetimiyle ilgili kararlara yerel nüfusun katılımının artırılmasına, "yerelleştirilmesine" ve dolayısıyla daha demokratik bir yapıya doğru gidilmesine dönük talepler farklı siyasal çevrelerin gündemindeydi.

1980 sonrasında gerçekleşen uygulamalar ve alınan kararlar, genel olarak gözden geçirildiğinde, önemli değişikliklerin daha çok "büyük şehirler"le ilgili olduğu gözlenmektedir. Bu yazıda, ulusal düzeyde bir metropoliten kent olan İstanbul örneği ele alınarak, yeni oluşturulan büyük şehir modeli incelenmeye çalışılacaktır. Bir anlamda 1980 öncesinin kent sorunlarının çözümü için "etkinlik" ve "demokratiklik" eksenlerinde sürdürülen tartışmalarına, 1980 sonrası uygulamaları ve düzenlemeleri ile ne tür bir çözüm getirildiği sorularına çalışılacaktır. Bu yazı çerçevesinde konu sadece Büyük Şehir Yönetiminin iç işleyişi ile sınırlanmamıştır. Bu amaçla konuyla ilgili karar ve uygulamaların genel bir değerlendirilmesi ve son dönem uygulamalarının önemli aktörleri olan seçimle gelmiş yerel karar vericilerin, Büyük Şehir Belediye Meclisi üyelerinin, durumu nasıl algıladıkları aktarılacaktır.

HIYERARŞİK İKİ KADEMELİ SİSTEMDE "GÜÇLÜ BAŞKAN"

1980 sonrası yerel yönetimlerde görülen canlılığın kaynağının önemli ölçüde bu yönetim birimleri-

(*) Bu yazı, Marmara Üniversitesi Araştırma Fonu desteği ile yapılmış olan "Türkiye'de Metropolitenleşme ve Yerel Yönetimler" konulu araştırmanın bir bölümünden aktarılmaktadır.

(**) Yard. Doç. Dr. Nihal Kara ve Yard. Doç. Dr. Sema Köksal; Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi

rikan 2972 seçim yasası, 195 sayılı kanun hükmünde kararname ve 3030 sayılı yasalar ve bunlara bağlı olarak yapılan uygulamalarla belirlenmiştir. Genel olarak bakıldığında, bu yasal çerçeve içinde getirilen sistemin, esas olarak 1580 sayılı belediye yasasıyla belediyelere verilmiş olan görev ve yetkilerin büyük şehirler için yeniden düzenlenmesi anlamına geldiği gözlenmektedir. Yeni düzenlemeyle, belediyelere verilen görev ve yetkilerin kısıtlı bir kesimi ilçe belediyelerine bırakılmış, buna karşılık önemli karar ve uygulamalar büyük şehir düzeyinde merkezileştirilmiştir. İlçe belediyeleri idari ve mali konularda büyük ölçüde "Büyük Şehir Belediyesine" bağımlıdır, bu nedenle de sistem iki kademeli hiyerarşik bir yönetim oluşturmıştır. (Heper, 1987, s. 54; Keleş, 1987; Keleş, 1988). Bu yazıda biz, oluşturulan bu sistemin "Büyük Şehir Belediyesi" düzeyindeki iç işleyişini ele alacağız.

BÜYÜK ŞEHİR YÖNETİMİ: ZAYIF MECLİS-GÜÇLÜ BAKAN

Büyük Şehir Yönetimi; Büyük Şehir Belediye Başkanı (Başkan), Büyük Şehir Belediye Meclisi (Meclis), Büyük Şehir Belediye Encümeni (Encümen) ve Büyük Şehir Belediye Teşkilatından (Belediye) oluşmaktadır. 3030 sayılı yasa uyarınca Başkan hem yürütmenin (encümen ve belediye) hem de karar alma organı olan meclisin başkanıdır.

Büyük Şehir Belediye Meclisi ilk bakışta (1580 sayılı yasaya göre oluşan daha önceki belediye meclislerine göre daha kısıtlı yetkilere sahip olan) ilçe meclislerinden daha yetkili gibi görünmektedir. Ancak biraz daha yakından incelendiğinde bu meclisin yetkisinin de Başkan'a veri-

len bazı yetkilerle kısıtlanmış olduğu görülmektedir. Başkan'ın yetkileri 3030 sayılı yasa ve ona bağlı uygulama yönetmeliği ile önemli ölçüde artırılmıştır. Başkana verilen veto yetkisi, tadilen tasdik yetkisi ve bazı durumlarda re'sen karar verme yetkileri Başkan'ı daha önceki belediye başkanlarından daha "güçlü" konuma getirirken, Meclis'in yetkilerini önemli ölçüde kısıtlamıştır.

Meclis'in yetkisini kısıtlayan bir başka hüküm de Encümen'in tamamen atanmış belediye çalışanlarından oluşmasıdır. Encümende meclisin temsilcisi yoktur ve meclis yürütmenin tamamen dışında bırakılmıştır. Meclis ile yürütme arasındaki ilişkiyi yine Başkan sağlamaktadır.

BİR TEKNOKRASİ VAR MI?

Seçilmişlerden oluşan "Meclis'in yetkilerinin kısıtlı olduğu "Güçlü Başkan" modelinin niteliklerini biraz daha iyi anlayabilmek için Başkan-Belediye Teşkilatı ilişkilerinin de incelenmesinde yarar görülmektedir. Türkiye'de belediye çalışanlarının birçok bakımdan merkeze (Ankara) bağlı olması Türk belediye sisteminin "merkeziyetçi" yapısının en belirgin özelliği olarak sıkça vurgulanmaktadır. Yerel yönetimlerle ilgili çevrelerin sürekli olarak gündeme getirdikleri "yerelleşme"; ya da her belediyenin kendi kadrosunu oluşturma isteklerinin, ne kadarının "etkin ve akılcı" bir belediye bürokrasisinin oluşturulması; ne kadarının merkezden gelen bürokratik etkilerin azaltılmasına dönük olduğu pek bilinmemektedir. Ancak belediye bürokrasisi ile ilgili konular tartışıldığında "belediye personelinin merkeze" bağımlılığı ve "yetişkin ve konunun ehli uzmanların" kısıtlılığı en çok gündeme gelen konulardandır.

Genel olarak bakıldığında etkili ve güçlü yerel yönetimlere sahip olan birçok toplumda, yerel yönetimlerde "karar alma", "yürütme" ve "yerel yönetim bürokrasisi" olmak üzere üç ayaklı bir yapıdan söz edilmektedir. Bütün bu sistemlerde "etkin-akılcı" bir bürokratik yapı içinde de olsa siyasal karar organları ile bürokrasinin ilişkileri ve "bürokrasinin" ayrı bir iktidar odağı olma konumu tartışılmaktadır. (Örneğin, Cox, 1976; Pahl, 1970; Saunders, 1980; Dunleavy, 1985...) Git-tikçe karmaşılaşan ve büyüyen

kentsel işlevlerin karşılanması için büyüyen kentsel örgütlerin yarattığı uzmanlaşma ve bilgi birikimi çoğu zaman seçimle gelen yöneticilerle olan ilişkilerde önemli bir odak noktası haline gelmektedir. Bunun yanında özellikle kent planlaması, çevre mühendisliği gibi özel ihtisas gerektiren konularda bilgi sahibi olan ve uzmanlıklarına dayanarak karar alma sürecinde önemli konumları olan "teknokratlar", "etkin ve akılcı" bir bürokratik yapının farklı bir özelliği olarak belirginleşmiştir. Örneğin, Dunleavy, "profesyonelleşmiş" karar alma sürecinin bürokratik karar alma sürecinden farklı olduğunu vurgulamakta ve bazı özel uzmanlık konularında belirginleşmiş kadroların basit bürokratik rutinleri işletmekten öte yeni inisiyatifler yaratarak politikalar ürettiklerinden söz etmektedir. (Dunleavy, 1985, s. 76-77)

Başkan'ı güçlendiren bir diğer kurum da Genel Sekreterliktir. 3030 sayılı yasaya göre Genel Sekreter, Başkan adına, onun sorumluluğu ve direktifi altında hizmetleri yürütmekle sorumludur. Genel Sekreter de tipki diğer bürokratlar gibi atama ile gelmektedir ve meclis karşısında hiçbir sorumluluğu yoktur. Belediye Teşkilatında Başkan'dan sonra en yetkili kişi konumunda olan Genel Sekreter Başkan adına da olsa meclisten daha fazla fiili iktidara sahiptir. Nitekim İstanbul Büyük Şehir Belediye'sinin örgüt şemasında Meclis'in komisyonları yer almazken, Genel Sekreterlik, Başkan'dan sonraki en etkili konum olarak yer almaktadır. Bu da Belediye Teşkilatı içindeki iktidar yapısını göstermesi bakımından ilginç bir noktadır. (Bk. İBBB, 1986 Faaliyet Raporu, II. Bölüm)

Görüldüğü üzere bu sistemde Büyük Şehir Belediye Başkanı hem yürütmenin hem de karar alma organı olan Meclis'in başkanıdır. Her iki organ arasındaki eşgüdümü, iletişimi sağlayan, tüm bilgi ve yetkinin kendisinde yoğunlaştığı tek kişi olarak göze çarpmaktadır. Bu durum iki organ arasındaki kopukluğu önlemek açısından Başkan'ın merkezi konumunu güçlendirerek, Meclis'in gücünü azaltmaktadır.

Dünya'daki diğer metropoliten kentlerdeki sistemlerde genellikle karar alma ve yürütmenin birbirinden ayrıldığı görülmektedir. Örneğin

Japonya'da metropoliten yönetimin başında seçilmiş valinin dışında ayrı bir meclis başkanı mevcuttur. (Keleş, 1984, s. 118). Yine, New York, Paris, Chicago, Boston gibi birçok metropoliten kentte de Belediye Başkanı dışında meclisteki çoğunluk grubunun lideri olan bir Meclis Başkanı mevcuttur. (MBBB, 1987). Toronto'da ise Meclis'in kendi üyeleri arasından ya da dışardan seçtiği bir anakent yöneticisi vardır. (Eke, 1982, s. 55). Türkiye'deki bu sistem daha çok, ABD'deki bazı büyük metropoliten kentlerde görülen "Güçlü Başkan-Zayıf Meclis" sistemini anımsatmaktadır. Etnik ve ırksal açıdan heterojen nüfusa sahip, kent merkezinin çöküş halinde olduğu, kentsel sorunların yoğun olduğu bazı büyük kentlerde (örneğin St. Louis) görülen bu sistemde, geniş idari yetkilere ve önemli politik kişiliğe sahip olan "Başkan" sistemin odak noktasını oluşturmakta ve "Yürütme Merkezli Koalisyon" ortaya çıkmaktadır. (Salisbury, 1964, s. 387-408).

Yukardaki yapı çerçevesinde birçok ülkede görülen "Güçlü Başkan" modeli "etkin-akılcı" bir bürokrasi ve "teknokrasi" eşliğinde gücünü kullanmakta ve bunlarla birlikte uygulamalar yapma durumundadır. Türkiye'deki büyük şehirlerin bir taraftan "akılcı ve etkili" bürokratik yapıdan, diğer taraftan "yetişkin ve işinin ehli" uzmanlardan sıkıntı çektiği düşünülecek olursa "Güçlü Başkan" modelinin anlamı biraz daha açıklık kazanabilecektir. İstanbul göz önünde tutulduğunda mali bakımdan güçlenmiş ve bir yerel yatırım bürosu gibi çalışan belediyenin kendisine verilen plan yapma ve onama yetkisine dayanarak bugüne kadar görülmedik ölçüde artan kentsel yatırım faaliyetlerini nasıl bir karar alma süreciyle sürdürdüğü ilginç bir konu olarak gündeme gelmektedir. İstanbul Büyük Şehir Belediyesi'nin "Nazım Plan Bürosunu" da lağvettiği göz önünde tutulacak olursa, özellikle planlama konusunda alınan kararların etki ve sonuçlarını "uzmanlığına" dayanarak gösterebilecek bir "teknokrat" kadronun varlığı tartışma konusu olmaktadır. Danışmanlık kurumunun ihtiyarı niteliği de göz önünde tutulacak olursa "karar alma-yürütme-teknokrasi" üçgeninin bir ayağının daha ne kadar güçsüz olduğu ve "Güçlü Başkan" modelinin anlamı biraz daha belirginleşmektedir. Bir anlamda Büyük Şehir Modeli, plan yapma

ve onama yetkisi ve mali güçle donatılmış ve dolayısıyla kent düzeyinde gerçekleşmiş olan nisbi bir yerleşmenin metropoliten kent içinde merkezileşmesi anlamını taşımaktadır. Ancak bu merkezileşme "seçilmiş meclis" etrafında odaklaşmaktan çok, karar alma-yürütme organları arasındaki kritik konumundan dolayı fiilen Büyük Şehir Belediye Başkanının şahsında gerçekleşmiştir. Bu durum da metropoliten kent düzeyinde gözlenen görece "yerelleşme"nin büyük ölçüde seçilmiş Büyük Şehir Başkanı'nın kişisel niteliklerine bağımlı olmasına neden olmaktadır.

KARAR ALMA MODELİ: KORPORATİST BİR ÖRGÜTLENMEYE DOĞRU

Farklı işlevlere sahip olan ve farklı konularda kararlar alan ilçe belediyeleri ile Büyük Şehir Belediyesinin karar alma süreçleri de birbirinden önemli ölçüde farklıdır. Günlük belediye hizmetlerini yürütmekle yüküm-

lū olan ilçe belediyelerindeki kararlar kentte yaşayan tüm grupları ilgilendirmektedir. İstanbul gibi bir kentte günlük işler yanında işyeri ruhsatı alma, inşaat ruhsatı alma ya da gecekondu tapusu alma gibi birçok kişi bakımından hayati önem taşıyan konularda kentlilerle doğrudan ilişki kuran kademede bu olmaktadır. (Öncü, 1985). Buna karşılık makro plan yapma, büyük kentsel yatırımlarla ilgili kararlar üretme durumunda olan Büyük Şehir Belediyesinin karar konuları ve muhatapları daha farklıdır.

Cawson ve Saunders, sosyal harcamaların üretim ve tüketimle ilgili olmasına bağlı olarak karar-alma süreçlerinin de farklılığından söz etmektedirler. Üretim ve karlılığı doğrudan etkilemeyen sosyal tüketim harcamalarında kararların görece çoğulcu bir modele uygun bir zemin oluşturduğunu, buna karşılık üretim ve karlılığı doğrudan etkileyen sosyal üretim harcamalarında ise merkezi hükümetin yetkili olduğunu ve gelişmiş batı toplumlarında merkezi dev-

let düzeyinde korporatist bir karar alma modelinin var olduğunu ve bu modelin üretimle ilgili kararlar alan birçok metropoliten kent için de geçerli olduğunu ileri sürüyorlar. (Cawson and Saunders, 1983). Nitekim, Saunders, Londra yakınındaki bir belediye de de benzeri bir durumun varlığını gözlemiştir. (Saunders, 1980, s. 319-320).

Korporatist karar-alma modelinde siyasal elitin etkisinin azaltılması, yatırımla ilgili resmi kurumlarla bu kurumların muhatapları olan firma ve sektörlerin temsilcileri ile kısa süreli ilişkiler çerçevesinde ya da oluşturulan yarı-özerk kurumlarla ilişkiler çerçevesinde kararların oluşturulması söz konusudur. Devlet kurumları ile sermaye grupları arasındaki enformel ilişkiyi de içeren ve kamusal olmayan bu karar alma modeli gelişmiş ülkelerde yerel yönetimlerin karar alma sürecine, Ticaret Odası, Sanayi Odası gibi belirli örgütlerin dahil edilmesi biçiminde görülmektedir.

İstanbul örneğini göz önünde tutacak olursak iki kademeli yönetim modelinde benzeri eğilimlerin olup olmadığı konusu ilginç bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. İlçe düzeyindeki yapıda çoğulcu bir yapının olup olmadığı siyasetin yerel örgütlenmesinin önemli ölçüde patronaj ilişkilerine dayandığı Türkiye'de oldukça tartışmalıdır. Türkiye'de çoğulculuğun çeşitli çıkar gruplarının oluşturduğu yatay örgütler yanında dikey toplumsal ilişkilerin tepe noktalarında yer alan "patronlara" da dayandığı söylenebilir. Muhatap oldukları grupların çokluğu ve ilgili konuların nitelikleri nedeniyle yerel ilişkileri daha yoğun olan ilçe meclis üyeleri, yaptığımız görüşmelerde ilçe düzeyinde daha etkili olduklarını belirtmişlerdir. Mevcut belediye modeli de bu üyelerin ilçe düzeyinde karar alma sürecine katılmalarına ve yürütme ile daha yoğun ilişki kurmalarına imkân vermektedir. Bu nedenle ilçe düzeyinde tamamiyle baskı grupları temelinde olmasa bile belirli bir çoğulculuktan söz etmek mümkündür.

Büyük Şehir düzeyine gelindiğinde ilçelerden gelen meclis üyelerinin karşısına iki farklı nitelikte karar üretme durumu çıkmaktadır. Bu meclis büyük şehir bütünü ilgilendiren kararları üretmek ve ilçe belediyelerinden gelen kararları da eşgüdümü sağlamakla yükümlüdür. Meclis üyeleri ilçe düze-

yindeki kararlar bakımından kendi meclisleri ve belediye teşkilatları arasında, bilgi akışı, karar üretme ve uygulamayı izleme konusunda etkili bir konumda oldukları halde büyük şehir düzeyinde alınan kararlar konusunda bu derecede etkili değillerdir.

Son yıllarda önemli yatırım kararları alan Büyük Şehir Belediyesi, "güçlü başkan" yönetiminde oldukça yetkisiz bir meclisle çalışmalarını sürdürmektedir. Başkan tek başına Meclis'e karşı sorumludur. Büyük kentsel yatırımlar söz konusu olduğunda bu kararların oluşumu, hazırlanması, Meclise sunulması, Meclis kararından sonra uygulanması gibi konularda Başkan'a büyük görevler düşmektedir. Bu tür kararların alınmasında belediye içinde önemli bir "teknokratik" engelin olmayışı ve kadroların atanmışlardan oluşması belediye teşkilatı içinde "Başkan-Encümen-Genel Sekreter"i karar üretme ve uygulama konusunda çok önemli bir konuma getirmektedir. Bir diğer deyişle kararların oluşturulmasında "Başkan", alınan kararların uygulanmasında "Başkan-Genel Sekreter-Encümen" büyük ağırlık kazanmaktadır.

Bu noktada alınan kararların niteliği nedeniyle "Güçlü Başkan"ın büyük şehir ölçeğinde geliştireceği planlama ve yatırım kararlarıyla doğrudan ilgili gruplarla ilişkisi önem kazanmaktadır. Bu kararlardan etkilenenler; bu yatırım ya da kararlardan zarar gören gruplar (Örneğin, Haliç'ten uzaklaştırılan konut sahipleri) ya da yarar gören gruplar (Örneğin, otogar yatırımları nedeniyle büyük ulaşım ya da inşaat şirketleri) olarak gruplandırılabilir. Birinci grupların ortak amaç etrafında toplanarak, örgütlenmelerindeki güçlükler bilinmektedir. Kaldı ki mevcut karar süreci içinde bu grupların devreye girmeleri oldukça zordur. Bu nedenle ve özellikle de mevcut ihale sisteminin de etkisiyle kentsel yatırımlar yapan büyük inşaat şirketleri büyük önem kazanmaktadır. Bu firmalar karar alma sürecinin enformel aktörleri olarak "Başkan"la doğrudan ilişki kurabilmektedir. Hatta zaman zaman Belediye'deki "eleman yetersizliği" gerekçesiyle önemli planlama faaliyetlerinin de bu firmalara ihale edildiği gözlenmektedir. Büyük firma ve özel sektör deneyimi olan Başkan'ın İstanbul Ticaret Odası seçimiyle de yakından ilgilenmesi bu ilişkilerin sıcaklığını göstermektedir.

Çizelge 1: Büyük Şehir Belediye Meclisi Üyeliği Etkili Bir Mevki mi?

	ANAP		SHP	TOPLAM	
	İlçe B.B.	Üye	Üye	Sayı	Yüzde
Evet, etkili	7	44	17	68	66,7
Hayır, etkisiz	3	19	7	29	28,4
Kısmen etkili	2	1	2	5	4,9
Toplam	12	64	26	102	100,0

Çizelge 2: Büyük Şehir Meclis Üyeliği Niçin Etkili Bir Mevkidir?

	ANAP		SHP	TOPLAM	
	İlçe B.B.	Üye	Üye	Sayı	Yüzde
Meclis kararlarına katılma, muhalefet yapma	6	29	13	48	65,8
Kişisel olarak etkili	3	16	6	25	34,2
Toplam	9	45	19	73	100,0

Çizelge 3: Büyük Şehir Meclis Üyeliği Niçin Etkili Bir Mevki Değil?

	ANAP		SHP	TOPLAM	
	İlçe B.B.	Üye	Üye	Sayı	Yüzde
Başkanın yetkileri fazla, MÜ'leri uygulamaya katılmıyor	1	11	—	12	41,4
Grup kararı alınıyor	1	4	—	5	17,2
Muhalefettayız	—	—	5	5	17,2
Diğer	1	4	2	7	24,1
Toplam	3	19	7	29	100,0

Çizelge 4: Büyük Şehir Belediye Teşkilatında En Etkili Üç Kişi Kim?

	Etkili Kişi/Konum	Sayı
Birinci Etkili Kişi	B. Dalan	102
İkinci Etkili Kişi	Genel Sekreter (A. Oğuz)	96
	Bürokratlardan biri (çeşitli isimler)	4
	Başkan Yrd. (H. Bozanoğlu)	1
	Cevapsız	1
	Toplam	102
Üçüncü Etkili Kişi	Başka Etkili Kimse Yok	37
	Bürokratlardan Biri (çeşitli isimler)	28
	İSKİ Genel Müdürü (A. Damalı)	13
	Başkan Yardımcısı (H. Bozanoğlu)	11
	İlçe belediye başkanlarından biri (çeşitli)	7
	Meclis üyelerinden biri (çeşitli isimler)	6
	Toplam	102

Genel olarak bakıldığında, Büyük Şehir Yönetim modelinin "seçilmişlerin" ya da yerel siyasal elitin karar süreci içindeki etkisinin azaltıldığı ve başında Başkan'ın bulunduğu "yürütme"nin yalnızca uygulama değil, önemli kararlar üreten bir organ olarak önem kazandığı ve korporatist bir model için çok uygun

bir zemin oluşturduğu söylenebilir.

SEÇİLMİŞ TEMSİLCİLERİN KENDİ KONUMLARI İLE İLGİLİ DEĞERLENDİRMELERİ

Bu bölümde, yukarıda aktarılan yapı içinde görev yapan Büyük Şehir Belediye Meclisi üyelerinin kendi

Belediyeler 1980'den Sonra Gelişti mi?

Şehir Planlama Mimar ve Mühendisleri Odası Adına Hazırlayan: Akın Atauz, Şehir Plancısı-Y. Bölge Plancısı

1970'li yıllarda, yerel yönetimler ve özellikle belediyeler üzerine, Türkiye kent toplumlarında geniş bir tartışma açıldı. Türkiye kent toplumları tarihlerinde belki hiçbir zaman ilgilenmedikleri kadar yoğun bir biçimde, bir yerel yönetim birimi olarak belediyelerin içinde bulunduğu durum ve sorunları hakkında bilgi edindiler, yeni arayışların ve deneylerin ortaya çıktığını gördüler ve içinde yaşadıkları kentlerin sorunlarına, bunların nedenlerine, çözüm önerilerine farklı bir gözle bakmaya başladılar.

70'Lİ YILLARDA BELEDİYESİZLİK TARTIŞMALARI

Kuşkusuz bu çok radikal bir evrim değildi. Ama kentliler içinde yaşadıkları kentin sorunlarına kayıtsız kalamayacakları kadar çok sayıda kentsel sorunla yüzyüze gelmişlerdi. Artık ne sadece kentlilerden oluşan bir kent nüfusu vardı, ne de merkezi yönetimin, 1930'lu 40'lı yıllarda olduğu gibi, kentin biçimlenişini üzerinde batıcı/çağdaş/modern, iradi müdahalelere inancı ve gücü kalmıştı.

Belediyeler, içinde bulundukları çıkmazda artık boğulmakta olduklarını ilan ediyor, mevcut çerçeve içinde sorunların çözülmemeyeceğinin, kent toplumları tarafından bilinmesini istiyorlardı. 1970'li yılların çalkantıları arasında, belediyeler de kendi sorunlarını kent topluluklarına iletmeye çalışıyor, bazı temaların gündemde kalmasına çalışıyorlardı. Bu temaları, biraz indirgeme yapmayı göze alarak, iki genel başlık altında toplayabiliriz:

- Belediyelerin merkezi yönetimin ve sayetinden kurtarılması ve daha özerk yönetim birimleri haline getirilmesi,
- Belediye gelir kaynaklarının artırılması,

ması, kent sorunlarının gerekli hale getirdiği harcamalarla oranlı hale getirilmesi ve mali sistemleri üzerinde daha aktif politikalar uygulayabilecekleri bir konumda bulunabilmeleri.

RADİKAL BİR EVRİM Mİ?

70'li yılların, bir yerel yönetim birimi olarak belediyelere, kent topluluklarının bakış açısında çok radikal bir değişiklik getirmediklerini söylerken; bu harekete damgasını vuran yönelişin, yine de yukardan aşağıya bir doğrultu izlediği anlatılmaya çalışılıyordu. Bu, Türkiye toplumu için "olağan", "normal", "beklenildiği gibi" bir durum olduğundan, belki söylenmesi bile gerekmez. Türkiye'de çeşitli toplum birimlerinin, kentli toplulukların "kendileri için" bir şey istemeleri düşünülemeyecek bir şeydir "elbet". Kentliler, kentleri, mahalleleri, pazar yerleri, sokakları, ön veya arka bahçeleri için, kendiliklerinden bir şey talep etmezler.

Böyle bir gelenek yoktur.

Böyle bir "sivil toplum" ruhu yoktur. Kentlilerin kentin herhangi bir parçası, bir mekan, bir ilişki, bir kurgu üzerinde müdahale veya sahip çıkma davranışı, son derece istisnai durumlar dışında, görülüş-ışitilmiş şey değildir. Kanıksanmış, ama alternatif olabileceğinin tekrar altının çizilmesinde yarar olan bir durumdur bu...

Belediyeler konumlarını değiştirme, eylem yarıçaplarını genişletme ve özgürleştirme mücadelesi verirken, kent toplumları, bunu destekleyecek aşağıdan gelen kıpırdanmalar göstermedi. Talepler iletmedi. Kendi çevreleri için çözümler üretmedi, düşüncelerini belirtmedi. Küçük çaplı, yerel örgütlenmeler yaratmadı.

Ancak, belediyelerin mücadelesine

destek olan bazı sivil toplum örgütleri vardı elbette: Bir öncelik sıralaması yapmaksızın bu örgütleri (resmi veya resmi olmayan) şöylece sayabiliriz:

- Siyasi örgütler (parti biçiminde örgütlenmiş veya örgütlenmemiş),
- Üniversitelerin kent planlaması, yerel yönetimle ilgili bölümleri,
- Meslek örgütleri, özellikle meslek odaları, ve
- Kitle iletişim araçları, özellikle yazılı basın.

Ancak, bunlar da belediye gibi, "yukarılarda" bir çabayla, harekete geçirmek, bilgilendirmek, kamu oyu yaratmak vb. gibi amaçlarla çeşitli toplum kesimlerine yönelmekteydiler.

Bu arada, kuşkusuz, kentsel-toplumsal mücadelenin bir türü olarak algılamamız gereken "gecekondulaşma" sürecini/süreçlerini, göz ardı etmememiz gerekir. Ve gecekonduların/gecekonducuların belediyelerle olan ilişkilerinde 1970'li yıllarda, bir taban (grassroot level) hareketi özelliği olmadığı düşünülemez. Ancak, gecekonducuların siyasi nitelikli örgütler aracılığıyla, hatta bazen bu örgütleri yaratarak da olsa, gerek belediye, gerek devletle girdiği çatışmalı ve çatışmasız ilişkiler, kendilerine özgü bir yapıya sahiptir. Ve "kentlilerin taban hareketi" olarak algılanmasında bazı güçlükler olduğu düşünülebilir:

Önce, amaçladıkları "kent" değildir. Kendi bireysel varoluşlarını o formasyona eklemeyebilmektedir. Orada tutunabilmektedir. Ve daha sonra da, evrilen ama kentli olmayan kendi kültürlerini yaşatabilmektedir. Bunun için belediyeden, önce varolma haklarının tanınmasını, daha sonra da kentli olmayan bir kültüre ve onun rasyonellerine göre oluşturulmuş çevrelerinin, kentsel servislerle desteklenmesini isterler. Oldukça dar, kapalı ve kentli örgütlenme karakterinden

konumlarının "etkililiği" konusunda ki değerlendirmeleri ele alınacaktır. Araştırma grubu tarafından Aralık 1986-Ocak 1987 tarihlerinde 109 meclis üyesinin 102'si ile ayrıntılı sorular içeren bir soru kağıdı çerçevesinde görüşmeler yapılmıştır. Bu yazıda sadece konu ile ilgili sorulara verilen cevaplar değerlendirilmektedir. Görüşme yapılan meclis üyelerinin 12'si ilçe belediye başkanı, 64'ü ANAP'lı ve 26'sı ise SHP'li meclis üyeleridir. Büyük Şehir Belediye Başkanı, 3 ilçe belediye başkanı ve 3 ANAP'lı üye ile çeşitli nedenlerden ötürü görüşme yapılamamıştır.

Genel olarak bakıldığında, hemen bütün meclis üyelerinin 3030 sayılı yasa gibi bir düzenlemeyle "büyük şehir"e özel bir yönetim biçiminin getirilmesinden memnun oldukları gözlenmektedir. Ancak yine de görüşme yapılan 102 üyeden 89'unun bu yasa da bazı değişiklikler yapılmasından yana oldukları anlaşılmaktadır. Değişiklik önerilerinin ayrıntılarına bu yazı çerçevesinde girmeyeceğiz. Ancak bu değişiklik önerilerinin büyük bir kesiminin "güçlü başkan" modelinde değişikliklerle ilgili olduğunu belirtmekle yetineceğiz. Görüşme yapılan üyelerden 54'ü Büyük Şehir Encümeni ve Genel Sekreterin seçilmiş üyelerden oluşması koşulunun getirilmesini önermişlerdir. Yine görüşme yapılan üyelerden 47'si Büyük Şehir Belediye Başkanı'nın yetkilerinin yeniden düzenlenmesini önermektedirler.

Bu genel girişten sonra aşağıda meclis üyelerinin kendi konumlarının etkililikleri ile ilgili değerlendirmelerini anlamaya dönük sorulara verdikleri cevapların incelenmesine geçelim. (Bkz. Çizelge 1)

Çizelge 1'den izlendiği üzere, meclis üyelerinin yaklaşık üçte ikisi bulundukları konumu ya da Büyük Şehir meclis üyeliğini etkili bir mevki olarak görmektedir. Bu konuda iktidar ve muhalefet partileri arasında önemli bir fark gözlenmemektedir. Meclis üyelerinin "etkililik" konusunu algılayışlarını ve nasıl bir etkililikten söz ettiklerini anlayabilmek için, kendini etkili bir mevkide görenlerin "niçin etkili?" sorusuna verdikleri cevabın incelenmesinde yarar görülmektedir.

Çizelge 2'den izlenebileceği gibi, Meclis üyeliğini etkili olarak gören üyelerin yüzde 66'sı "meclis içi" faaliyetlerden dolayı kendi konumlarını

etkili olarak görmektedirler. ANAP'lı üyeler için bu durum "önemli kararlara katılma" ve özellikle de "şehir hizmet" anlamına gelirken, SHP'li üyeler için daha çok "bilgilendirme" ve meclis içinde "muhalefet yapabilme" anlamına gelmektedir. Bu arada gerek bu soruya gerekse diğer sorulara verilen cevaplardan hem ANAP'lı ve hem de SHP'li üyeler için Büyük Şehir Meclisi'nin "makro" ölçekte karar üreten yer olmaktan çok, ilçeleriyle ilgili kararların izlenebildiği, oluşturulduğu yer anlamına geldiğini belirtelim. Meclis üyeleri ilçeleriyle ilgili sorunlarla daha çok ilgilidirler. Bu arada kendini etkili bir konumda gören meclis üyelerinin yüzde 34'ü bakımından ise "etkililik" meclis faaliyetlerinden öte bir anlam ifade etmektedir. Bu üyeler kendilerini "kişisel" olarak etkili görmektedirler. Bu üyeler için vatandaş ya da partililerle daha doğrudan ilişki kurmak, onların sorunlarını çözebilme, işlerini takip edebilme; ya da kişisel bilgi ve becerilerinden dolayı etkili olmak "etkililik" tanımı içindedir. Özellikle patronaj ilişkilerinin gözlenmesi bakımından bu grup ilginç bir grup olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çizelge 3'te kendi konumlarını etkili olarak görmeyen meclis üyelerinin etkililik tanımları ve niçin etkili olmadıkları konusundaki görüşleri yer almaktadır.

"Etkililiği" meclis faaliyetleri içinde tanımlayan meclis üyelerinin gündeme meclisin iç işleyişi ile ilgili sorunları getirdikleri gözlenmektedir. İktidardaki partiye mensup olan üyelerin bir kesimi Başkan'ın yetkilerinin fazlalığı ve uygulamaya katılamama gibi konuları "etkisizlik" kaynağı olarak görürken; bir kesimi de özellikle iktidar partisine mensup üyelerin grup kararı nedeniyle bazı konulardaki itirazlarını meclis önünde açıkça ifade edememekten yakındıkları görülmektedir. Muhalefetteki üyeler ise, komisyona katılamadıklarından ve iktidarda olmamaktan dolayı etkisiz olduklarını belirtmişlerdir. "Diğer" cevabı içinde ise daha çok "etkililiği" kişisel etkililik olarak algılayanların, "etki iddiam yok" ya da "kişisel olarak etkili değilim" gibi cevapları yer almaktadır.

Meclis üyelerinin çeşitli kademelerle ilişkilerini açıklayabilmek için sorulan sorulardan biri de Büyük Şehir Belediye Teşkilatı içindeki iktidar yapısını nasıl gördükleri üzerineydi. Çi-

zelge 4, meclis üyelerinin belediye teşkilatındaki etkili kişi ya da konum hakkındaki görüşlerini özetlemektedir.

Çizelge 4'ten izleneceği üzere, meclis üyelerine göre, Büyük Şehir Belediye Teşkilatının en etkili kişileri tartışmasız olarak Büyük Şehir Belediye Başkanı ve onun atadığı Genel Sekreterdir. Üçüncü etkili kişi ya da konum ise tartışmalıdır. Belediye'deki bürokratlardan etkililik konusunda Meclis'ten önce gelmektedirler. Meclis üyelerinin ya da seçilmişlerin etkililik konumu ise oldukça gerilerdedir.

Sonuç olarak, meclis üyelerinin değerlendirmelerinde Büyük Şehir Yönetiminde "seçilmişlerin" etkilerinin çok az olduğu ortaya çıkmaktadır. Seçilmişlerin etkililiği daha çok "günlük" işlerin yürütüldüğü ilçe düzeyindedir. Meclis üyeleri için Büyük Şehir Belediye Teşkilatı kendileri dışında bir örgüt anlamına gelmektedir. Büyük Şehir Belediye Meclisi de "makro" ölçekte kararların oluşturulduğu bir "Büyük Şehir" meclisi olmaktan çok, ilçelerle ilgili kararların alındığı bir "İlçeler Genel Kurulu" anlamına gelmektedir. Bütün bunlar da bugünkü, Büyük Şehir modelinin seçilmişlerin etkisinin iyice az olduğu, teknokrasiden de yoksun ve yürütme ağırlıklı bir "güçlü başkan" yönetimi olduğunu göstermektedir. Bir anlamda son dönemlerde oluşturulan göreceli yerelleşme izlenimi veren uygulamalar kurum değil daha çok "kişi" düzeyinde gerçekleşmiştir. □

KAYNAKÇA

- Cawson and Saunders, "Corporatism, Competitive Politics and Class Struggle", King (ed), Capital and Politics, Routledge and Kegan Paul, 1983'de.
Cox, H. Cities: The Public Dimension, Penguin Books, 1976.
Dunleavy, P. "The Limits to Local Government", Boddy and Fudge (eds), Local Socialism?, MacMillan, 1985'de.
Eke, A. Ankara Yönetimi ve Yönetimlerarası İlişkiler, SBF, Ankara, 1982.
Heper, M. (ed) Dilemmas of Decentralization: Municipal Government in Turkey, Friedrich Ebert Stiftung, Bonn, Analysen, 123-124, 1986.
Heper, M. (ed) Democracy and Local Government: Istanbul in the 1980's, Eothen Press, 1987.
Keleş, R. "Japonya'da Yerel Yönetimler", Amme İdaresi Dergisi, Cilt 17, s. 3, TODAİE, Ankara, Eylül 1984.
Keleş, R. "Municipal Finance in Turkey with Special Reference to Istanbul", Heper (ed) Dilemmas of Decentralization, içinde.
Keleş, R. Türkiye'de Kent Yönetimi, Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara, 1988.
Marmara ve Boğazları Belediyeler Birliği, Metropolliten Yönetim: Dünya'da ve Türkiye'de, İstanbul, 1987.
Öncü, A. "The Potentials and Limitations of Local Government Reform in Solving Urban Problems", Heper (ed) Dilemmas of Decentralization içinde.
Pahl, R.E. Whose City?, Penguin Books, 1970.
Salisbury, R.H. "Urban Politics: The New Coverage of Power", Stewart (ed.) The City: Problems of Planning, Penguin Books, 1977 içinde.
Saunders, P. Urban Politics, Penguin Books, 1980.

uzak bir çerçeve çizer bu hareket ve belediyelerin yukarıda bahsi geçen mücadelesine eklenmez. Yerel bir karakteri olmakla birlikte, bu yerellik, kırdan göç ettirilen ve bu arada dönüşüme uğramış değerlerin bir mozayığı gibidir. Kent yerel yönetimleriyle tek yönlü bir ilişki içindedir; alabileceklerini kopartmaya çalışır. Kurnaz taktikler kullanır ve asıl muhatabının her zaman merkezi yönetim olduğunu unutmaz. Yerel yönetimleri aşağıdan desteklemekten çok, talepleri ve olumsuzlukları doğrultusunda manipüle etmek uğraşısı içindedir.

KENTSEL DEMOKRASİNİN GELİŞMESİ VE BELEDİYELER

1970'li yılların belediyeleri, deneyimlerini, arayışlarını, istemlerini, bazı sloganlarda özetlediler. Bunlara "slogan" demek belki biraz haksızlık olacaktır. Çünkü her birinin ardında, hiç de yabana atılmayacak bir tartışma, bir çaba, bir araştırma ve daha da önemlisi bir özlem, bir ideal vardır. Ancak, yine de içerikleri pek fazla oluşturulmamış, deneyimlerle gerçek yaşamda pek fazla sınıanamamış, Türkiye kentli toplulukları için ne anlama geldiği pek fazla ortaya konulamamış olduğundan, toplumsal bir somutluk kazanamamışlardır. Bunlar, 70'lerin sonuna doğru,

"demokratik ve özerk,
"kaynak yaratıcı ve kural koyucu,
"birlikçi ve bütünlükcü,
"üretici ve tüketiciyi koruyucu bir belediyecilik anlayışı" başlıklarıyla ifade edildiler.

Bunlar arasında en geniş kapsamlısı olan, demokratik birkent yönetimi arayışında ne kadar yol kat edildiğine bakacak olursak, "katılımcı" temaların hemen hemen hiç geliştirilememiş olduğunu görürüz. Bu doğrultuda en fazla ciddiye alınabilecek çabalardan biri, tam bir başarısızlığa doğru evrilmiş olan, "İzmit Yenilikçi Yerleşimler" girişimidir. El yordamıyla da olsa, Türkiye kentlerinin son 30 yılının en büyük sorunlarından olan konut sorununa, katılımcı yaklaşımla bir çözüm bulma çabasına girişilmiştir. "Toplum ne kadar katılım, ne kadar konut istiyor?" sorularına rağmen, planlama aşamasından başlayan katılımcı süreç arayışı, çalışmalara egemen olmuştur. Başarılı bir sonuç elde edilemeyişi de, arayışın biricikliği karşısında önemini kaybetmektedir.

"BÜYÜK AĞABEY" HEM DÖVER HEM ŞİMARTIR

1980'lerin "darbeli" yıllarına gelindiğinde belediyeler, önce askeri yönetimin boy hedefi haline gelmiş, şiddetle hırpalanmış, cezalandırılmış ve "otorite yeniden tesis edilmeye" çalışılmıştır. Daha sonra, "büyük ağabeyi" tarafından görülmeye başlanmış, cebine biraz para konmuş, "harçlıkları" artırılmıştır.

1980'lerin ikinci yarısında ise bu hasarı çocuğun eski yaramazlıkları adeta unutulmuş, parasal olanakları geliştirilirken, yeni yetkilerle de donatılmıştır. Artık bu yaramaz çocukta da eski yakınma çıkışları duyulmaz olmuş; hatta yerel yönetimler, belediyeler, gözetilen, politik olarak aklanmış bir konuma gelmişlerdir. Kaynakları bollatılmış olan, merkezi yönetimden bazı yetkileri devir alan belediyeler, neredeyse herkesin 1970'li yıllarda oluşturulan taleplerinin ger-

çekleştirilmiş olduğuna inandığı belediyeler, bu defa da hiç hazırlıklı olmadıkları bir olanaklar denizinde buldular kendilerini...

Örneğin, 3194 sayılı yasaya göre imar planlarının onanması belediyelere bırakıldı. (Md. 8/b)

Ayrıca, (bu da bir "yerelleşme" gibi görülebilir) valiliklere, belediye mücavir alan dışında kalan yerlerde yapılacak planları onama yetkisi verildi. (Md. 8/b)

Çeşitli "özelleştirme" olanakları yaratıldı. İmarla ilgili tüm işlerle bürokrasinin en aza indirilmesi amacıyla, ruhsat verme işlerinde özel kuruluşlara yetki verildi. (Md. 24)

Asıl önemlisi, hem belediye vergi resim ve harçları yeni alanlarla zenginleştirilirken (emlak vergisi gibi) hem de miktar olarak artırılıyordu. Bundan da daha önemli olarak, merkezi hükümete ait gelirlerden bir pay ayrılıyor-du yerel yönetimlere.

1983 yılında 193 milyon TL. olan belediye gelirleri, 1987 yılında 1 trilyon

BELEDİYELERİN YATIRIM BÜTÇESİ (1987 fiyatlarıyla)

Yıllar	Yatırım Bütçesi (milyar TL.)	İndeks	Kişi başına TL.	İndeks
1984	186,5	100	7.145	100
1985	338,7	181	12.591	176
1986	676,7	362	24.787	346
1987	872,1	467	32.258	451

Kaynak: 1988 yılı Programı

BELEDİYELERİN ALTYAPI YATIRIMLARI

Yıllar	Yatırım (milyar TL.)	İndeks	Kişi başına TL.	İndeks
1983	163,101	100	6.446	100
1984	163,877	103	6.470	101
1985	234,948	144	8.734	135
1986	390,607	239	14.308	221
1987	362,210	222	12.709	197

Kaynak: 1988 yılı programı

830 milyon TL.'ye çıkıyor, yani 10 kat artıyordu. Belediyeler müthiş bir hızla "yatırımlarını" artırıyor, bütçütün "üretici" olmasalar da, ürettikleri hizmette bir artış sağlıyorlardı.

1984 yılında kentli nüfus başına düşen yatırım 7000 TL. iken, 1987 yılında bu rakam 32.000 TL.'ye çıkıp, dört yılda 4,5 kat artıyordu.

Yatırımlar, üstelik de, 70'li yıllar boyunca en fazla yakınma konusu olan altyapı alanında yoğunlaşıyordu. (Biraz daha ihtiyatlı davranarak, belediyelerin "altyapı" olarak sınıfladıkları ancak ne anlama geldiğini tam bilmediğimiz alanlarda yoğunlaşıyordu demek belki de daha doğru olacaktır.)

Beş yılda, kişi başına ikiye katlanmış alt yapı yatırımı! Daha ne isteyebiliriz kentli nüfus olarak? Zaten bu nedenle herhalde, ne sivil toplum örgütlerinden ne kentli topluluklardan (bir-iki çatlak ses dışında) hiçbir ses duyulmuyor artık...

"BÜYÜK AĞABEY", "MAFİYALAR" VE "AT HIRSIZLARI"

Acaba şöyle bir sonuç çıkartılabilir mi? 1970'li yıllarda yakınılan sorunlar 1980'li yıllarda çözülmüştür. Belediyelerle ilgili olarak istenilenler, ya gerçekleşmiştir veya zaten anlam-sız ve gereksiz bir istek olduğu kanıtlanmıştır. Artık "bağırıp-çağırıp şarlatanlık edecek "bir şey kalmamıştır ortada. Bu alanda başarı gerçekleştirilmiştir. Hem de "solcuların çenesi kapatılarak" başarılmıştır bu iş. Onla-

rın istediklerinden "haklı olanlar" yapılmış, onların istemedikleri (belki hayal bile etmedikleri) şeyler de yapılmıştır. Kentli toplum, tam böyle ifade etmese de, çözüme doğru bir şeyler yapılmakta olduğu izlenimine sahiptir belki... Öyle ya:

- Demokratik ve özerk belediyeler istenmiş, ama bunlar olmaksızın işler pek güzel yürümüştür. Artık böyle talepler duyuyor muyuz belediyelerden? Demek ki gereksizmiş... Zaten, tabandan gelen katılımcı istekler ne zaman gündemimizi zorladı ki?
- Kaynak yaratıcı, kural koyucu belediye istenmiş; sonunda belediyeler, hayal bile edebileceklerinden çok kaynağa, merkezi yönetimin ihşaniyle, yorulmadan kavuşmuştur işte.
- Üretici ve tüketiciyi koruyucu belediye istenmiş, belediyeler bol bol alt yapı üretmiş, bazı hizmetlerin (konut, ulaşım, çöp vb. gibi) üretimini özelleştirerek çözmüş, tüketicinin de "liberal bir ortamda" gözü açık olmasını beklemiştir.
- Birlik ve bütünlük ise, metropollerde ilçelere bölünen belediyelerde aynı siyasi görüşün belediye başkanlarıyla bile başarılamamış, ama bu tür bir eşgüdüm, zaten, gerçekten istenmemiştir.
- Yani, bu sorun çözüldü (mü?). Çözüldü mü gerçekten? Gelirleri arttı, ama artan gelirler gerektiği gibi kullanılabildi mi? Hiç kimse gelir artışını, "gelir artışı" için istememişti ki... Evet belediyelerin yetkileri arttı ve üzerlerindeki bazı denetimler azaltıl-

dı. Ama bu, belediyeleri merkezi yönetimin vesayetinden, müdahalelerinden kurtardı mı?

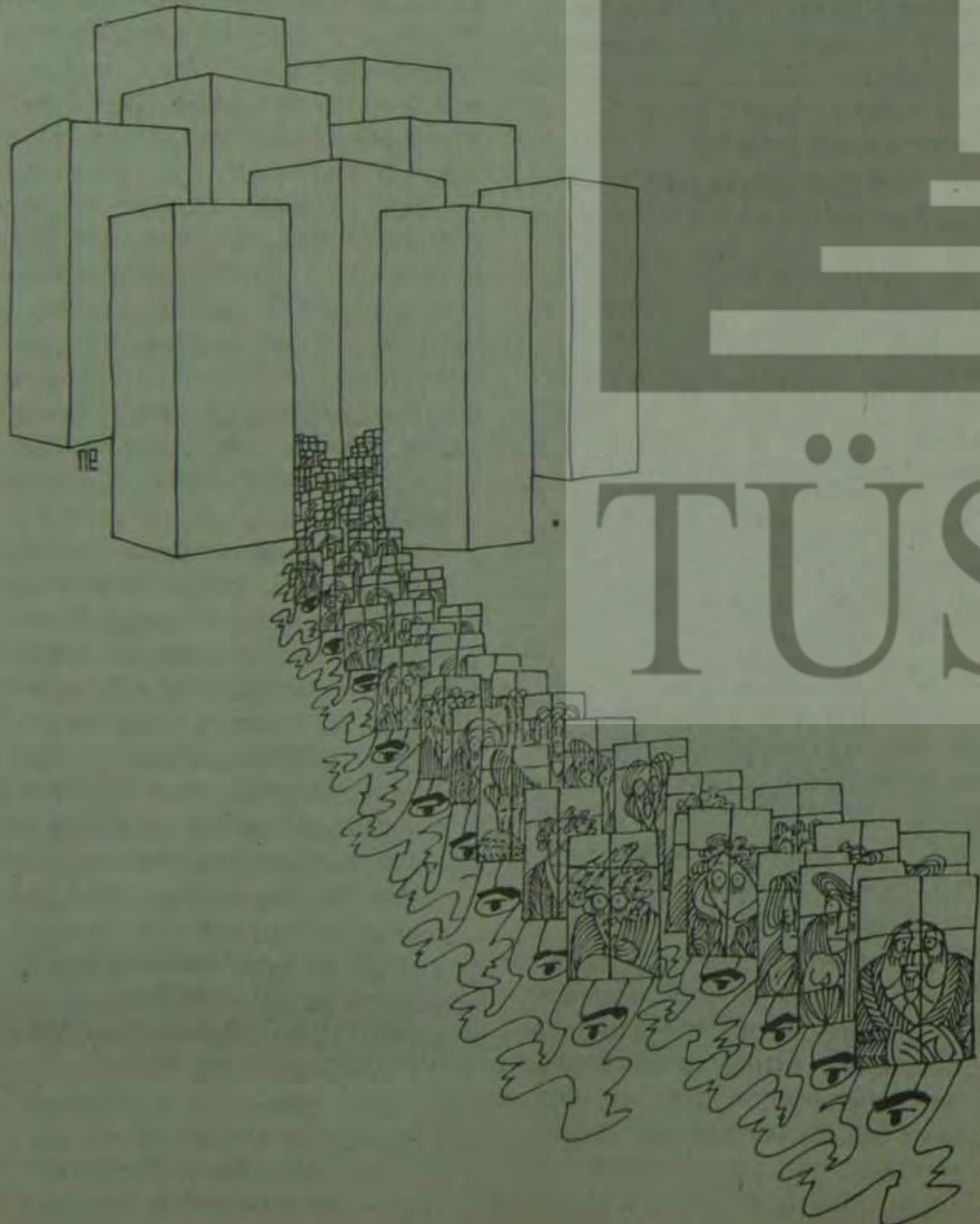
Belediyeler, merkezi yönetimin devrettiği yetkileri ve denetimleri kent toplumlarına, onların örgütlerine daha açık hale getirebildi mi? Kentlerde daha demokratik bir yapı, daha katılımcı bir süreç var mı artık? Belediye ile merkezi yönetim arasındaki sürtüşmeler artık gündemde değilse, bu, belediyelerin merkezi yönetimle uyumlaşmasından (ideolojik, siyasal, ekonomik vb. nedenlerle) ve tabii olmayı kabul etmesinden kaynaklanıyor. Ama en ufak bir çıkışlarında bile, belediyeler, belediye başkanları, onları oylarıyla seçen kent toplulukları, şiddetle cezalandırılıyor. Marmaris, Dikili ve hatta aynı siyasi kamp içinde olsa bile, İzmir Merkez İlçe Belediyesinde görüldüğü gibi...

Merkezi yönetimin bazı alanlarda devredilen yetkilerinin, belediyelerde nasıl kullanılacağını kim kararlaştırıyor? Bu kararları kim etkiliyor? Bu uygulamaları kim denetliyor? Kent toplulukları mı? Böyle olduğunu kim söyleyebilir ki? Ama bu yetkilerin yerel çıkar gruplarının etkileri altında kullanıldığı, en çok onların, belediyelerin artan gelirlerinden pay almakta olduğu kanısının yaygınlaştığı, peki-la söylenebilir.

Yani, merkezi yönetimden alınan yetkiler, denetimler, mali imkanlar kent toplumlarının eylemli ve/veya örgütlü çıkışlarıyla yönlendirilemediğinden, bu kez de, yerel-kentsel "mafya" türü örgütlenmelerin etkilemesine ve kullanmasına açık hale gelmiştir.

Ve belediyeler, üzerlerindeki bu "yerel-kentsel çıkar grupları" etkisinden, denetiminden, hiç de şikayetçi gibi durmamaktadır üstelik. Artan belediye gelirlerinin ne kadarı kent toplumuna hizmete / yatırıma, ne kadarı çıkar gruplarına hizmete / yatırıma dönüşmüştür? Bu soruları hiç kimse sormuyor şimdilik. Ve kentli topluluklardan gelen tek-tük cılız karşı çıkışlar da, belediyeler tarafından asla hoş görülüyor. Ankara Belediyesi'nin tanımladığı gibi, Güvenpark'da tabandan gelen birkentli hareketi için uğraş verenler, "at hırsızı kılıklı adamlardır".

Şimdi, yeniden düşünelim: İstedğimiz belediyecilik, "bu" muydu gerçekten? □

Nezih Danyal

Neden "Hemen Şimdi" Olmasın?

Çünkü bizler hâlâ, düşünme, söz söyleme ve örgütlenme özgürlüğünün celladı olan 141 ve 142. maddelerin yürürlükte olduğu, pek çok değerli insanımızın hapisanelerde yattığı bir ülke olmaktan çıkaramadık ülkemizi. Bu nedenle de bir kez daha 141 ve 142. maddeler konusu üzerinde durmak zorundayız.

Böyle bir yazı yazmamış olmayı çok isterdik. İsterdik ki, bizler de, gelişkin ülkelerde olduğu gibi, düşünce özgürlüğünden alabildiğine yararlanarak, dünyamızın ve ülkemizin 2000'li yılların eşiğinde karşılaştığı yepyeni sorunlar üzerinde yoğunlaşalım; bilimsel ve teknik alandaki gelişmeler ve onların toplumsal yaşamdaki yansımaları üstüne kafa yoralım ya da demokrasinin yeni gelişme ufukları konusunda tartışalım.

Ama tabii ki bunların hiçbiri olmayacak. Çünkü bizler hâlâ, düşünme, söz söyleme ve örgütlenme özgürlüğünün celladı olan 141 ve 142. maddelerin yürürlükte olduğu, pek çok değerli insanımızın hapisanelerde yattığı bir ülke olmaktan çıkaramadık ülkemizi. Bu nedenle de bir kez daha 141 ve 142. maddeler konusu üzerinde durmak zorundayız.

Ancak bu kez belki de bu konu üzerinde son kez durmak olanağına sahibiz. Cumhurbaşkanı Evren'in, 141 ve 142. maddelerinin kaldırılması gerektiği yolundaki sözleriyle birlikte, bu maddeler yeniden tartışma gündemine geldi. Kendisini 1982 Anayasası'nın en önde gelen teminatı sayan Cumhurbaşkanı Evren'in sözlerinin tartışmaları alevlendireceği çok açıktır; nitekim öyle oldu.

12 Eylül'ün baş mimarının bugün böyle bir gereksinimden söz etmiş olmasının kuşkusuz pek çok nedeni olabilir. Bunlar tartışılabilir, tartışılmalıdır da. Ancak bunların tartışılması değildir bizim konumuz. Bizim konumuz gerçeğin kendisini dayatmış olması ve

141 ve 142. maddelerin kaldırılması gereksiniminin şimdiye dek hiç olmadığı bir biçimde ve yaygınlıkta hissedilmesidir.

Böylelikle, bu gereksinim Cumhurbaşkanı ve Başbakan da içlerinde olmak üzere tüm siyasal liderler tarafından açık ya da örtülü bir biçimde dile getirilmiş oluyor. Bundan sonra yapılması gereken, sözlerle eylem arasında bir tutarlılık bulunması gerektiğinin bir kez daha kanıtlanmasıdır.

Çözümün ertelenmesi amacıyla bir "zaman" sorunundan söz edilemeyeceği çok açıktır. Eğer gerçekten adı geçen maddelerin kaldırılması gerekiyorsa, eğer gerçekten böyle bir gereksinim duyuluyorsa ki herkes çeşitli biçimlerde bunu dile getiriyor- bu gereksinimin bir an önce karşılanması söz edilebilir ancak. Zaman ancak ivedilik bakımından gündeme getirilebilir.

Ne var ki, kimi politikacılara göre, ülkemiz ekonomik ve kültürel bakımlardan geri kaldığı için, bu maddelere de bir süre daha katlanmak zorundayız.

Böyle bir savı demokratlıkla bağdaşır bulmak olanaksızdır. Çünkü söz konusu olan yalnızca ülkemizde Komünist Partisi'nin serbestçe örgütlenmesi sorunu değildir. Bu konu tek başına kuşkusuz çok önemlidir; ama sorun özünde ülkemizde düşünme ve örgütlenme özgürlüğünün anti-komünist gerekçelerle engellenip engellenmeyeceği sorundur. Hiçbir içten, dürüst ve tutarlı demokrasi yanlısı düşünme ve örgütlenme özgürlüğü-

nün olmadığı bir ülkede, ekonomik ve kültürel alanlarda açık bir gelişme sağlanmasını bekleyemez. Çoğulculuk olmadan, tartışma olmadan, hak arama ve örgütlenme özgürlüğü olmadan hangi ekonomik soruna kalıcı çözüm getirilebilir? İnsanlar özgürce okuyamadan, tartışmadan, yazmadan, çizmeden, söyleyemeden nasıl bir kültürel gelişim sağlanabilir?

Bu konuda "zaman"dan söz etmek ne denli anlamsızsa, yıllardır körüklenmiş olan anti-komünist önyargıları bir başka siyasal parti aleyhine kullanmak için fırsat kollanması da o denli tehlikeli olacaktır. Anti-komünist önyargıları siyasi istismar konusu yapmak için düşünce ve örgütlenme özgürlüğünün gerçekleştirilmesinin önüne taş koymak hiç kimseye saygınlık kazandırmaz. Olsa olsa demokrasi konusunda oluşturulması gereken asgari bir anlayış birliğine, bu yönde şimdiye dek atılan değerli adımlara ciddi zararlar verir.

Oysa tam da bu noktada bir anlayış birliği oluşturulmalıdır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, bugüne dek liderlerce söylenmiş olanlar bir anlayış birliğinin gerçekleştirilebileceğinin en açık kanıtıdır. Hiçbir siyasi lider 141 ve 142. maddeleri açıkça savunmadığına, tersine hemen hemen tüm liderler bu maddelerin kaldırılması gereksiniminden söz ettiğine göre, neden bu konuda açık ve kapsamlı bir anlayış birliği sağlanamıyor? Neden demokrasimizin temelleri konusunda bir fikir birliği oluşturulamıyor? Neden sözlerinin gerçeklik halini alması için ortak bir girişimde bulunulmuyor? Ve neden bütün bunlar "hemen şimdi" yapılmıyor?

Böyle bir gereksinimden ortaklaşa söz edilen koşullarda "referandum" gereğinin öne sürülmesi de anlamsızdır. Siyasal partiler ve onların liderleri, kendilerinin açıkça karşı çıkmadıkları, hatta açık ya da örtülü

destek verdikleri bir konuda Türkiye siyasal tarihinde ender rastlanan bir durumda-halka gitmekten söz ederlerse kendi varlık nedenlerini nasıl açıklayacaklardır? Geçmişte "yasaklı" siyasal liderlerin yasaklarının kaldırılması için kolay yollar varken referanduma gitmek ne denli yanlış olmuştusa, bugün bu konuda referanduma gidilmesi de en az o denli yanlış olacaktır.

Ülkemiz ciddi, ağır sorunlarla karşı karşıyadır. Sorunlarımızın çözümünü için elimizde sihirli bir değnek de bulunmuyor. Ama eğer demokrasimizin geliştirilmesi yolunda ortak adımlar atabilirsek, elimizde ciddi bir güvence, demokratik rejim olacaktır. Bu adımı atmak zorundayız.

Artık ülkemizde düşünme, söz söyleme ve örgütlenme özgürlüğünün bulunmamasından ötürü demir kafesler ardında tutulan insanlar olmamalıdır. Artık ülkemizde örneğin Sosyalist Parti yöneticilerine dava açılmamalıdır. Artık ülkemizde Komünist Parti özgürce örgütlenmeli, TBKP liderleri Nihat Sargin ve Haydar Kutlu serbest bırakılmalıdır.

Düzeltilme

Bilim ve Sanat Dergisinin 91. sayısındaki "Hem Toplumdan Uzak Hem de Toplumun Aynası" başlığı ile yayımlanmış olan ve geçtiğimiz tiyatro döneminin genel bir değerlendirmesini içeren yazımda "Çılgın Dünya" oyununun yönetmeninin Rüştü Asyalı olduğu belirtilmiştir. Oysa oyunu Ergün Uçucu sahnelemişti. Düzeltir, bu kalem sürçmesi nedeniyle her iki sanatçıdan ve Bilim ve Sanat okurlarından özür dilerim.

Ayşegül Yüksel

Server Tanilli
**Nasıl
bir
eğitim
istiyoruz?**

2. Baskısı Çıktı

Kutlu-Sargin
SORGU

Kutlu-Sargin
SORGU

Tek istekler posta pulu ile karşılanır.
toplu isteklerde % 25 indirim uygulanır.
Fiat: 6.480 TL

Çatalçeşme Sokak 15/1 Çarşıoğlu-İST.
Tel: 522 11 96

YAYINLARIMIZ :

- **Nasıl bir demokrasi istiyoruz?/** Server Tanilli.....(Toplatıldı)
- **Çağdaş Sendikaya Evet/** Henri Krasucki.....2700 TL
- **Sabahattin Ali/** Asım Bezirci.....4320 TL
- **Dünya Sendikalar Federasyonu**.....3510 TL
- **Nâzım Hikmet-Orhan Kemal Dostluğu/** Kemal Sülker.....2700 TL
- **Konuşmalar-Makaleler 1/** M.Gorbaçov.....Tükendi
- **Konuşmalar-Makaleler 2/** M.Gorbaçov.....4860 TL
- **Tüm Yönleriyle Perestroika/** Aziz Çalışlar.....2700 TL
- **Marksizm ve Feminizm/** Joanne Naiman.....2160 TL
- **Felsefe Tarihinin Sorunları/** Theodor Oizerman.....7020 TL
- **Sovyetler Birliği ve Ortadoğu/** R.Davydkov-O.Fomin.....2160 TL
- **Yazılar-Konuşmalar/** H.Kutlu.....4320 TL
- **Sorgu/** Kutlu-Sargin.....6480 TL
- **Nasıl bir eğitim istiyoruz?/** Server Tanilli Çıkıyor 2500 TL

Çatalçeşme Sk. 15/1
Çarşıoğlu-İST. Tel: 522 11 96

Gerçek *

Herkül Millas

Atasözüne göre "doğruyu söyleye- ni dokuz köyden kovarlar"mış. "Gerçekler acıdır" diye sık tekrarlan- nan bir de söz vardır. Aynı söz Yunan- ca'da da var. Anlaşılan, gerçekle aramız pek iyi değil. Balkanlar'dan başka bir atasözü, bir Yugoslav ata- sözü de şöyle: "Gerçeği söyle ve kaç"! Gerçeği sevimsiz ve istenilme- yen bir kavram olarak gösteren bir yaklaşımı belirtiyor bu deyimler. He- men hemen, halkın alerjisi var gerçe- ğe karşı diyelim geli; or! Sahi neden "acı" olsun gerçek, neden yalancılar değil de doğruyu söyleyenler kovalanı- yor köy yollarında?

Başka atasözleri de var, yalanı kö- tüleyen ve doğruları öven. Yalan bal- çıkla sıvanmaz ya da yalancının mumu yatsıya kadar yanar, gibi. La- tince "*vincit omnia veritas*" (gerçek herşeyi yener) var. Ama bunaltıcı sı- cağın varlığı nasıl dondurucu soğuşun gerçeğini yok edemiyorsa, bu gerçek yanlış sözler de öteki, kötümser yak- laşımı silip yok edemiyor. Yani hoş karşılanmıyor kitlelerce -hiç olmazsa kimi zaman ve kimi- "gerçek" sayılan doğrular ya da durumlar. Bazen "acı" sayılmıştır gerçek, bazen de insanın başına belalar getiren bir lüks.

Gerçeklere karşı bu tepkiyi değişik açılardan ve çeşitli ekoller düzeyinde ele alabiliriz. Toplumbilimsel açıdan bakarsak toplumsal çıkarların çatış- masıdır bu tepkileri doğuran. Frank- furt ekolünün (M. Horkheimer, T. Adorno, H. Marcuse) en tanınmış dü- şünürlerinden olan Jürgen Habermas'a göre çıkarla gerçek (ya da bilim) hep karşılıklı etkilenecektir. Sı- nıf çatışmaları sürdükçe, insanlar kar- şılıklı ekonomik ve politik baskı ilişkisi içinde bulundukça gerçekler de etki- lenecek, "bilgi" tahrif edilecek ve tek yanı biçimlenecektir. Habermas'a gö- re ideolojilerin yanlışlarını işaret et- mekle fazla bir şey elde edilemez. Tahrifler ancak çıkar ilişkilerinin so- na erdirilmesiyle son bulacaktır. Ortak bir çıkar etrafında birleşince tüm in- sanlık, o zaman, tüm insanlar için or- tak doğrular da kök salacaktır.

(*) H. Millas'ın yayımlanacak olan "Tencere Dibin Kara" adlı kitabından

Konuyu ruhbilimci yaklaşımıyla da ele alabiliriz. Bu bilimden de öğrendik- lerimiz pek iç açıcı değil. Freud'e gö- re insanın usu bir aysberg gibiymiş; en büyük bölümü su altında (bilinç al- tında yani) yatmaktaymış. Usumuz bi- lincimizin dışında bize her türlü oyunu oynamaktaymış. İç dürtüler, peşin yar- gılar, düşünme yetersizlikleri⁽¹⁾ ve beyin yıkamalar her türlü anlayışı ve ideolojileri pekiştirmekteymiş. Kendi- mizi her zaman haklı çıkaran mekaniz- malar, bilincimizin dışında, yanlışları bizlere hep doğru diye göstermekte-ymiş. Nesnel doğrular değil, anlaşılmaz bir iç dünyadır "gerçeğimizi" biçim- lendiren. Gerçeğe inandığımızı dur- madan tekrarlasak da, su altındaki buzdağıdır bize inancımızı dikte eden. Bu arada bizler doğru yolda olmanın iç rahatlığıyla memnun gülümsüyor olabiliriz. "Ben hiç bir zaman yalanın üstüne kurulmuş bir anlayışın süre- liliğine inanmam. Ben gerçeğe inanıyorum" demiş tanınmış lider. Ne güzel bir söz değil mi? Kim mi söyle- miş? Adolf Hitler! (1953 de yayımla- nan "Gizli Söyleşileri"nden)

Psikanalist (Freud'cü) ruhbilimci anlayışa göre gerçek, aslan ağzında yani. "*Gerçek her zaman mutluluğa çıkan yol değildir. Gerçekle karşılaşın- ca, bazı kimseler yıkılabilir*" demiş bir düşünür. Bir başkası "*Gerçeklerden korkuyorlar. Doğada ya da toplumda keşfedilen her gerçekle, o ana dek üs- tünde dayandığımız koltuk değnekle- rimiz yok edilmektedir*" demiş. Yan inançlar ve mitler yıkıldıkça doğruyu söyleyenler köylerden (ve her iki ülke- de de) kovalanabilirler. Ama Davranış (Behaviorist) Ruhbilim ekolüne göre de "gerçek" insana dışından sağla- nan bir davranışlar alışkanlığıdır. Çı- kan sonuç ruhbilimin yüzyılımızda kendimizi, düşüncelerimizi ve davra- nışlarımızı anlamamız yönünde sağla- mış olduğu çok önemli ve yararlı yardımına rağmen, nesnel bir gerçe- ği kavramanın temelini oluşturma- dığıdır.⁽²⁾

"Gerçek" kavramı insanları hep düşündürmüştür; dinler ve filozoflar da yorulmadan hep bu konuya eğil-

mişlerdir. Dinler gerçeği insanın dü- şünme yeteneğinin dışında, imanda aramışlardır. İmanda, gerçek ve doğ- rular dış dünyanın verilerine değil, di- nin ileri gelenlerine ve söylediklerine dayandırılmıştır. Antik Yunanistan'da Sofist'ler gerçeğin göreliliğini savun- muşlardır. Zaman zaman ise "gerçek" diye bir şeyin varlığından bi- le kuşku duyulmuştur. İdealist filozof- lar gerçeği kişinin bir sonucu saymışlar, "nesnel gerçek" in karşısı- na çıkmışlardır.

Felsefe tarihinin bütünü "gerçek" -i aramaktan başka nedir ki? Ama ko- numuz felsefe değildir, çünkü köylülerin doğruyu söyleyenleri köyle- rinden kovalamaları fazla felsefe oku- malarından ya da Kant'ı bilmediklerinden değildir. İster oku- muş olsun ister okumamış, inanma- dıkları bir gerçekle karşılaştıklarında insanlar sık sık sinirlendiklerini göster- mişlerdir. "*Size gerçeği söylediğim için bana kızmayın*" demişti Sokrates sa- vunmasında ve yaşamına son verdiler, zehir içirtiler. İnandıkları bir gerçeği di- le getirmeye çalışmış bunca insanın yaşamına son verdiler: İsa çarmıha gerildi. Giordano Bruno canlı canlı ateşe verildi, Molla Lütfi'nin boynu vuruldu, Lorca doğrandı, R. Luksen- burg kurşunlandı, B. Vanzetti elektrikli sandalyede can verdi... (İlerde herhal- de lazer ışınları da kullanacağız!) Bu "uygulamaların" düşündürücü yanı, bunları yapanların hep "genel çıkarlar" droğrultusunda davrandıkları- nı ileri sürmeleri ve sanırım buna da inandıklarıdır.

Yani bir yanda "nesnel" bir gerçe- ği kavramanın toplumsal, ruhbilimsel, felsefi zorlukları, öte yanda ise raha- tı, çıkarı ve mitleri tehlikeye girenlerin kaba gücü vardır. Bu koşullar altında Türk-Yunan ilişkilerinin temelinde ya- tan "gerçeği" aramaya koyulanları görüyoruz! Basma kalıp ve her yoru- ma açık yuvarlak sözlerin dışında doğ- ruları bulmanın olanağı nedir? Ve çok daha önemli bir soru: Bu doğruları topluma mal edip barışa, dostluğa ve toplumsal gelişmeye ve mutluluğa doğ- ru yönelmenin olanağı nedir?

Bu konuyu iki temel ilkenin ışığın- da ele alıyorum: a) "nesnel gerçek" insan toplumu olarak durmadan yak- laştığımız bir hedeftir. Ama salt bir ger- çeğe, hiç bir zaman varılamayacaktır. Bu açıdan baktığımızda bugünün ger- çeği ileride tamamlanıp bütünlenecek olan yarının gerçeğine göre görelili bir

gerçektir. İnsandan insana keyfi de- ğişen değil, zaman içinde görelili bir gerçektir bu. Her tarihi anın -ve top- lumun ya da sınıfın- bir "nesnel" ger- çeği vardır, toplumsal koşullarla belirlenen ve zamanla değişecek olan... b) Bir "kitap"ın tartışılmaz, bü- tünleşmiş ve değişmez gerçeğine inanmış dindarlardan ayrı bir yakla- şımla (dikkat! dindarlar bazen bilimi de bayrak edinirler) yeğlediğim ikinci il- ke de şu: **de omnibus dubitandum** (her şeye karşı kuşku duyarım). Her- şeyi (ya da bilinebilecek olanı) bildik- lerine inananlar, hem hoşgörü eksikliği hem de araştırma gereğini duymadık- larından bilime ve gerçeğe büyük za- rarları dokunmuştur.⁽³⁾ Bu konuda ben K. Marx'ın "en sevdiği sözü"üne katılıyorum: **de omnibus dubitan- dum**. ("İtiraf, "kızı Laura'nın bir an- ket yazısından)

Bildiğim kadarıyla Türk-Yunan ili-şkileriyle ilgilenenler bu yaklaşımı seç- memişlerdir. İnançlarının kökenlerini, kendi beğenilerini ve davranışlarını doğuran dürtüleri hiç araştırmamışlar- dır. Doğru bildiklerini karşı tarafa (ve dolayısıyla yeniden kendilerine) tanı- lamak için dil dökmüşlerdir. Tekrar, ta- nit (ispat) sayılmıştır. İnanç toplumun doğrulaması ve onaylamasıyla daha da pekiştirilmiştir. Genel ve ulusal "gerçek" yurttaşların usunda derin bir çizik çizmiştir; artık düşünme eylemi bu "akarsu yatağının" içinde akıp dur- maktadır. Güdümlü bir akıştır değer- lendirmeler her iki yakada da.

Bu durumun acıklı sonucunu her iki yanda, Türkiye ve Yunanistan'daki ka- mu oyu yoklamalarında elde edilen sonuçlara bakınca görebiliriz. Karşılıklı karşı taraf saldırgan sayılmaktadır; karşılıklı karşı taraf tehdittir, tehlikeye; karşılıklı olan bir anlayışla karşı taraf barbardır, küstahtır, "bizimkileri" ez- mektedir oysa "biz" hep (ya da genel-likle) iyi davrandık! Türk-Yunan ilişkilerinde egemen olan "gerçek" günümüzde bu aşamadır. En "iyi niyetli" öneri bile (inançlarımız "mahfuz" kalmak koşuluyla) "eskiyi unuttuk"dan pek ileriye gideme- mektedir.

Oysa bugün içinde yaşadığımız ta- rihi süreç, çok daha ileri bir aşamaya varmış bir "gerçek" in, toplumca be- nimsenmesi için nesnel koşulları sağ- lamıştır. Kapitalist bir düzen içinde yaşayan bunca komşu ülke eski gü- vensizliği aşmış ve iyi komşuluk ili-şkilerini kıskandıran bir düzeye

Klaus Dieter, "Düşüncenin Varlığı", Heykel

çıkarmışlardır. Bu ülkeler düşmanlık ve kuşkuyu bir yana bırakmakla yetin- memişlerdir, daha da ileriye giderek ulusal sınırlarını bile nerdeyse geride bıraktıkları zamanları anımsatan mü- zelik anıtlara dönüştürmektedirler. AT pasaportuyla Avrupa'da gezen bir in- san artık -serbest yerleşme, serbest çalışma, ortak televizyon v.b. ile- ulu- sal sınırların ve bu sınırların insan ka- fasında yerleştirdiği limitlerin çok ötesine varmıştır.

Ne yazık ki Türkiye ve Yunanistan'ın idarecileri de toplumları da, daha bu düzeye varamamışlardır. Geri kal- mışlık yalnız teknoloji alanında değil- dir. Üst yapıda da bu çok belirgindir.

Yazıyı kötümser ve kaderci bir ton- da bitirmemek için Türk-Yunan ili-şkilerinin uzun sürede düzeleceğine inandığımı eklemeliyim. Bu doğal ola- rak soyut bir iyi ilişkiler dileğiyle ya da sevgi ve kardeşlik gibi metafizik inanç- ların temelinde oluşmayacaktır. Top- lumların ve sınıfların yeğlemeleri hep çıkar ve nesnel başarılar yönünde ol- muştur. Bugün Türk-Yunan ilişkileri ince bir denge üstünde hem iyiye hem

kötüye doğru açık bir yol kavşağında bulunuyorsa, bunun nedeni ulusların alinyasında söz sahibi olanların da bir yol kavşağında bulunmalarından- dır: Bir yanda eskinin alışkanlığı ve - itiraf edelim- romantik çekiciliği vardır, öte yanda doğmakta olan yeni bir dün- yanın sert (isterseniz "acı") gerçeği. Bu "gerçeği" gördüğümüz ve bilinci- ne vardığımız ölçüde Türk-Yunan ili-şkileri de düzelecektir.

Ama "gerçek"ten söz etmişken bazı daha somut konulara da değin- mek yerinde olacaktır. Eski bir yont- mi uygulayıp bazı gerçeklere dolaylı yoldan ulaşmaya çalışalım. Diyalektik bir yöntemle yanlışları göstermekle koyulalım yola. Biz de bir an için Karl Popper gibi "*doğrunun ne olduğunu göstermenin hemen hemen olanaksız olduğunu ama yanlış bir anlayışı gös- termenin kolay olduğunu*" göz önüne alarak, Türk-Yunan ilişkilerinin her yö- nüne bir zehirli gaz gibi sızan ve çık- mazlar doğuran bazı temel "yanlış"ları göstereyim. Burada gös- tereceğimiz "yanlışlar" artık 2000 yı-

linin eşliğinde geçerli sayılmıyan "eski gerçekler"dir. Bir zamanlar böyle gerçeklerle insanlar ölüme giderdi seve seve. Belki de günümüzde hâlâ böylesi görüşler için yaşamı yeğlemeyenler az değildir. Ama Oscar Wilde'in dediği gibi "insan uğrunda ölüyor diye bir inanç ille de doğru sayılmaz". Sık sık karşımıza çıkan, olmadık anlarda çıklet gibi çiğnenen, tekrarlı olarak tekrarlı alıştırılmış ve bu yüzden de ne denli saçma olduklarını pek anlamadığımız görüşlerden birkaçı şunlardır:

ORASI BİZİMDİ... HAKKIMIZ VAR O TOPRAKLARDA

Her iki ülkede de bu anlayış çeşitli varyasyonlarla karşımıza çıkmaktadır. Bu anlayışın tarihi kökeni son iki yüzyılda Balkanları sarsan ulusal bağımsızlık savaşlarında ve gene burada yeşeren ulusçulukta yatmaktadır. Tarih bilimi geçmişin nasıl biçimlendiğini araştırır; amacı budur. Oysa son iki yüzyıldır Balkanlarda "tarih biliminin" amacı bu değildir.⁽⁴⁾ Ulusal savaşlarla ülkelerin sınırları yıldan yıla, savaştan savaşa değiştikçe, ülkeler genişleyip ufaldıkça tarih bir propaganda mekanizmasına dönüşmüştü. Örneğin Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan Yunanlılar'ın ulus bilinci olgunlaştıkça bu ulusçuluğun felsefi-ideolojik temelini oluşturan mitler, inançlar ve "tarih" yorumları da birlikte gelişmeye ve bütünleşmeye başlamıştı. Aynı gelişmeyi bir yüzyıllık gibi bir gecikmeyle Osmanlı Devleti'nin Türkler'i içinde de görüyoruz. Türk ve Yunan ulusçuluğunun doğuşuna hiç değinmeden yalnız şu kadarla yetinelim: bütün 19. yüzyıl boyunca ve Birinci Dünya Savaşı'nın çalkantıları boyunca "tarih" in pratik bir amacı vardı ve bir silah gibi kullanılmıştı. Geçmiş açıklamaktan çok farklı olan bu pratik amaç, alınmasına, anavatana katılmasına karar verilen toprakların "bizim" olduklarını ortaya koymaktı. Tarih bilimiyle tırnak içinde yazacağımız "tarih" arasındaki ayrım çok belirgindir. Tarih gerçekleri açıklar, geçmişte olanları ortaya döker, başka bir amacı ya da art düşüncesi de yoktur. Oysa "tarih" araçtır. Silahlı çatışmaların hizmetinde bir propaganda ve destek aracıdır. Amacı "gerçek" değildir; amacı bir genişleme ya da savunmanın silahlı ve stratejik planlamasında ideolojik yardım sağlamaktır.

Yöneticiler tarihin gerçeğiyle ilgilenmemektedirler, "tarih" in yararıyla ilgilenmektedirler; savaş alanındaki yararlarıdır bu. Onlarca "doğrular" eğer öngörülen ve yaklaşan bir savaşta halkın moralini yüceltmeyecekse, dünya uluslarına "davamızın haklı yanını" vurgulamıyacaksa bu doğrular yararsız bir lükstür, hatta tehlikeli bir romantizmdir, ülkenin bütünlüğüne "halel" getirebilirler.

Buydu temel anlayış tarih tezleri geliştirildikçe her iki yeni ulusun bilinci içinde. Komşu da öyle tanıtıldı halklara. Böyle uzun süreli bir anlayışla yerleştirildi ulusların bilincine komşu ulus. "Megali İdea" ve Turancılık bu "tarih" anlayışını daha da geliştirmiş ve sırasıyla bu "tarih" anlayışının idealist temelinden kendisine bir de "bilimsel" kalkan oluşturmıştır. Temel anlayış gelecek savaşta yer alacak erleri moral açısından cenge hazırlamaktır.

Türkiye ve Yunanistan, resmi beyanlarına göre artık Turancılık ya da "Megali İdea" gibi devamlı ya da "hattı sayılır" bir genişlemeyi amaç edinen ideolojileri yadımışlardır. Ayrıca dünyanın durumu (siyasiler herhalde buna "beynelmilel konjonktür" derler böyle bir anlayışı hazmedemez. İki dünya savaşından sonra 1947 de imzalanan Birleşmiş Milletler Anayasası'nın hemen birinci maddesi "halkların kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmeleri" prensibini koymuştur. Altında da Yunanistan'ın (J. Sofianopulos'un) ve Türkiye'nin (Hasan Saka'nın) imzaları var. Lozan antlaşması var, karşılıklı komşu ülkenin bütünlüğüne duyulan saygıyı bildiren demeciler var, ortak askeri ittifaklar var. Yani artık her iki ülkede saldırgan bir politika yürütülmemektedir.

Ama gerçeğin bütünü söyleme gereğini duyanlar bu noktada üzülerek kocaman bir de "ama" ile şunları da eklemelidirler... Ama bütün bu olumlu gelişmelere değin "eski", bütünüyle yok olmamıştır. Eski ideolojik yaklaşım bütünüyle yok olmamıştır. Bunu hergün ve her yanda görebiliyoruz. Devlet politikası aralıksız olarak karşı ulus için olumsuz propaganda-sını yürütmektedir. Bu öyle boyutlara erişmiştir ki artık iki ülkenin yurttaşları bu propagandanın varlığını sezinlemiyorlar bile. Ama bu konuda en olumsuz yan eskisinin, yok olmakta olan eski bir ideolojinin, eskiden edinmiş olduğu bir hızla (ataletle) bugüne

dek süregelmesi değildir. Sorun bu ol- saydı çözümü bir zaman sorununa dönüşecekti. En olumsuz yan başka bir anlayışta ve inançta yatmaktadır.

Her iki ülkedeki eğitimde, basında, genel propaganda mekanizmalarında seçilen yaklaşıma bakarak başka, çok daha tehlikeli ve kötümser bir anlayışın yaşadığı kanısına varabiliriz. Bugünkü koşullar altında her iki ülke de karşılıklı bir biçimde komşunun ulusal bütünlüğüne saygı göstermektedir. Bundan kuşku yoktur; ama bu bugünkü koşullar altındaki yaklaşımdır. Yeni koşullar altında -yani herhangi bir ülkedeki bir iç savaş durumunda, bir savaş yenilgisi durumunda, bir dünya savaşı durumunda, bir ekonomik krizle bir ülkenin felce uğraması durumunda- aynı yaklaşım devam edecek mi? Kanım şudur ki devlet düzeyindeki inançta göre ülkeler bazı "isteklerini" saklı (mahfuz) tutmaktadırlar. Bugünden pek kestirilemeyen gelecekteki bir olanağı taraflar kaçırmak istememektedirler. Bir fırsat belirldiğinde hazırlıksız olmak istemiyor taraflar ve bunun için de arada sırada "orasi bizimdi, hakkımız var o topraklarda" gibi sözleri duymaktayız.

Doğal olarak bazı iyimser kimseler bunu söyleyenlerin sorumsuz kimseler olduğunu ileri süreceklerdir. Oysa sorumsuz kimseler çok daha kötü şeyler söylemektedirler. Sorumlu kimseler de bazı inançların soğumamalarını, hep canlı kalmalarını, unutulmamalarını sağlamaya çalışmaktadırlar. Sorumlu kimselerdir bu olumsuz propagandayı yürütenler. Bunu kanıtlamak için fazla uğraşmak gerekmiyor. Her iki ülkede ilköğretim çocuklarına neler okutulduğuna kısaca bakmak yeterlidir. Yani resmi bakanlıklar yürütmektedirler bu anlayışı.⁽⁵⁾ Yunanistan'da ikide birde resmi kimliği olan kimseler Anadolu'nun ne denli "yunan" olduğu anımsatır. Öte yanda Türkiye'nin eski bir başbakanı, yeniden başbakanlığa adaylığını koyduğunda üstüne basa basa "ben Yunan adaları demem, Ege adaları derim" gibi anlamı pek anlaşılmasız olmayan bir sözünü tekrarlayabilmektedir.

Her iki yanda da bu davranışların önemini azaltma çabaları olmaktadır. Davranışları abartmak yerine önemlerini daha hafifletme çabalarını "iyi niyet" çabaları olarak değerlendirmek gerekir. Ancak bu yaklaşım gerçekleri görmemizi engellemektedir. Durumu olduğu gibi görmekte yarar vardır;

ve bunu yapmanın zamanı da gelmiştir. Mitleri yıkmalıyız. Bundan hiç kimse zarar görmeyecektir. Örneğin Yunan başbakanının ya da Türk başbakanının bazı demecilerini "canım, bunu seçim ve oy hesabıyla söylemiştir, üstünde durmaya pek değmez" gibi bir yaklaşım gerçeklerin ortaya çıkmasını engellemektedir. Sorulması gereken soru şudur: Bu demeciler neden oy kazandırmaktadır bunu söyleyenlere? Demek ki bu olumsuz anlayış halkın da hoşuna gitmektedir. Denecek ki yalnız ufak bir azınlıktır bu sözlerle kanan. Olabilir ama toplumun çoğunluğu da oylarını bunları söyleyenlerden esirgememektedir. Yani genel olarak hoşla gitmektedir "o topraklar bizimdi" edebiyatı.

"Orasi bizimdi" anlayışına "tarihi tapu" anlayışı da denebilir. Bu çağ dışı tez her iki tarafta da kullanılmaktadır ama Yunanistan'da daha belirgin ve geçerlidir. İlk adım olarak, tarih içinde yunanca dilini kullanmış olan klanlar, kabileler, kentler, imparatorluklardaki uluslar ve çağdaş Yunan ulusu bir bütün kabul edilmektedir. Yani a) eski Yunan, b) Bizans ve c) çağdaş ulusal Yunan devleti bir tek ulusun devamlılığı olarak ele alınmaktadır. Sonrası kolaydır: Bu "ulus", tarih içinde nereleri eline geçirmişse (kan dökerek), orası da vatani sayılacaktır! Yunanistan'da "kayıp vatanlar" edebiyatı yaygındır. Bu "tarihi tapu" anlayışının en güzel örneğini ve sonuçlarını günümüzde bunu uygulamaya kalkışan İsrail'in resmi tezinde görüyoruz.

Sorumsuz kuruluşlar ve kimseler bu tezi çok kaba bir biçimde dile getiriyorlar. Ateşe körükle gider gibi olmak için sorumsuzlara hiç değinmeyeceğim. "Sorumlu merciler" (?) ise dolaylı ve imleme yoluyla işliyorlar konuyu. Bazen öylesine belirgin ki bu imlemeler bir küçük çocuk bile açıklamaya çalıştığı bu saçma anlayışı hemen kavrayabiliyor. İlkokul kitaplarını tararken ben, konuya ilgi duyan onüç yaşındaki oğlum (Atina'da ortaokuldur) bir gün gülererek, kahkahalarla gülererek "bak baba burada ne yazıyor" diye şu pasajı göstermişti bana. "Yüzyıllardan beri Yunanlılığın yaşadığı bu ülkede şimdi Türkler yaşıyor... Yunanlılar için bugünkü Türkiye'nin her köşesi bir anıdır." Sonra Truva, İzmir, Efes, Milet, Antiokya (Aksu), Trabzon, "Bizans Yunanistan'ının (SIC) başkenti Kostandinupolis", Ho-

mer, Herodot v.b. sayılıp dökülüyor ve şöyle devam ediyor: "Bizansın imparatorları orada ün kazanmışlardı. Sonra Türkler geldi... 1922'de binlerce Yunanlı babalarının topraklarını mezarlarını, ecdadlarının tapınaklarını, evlerini, servetlerini terketmeye ve bugünkü Yunanistan'a gelmeye mecbur kalmışlardır."⁽⁶⁾

Yanlıları sıralamaya devam edelim.

O TOPRAKLARI KAN DÖKEREK ALDIK-BİZİMDİR

Kimi zaman şehit kanı edebiyatı da yapılmaktadır. Bir savaşta insanların ölmüş olması, bir yöre uğruna gençlerin (genellikle çocuk yaşta gençler ölünler) ölmüş olması, çocuk sahibi olmayanların da anıyacağı çok acı bir şeydir. Bu yolda ölenlere, sakat kalanlara, yaralananlara ve yakınlarına saygı gerektir. Ama öte yanda kan döküldü diye bir yöreye hak kazanıldığını ileri sürmek anlaşılacak bir mantık değildir. Aynı sözü başka türlü söylersek şu anlam çıkmaktadır: İstediğin yöreyi ve ülkeyi alabilirsin, ülkeye katabilirsin yeter ki savaşarak alarsın! Kanın dökülmüş olması bir hakkın doğmasını yasallaştırıyorsa, artık güçlü olan istediğini yapmakta serbesttir demektir. Bu anlayışla, insan hakları, çağdaş anlayış, uluslararası antlaşmalar yadsınıp yüzyıllarca önce geçerli olan "zorba gerçeğine" dönüşmektedir. Sanırım bu konuda fazla bir şey eklemek gereksizdir.

O YÖRELER BİZE ÇOK YAKINDIR

Bu anlayış da sık sık dile getirilmektedir. Oysa komşuya yakın olmak kadar doğal bir şey olamaz! Komşu olmak ve yakın olmak zaten aynı şey değil midir? Ama aşılacak istenen bu yakınlığın bir çelişki taşıdığıdır. İlkokuldaki çocuklara bakın ne öğretilmektedir: "Ege adalarının çoğu büyük devletlerin yardımıyla Yunanistan'da bırakılmıştır. Oysa (SIC) bazı adalar bizim kıyılarımıza çok yakındır... Ege denizindeki adalar, altmış yıl kadar önce, Osmanlı Devleti'nin bir ili idi."⁽⁷⁾

Yani, a) adaların halkından, kendi kaderlerini kendilerinin tayin etme hakkından söz edilmemekte, b) adalar bir mülkmiş gibi alınıp "verilmekte", c) "oysa" adalar bize çok yakındır denmekte, ve d) eskiden bizimdi diye-

rek de anlayış tamamlanmaktadır. "Oysa" sözcüğünü sözlük, "halbuki", "aksine olarak" diye vermektedir. Bunları okuyan çocukların birkaç yıl sonra başbakan adayı olarak mitinglerde konuşurlarken bu adalara "Yunan adası" diyemeyeceklerini gördüğümüzde hiç şaşmamalıyız.

Bu "bize yakındır" anlayışını ada halklarının anlaması çok zordur. Ama karşı tarafın saçmalıklarını anlamayanlar kendi saçmalıklarını çok büyük bir anlayışla karşılamaktadırlar. Bakın bir coğrafya kitabında Yunan görüşü nasıl biçimleniyor. "Doğu Trakya'da çok eski yıllardan beri Yunanlılar yaşırdı" Bir sürü yöre ismi sıralanıyor ve şöyle devam ediliyor: "1920 yılında Yunan ordusu bu yerleri kurtarmıştır ama 1922 yılında bu yerler Türklerle verilmiştir."⁽⁸⁾ Aynı anlayışı burada da görüyoruz: halkların kaderlerini kendilerinin tayin etmesi söz konusu edilmiyor ve yöreler malı gibi "verilmiştir" deniliyor. Oysa olan, "o yerlerin Türklerle verilmesi" değildir, "Türklerin o yerlerde ulusal özgürlüklerine kavuşmalarıdır"; alış veriş değil bu, insanların kendi kaderlerine kendilerinin karar vermesidir.

ONLAR TÜRK (YA DA YUNAN) DEĞİLDİR; DEDİKLERİNE KULAK ASMA:

Bir köpeğin ne cins köpek olduğunu (kurt köpeği mi, av köpeği mi gibi) saptamak için baytara sorulur; ya da resimli bir kitaba başvurulabilir. Gene de bu saptamada bazı zorluklar başgösterebilir. Bir köpek sokaklarda başı boş dolaşırsa doğacak yavruları çok sevimli ve cin gibi akıllı olsalar bile artık "cins" değildirler, sınıflandırılmaları oldukça zordur. Ama ne olursa olsun, hangi yöntemi denerseniz deneyin hiç yapmayacağınız bir şey varsa o da köpeğin kendisine cinsini sormaktır. Köpek bilemez, bu konuda kanısı yoktur ve en önemlisi soruyu ne anlayabilir ne de konuşabilir.

Cins saptama yöntemi doğal olarak insanların ve toplumların ulusal (etnik) kimliklerini saptamak için uygulanamaz. Yalnız Hitler Almanya'sında ulusal birliği sözde bir ırk birliğiyle belirleme denemesi yapıldı. Ulusların ayrı ırklardan oluştuğu, bu ırkların yüzyıllardan beri günümüze dek "kimliklerini" kaybetmeden geldikleri inancından başlayan bu uygulama trajik ve komik çıkmazlara ulaştı- ka-

fa tasları ölçüldü, insanların göğsüne "kötü ırk" damgası vuruldu, zor kulanıldı.⁽⁹⁾ İnsanların inançları göz önüne alınmadı. "Biz senin dediklerine kulak asmayız" dediler, "senin ne olduğunu sana biz söyleyeceğiz" dediler kimi "bilirkişiler". Kendilerini Alman bilen yüzbinlerce insan kısa zamanda yabancı diye kovalandı. Avusturyalı'lar ise sorulmadan Alman ilan edildiler. Nazi Almanyasında insanlar etnik kimliklerini seçmekte özgür değildiler, bunu onların adına bir devlet kurumu yapıyordu.

Bu anlayış artık çağ dışı sayılmaktadır. Ulus birliği bir ırk birliği değildir. Bu konuda zamanımızın en geçerli iki tanımına bakalım. Etnik grup, "gerçek ya da imgeleyen (muhayyel) ataları olan, bir tarihi geçmişi ve bir ya da daha çok sayıdaki kültür simgelerini paylaşan insan topluluğudur". (Schermerhorn, 1970) Başka bir tanım şöyle: Etnik grup "ortak bir kökenden geldiklerine ve önemli ortak kültür kesitlerini paylaştıklarına inanan ve ortak davranışlarına yönelen insanların topluluğudur". (Yinger 1981) Yani zamanımızda etnik grubun belirgin özelliği, ortak kültür, toplumsal ilişkiler ve en önemlisi bir gruba "ait olma" (belonging) duygusudur. Bu duygu ve inanç insanlar arasında dini bir inancı anımsatan bir gizemliliğe (misticizm) varmaktadır. Günümüzde de Türkiye ve Yunanistan'da da genel ve doğal olarak bu çağcıl anlayış egemendir. Resmi tez, okul kitaplarında da gerçekten bu doğrultudadır.⁽¹⁰⁾

Ama bu konuda da bir toplumsal gerçekle karşılaşırız: Toplumsal anlayıştan anlayışa sıçramalarla değil ağır ağır ve çelişkileri de içiçe yaşatarak geçmektedirler. Eski, çağdışı anlayış hâlâ zaman zaman kullanılmaktadır. Örneğin Yunanistan'daki "resmi" anlayışa göre Batı Trakya'da Müslüman var, Türk yoktur. "Sen onların kendileri için ne dediklerine bakma" denmektedir ve sonra ilginç yorumlar sunulmaktadır! Ya da yasalara, antlaşmaların kimi maddelerine, "tarih"e başvurulmaktadır. Tek başvurulmayan, sorulmayan insanların kendileridir. Aynı anlayışla Türkiye'de de karşılaşırız. Uzun "tarihi" incelemeler Yunanlıların arnavut-slav karışımı olduklarını ya da Kıbrıs "Rum"larının hiç bir zaman "Yunan" olmadıklarını kanıtlamayı amaç edinmişlerdir.

Önemli olan ve üzerinde durduğum, bu tezlerin yasal ya da tarih açısından doğrulukları değildir. Önemli olan bu tezlerin dolaylı bir yoldan savundukları ve yerleştirmeye çalıştıkları anlayıştır. Bu anlayışın temelinde insanların, toplulukların ve etnik grupların inancına gösterilen saygısızlık vardır. "Sizin ne olduğunuzu biz söyleyeceğiz" anlayışı artık kullanılmaması gereken çağdışı ırkçı bir anlayıştır. Terkedilmelidir.

Türk-Yunan ilişkilerini belirleyen "doğrular"ın araştırılması, bulunması, kabul edilmesi (hazmedilmesi) ve uygulanması için gerekli bazı temel düşünceleri sıraladım. "Doğru'nun bir sıra engelin berisinde kaldığını göstermeye çalıştım. Engeller ruhbilimseldir, toplumsaldır, felsefidir, ama aynı zamanda çıkarlarla ilgili olduğu için kabaca güçle de ilişkilidir.

"Doğrunun bulunup söylenmesi" gibi iddialı bir amaç gütmeydim. Doğal olarak -metafizik anlamda- herkes için ve her zaman için geçerli bir "doğru"-nun kabulünü de beklemiyorum. Ancak yanlış olduklarına inandığım dört genel görüşü sıraladım. Ancak bu "yanlışlar" da tarihi bir görelilik içinde değerlendirilmelidirler. Kimi kimsele göre yanlış saydığım bu inanışlar hem geçerlidir hem de "ulusun yükselmesi için" için çok da yararlıdır. Böyle düşünenleri görüşlerinden caydırmak kolay değildir, çünkü onlarca bu inanışların pratik bir amacı vardır. Amaç haklı görüldükçe doğal olarak, Makyavel gibi onlar da "amaç aracı haklı kılacaktır" diyeceklerdir.

Ama zamanımızda, halk çıkarının başka bir alanda bulunduğu inananlar çoğalmaktadır. Bu alan saygının, barışın, gelişmenin ve kültürün alanıdır. Mutluluk da şan-şeref de böyle anlaşılmalıdır. Kafaları eskiye dönmüş insanlarla konuştuğumda genellikle bana pişkinlikle, bilgiçlikle şöyle demişlerdir: "İlaf bunlar, romantizm bunlar, sen gerçekleri görmüyorsun". Oysa ben gelecekte yaşanacak güzel günlerden, doğacak sağlıklı insandan söz etmiyorum. Burnumuzun dibinde yer almakta olan olayları işaretle edip, "şunlar gibi olamaz mıyız!" diyorum. Fransız-Alman, Alman-İngiliz ilişkileri düzelmedi mi? Türk-Yunan ilişkilerinin bu düzeye varmamış olması çok acıdır. Ayrıca Türk-Yunan ilişkileri tarih içinde birçok kez

bozulduysa bunda İngiltere'nin, Fransa'nın ve Almanya'nın rolü çok büyüktür. Ve bu ülkeler ilişkilerini düzeltti ama Türkler'le Yunanlılar hala onların hesabına yaptıklarının anılarıyla çekişiyorlar!

Savunduğum görüş romantik ya da ütöpik değildir. İleriye doğru bir adım atmak için bambaşka bir toplumsal düzen de gerekli değildir. Gerekli olan öteki ulusların nelerle ilgilendiklerine, hangi inançlara yöneldiklerine bakıp artık eski kafaların ağır ve yıpratıcı yükünden kurtulmaktır. Bu yapılmadıkça-o birkaç temel "yanlış" hem dilimizden ama hem de art düşüncemizden söküp atmadıkça sürekli bir barışın temeli atılamaz. Bu sağlanmadıkça, tek becerebileceğimiz- onu da becerebilirsek eğer- daha uzun bir süre, hep yeni baştan tazelenen ve sonu gelmeyen ateşkeslerin ve moratoryumların gönül kandırmasıyla avunmak olacaktır. □

- (1) Düşünce yetersizliğine halk dilinde aptallık da denir. Bilim, zekâyı I.Q. (Intelligence quotient-zekâ kesiiri) ile ölçmeye çalışmıştır. Bu anlayışa göre zekâ toplumsal ve ruhbilimsel nedenlerden etkilenmeyen biyolojik bir veridir. Bunu K. Adenauer güzel bir biçimde dile getirmiştir: "Tanrı insan zekâsı için bazı limitler koymuştur ama aptallığın limitini koymamıştır ve hiç doğru davranmadı bunu yapmakla!" (The Churchman, 15/1/1957) Aptallık sorununun elden ne gelir ki? Öteki-toplumsal-sorunlarda umut vardır.
- (2) Bu konuda bak: a) Ernest Gellner, *The Psychoanalytic Movement*, Paladin, 1985 ve b) B. Schwartz ve H. Lacey, *Behaviorism, Science, and Human Nature*, W.W. Norton and Company, 1982
- (3) Bu konuda Anatole France'ın *Penguenler Adası* adlı kitabından ve Dreyfûs olayından esinlenen bir bölümü çevirmeden edemiyecğim. "Hiç kimse kuşku duymadı, çünkü konunun ele alınışında öylesine bir bilgisizlik vardı ki kuşku ya da yer kalmamıştı... İnsanlar nedensiz inandıkları biçimde nedensiz de kuşku duymaz. Kuşku duymadılar çünkü her yerde tekrarlanıyordu o sözler, ve tekrar, kanıt sayılmaktadır. Kuşku duymadılar çünkü insanlar inanmak istiyordu Pirof'un suçluluğuna ve insan inanmak istediğine inanır. Ayrıca kuşku duymadılar çünkü kuşku insanlar arasında çok az rastlanan bir şeydir. Çok az insanda vardır bu tohum ve ayrıca onu işlemek de gerekmektedir. Kuşku özeldir, ayndır, felsefidir, ahlaksızdır, korkunç ve kötüdür, kişiler ve mülkiyet için zararlıdır, hükümetlerin iyi düzenlerine ve imparatorlukların gelişmesine karşıdır, tanrılar için felakettir. Penguenler topluluğu kuşkuyla tanımlıydı. Pirof'un suçluluğuna inanmışlardı hem ve bu inanç temel bir ulusal inanca dönüşmüştü, vatanseverliğin temel gerçeği olmuştu." (Kitap 6, Pirof)
- (4) Balkanlar'daki durumu Avrupa ya da öteki yörelerle kıyaslamayacağım. Doğal olarak benzer uygulamalar başka ülkelerde de bağıştırmıştır.
- (5) Bu konuda bak: Herkül Millas, "İlkokul Kitapları", Yeni Düşün, Eylül 1987
- (6) *Kitalar Coğrafyası (Yeografia İpiron)* İlkokul 6. Sınıf, A. 1984, s. 60
- (7) *Sosyal Bilgiler*, İlkokul 4, 1986, sahife 154.
- (8) *Avrupa Coğrafyası (Yeografia Evroplis)* İlkokul 5, Sınıf, A. 1983, s. 62.
- (9) İrkçilik bir düşünce biçimidir ve bu düşünce biçimiyle uyum içinde olan davranışlar da çıkabilir ortaya. Ama bu düşünce biçiminin doğmasına ve gelişmesine yardım eden tarihi ve toplumsal nedenler vardır. Bu temel nedenlere burada değinmeyeceğim.
- (10) Türk ve Yunan ulusçuluğunun tarihi, "Türk" ve "Yunan"ın tanımlı konumuz dışındadır.

YÖK ve TNF

Sabahattin Öğün - Aysun Umay (*)

Yazımızın başlığı çoğunuzun ilgisini çekecek, bunu biliyoruz. Belki "YÖK"ü çok iyi tanıyoruz. Akademik kariyeri olsun ya da olmasın üyelerinin nasıl seçildikleri, rektörlerinin birbirleri ile uyumları, tüm yetenek ve özellikleri, ayrıca allenin bir bireyi gibi tanıdığımız 'Hoca Bey'lerine olan bağlılıkları bizlere yabancı değil, ama şu TNF'yi pek anlayamadık" diyeceksiniz. Haklısınız.

TNF tıp konularıyla ilişkisi olmayanlar için yabancı bir tanımlama, daha doğrusu bazı yabancı sözcüklerin baş harflerinden oluşan bir kısaltma. TNF'nin esası "Tümör Nekrose Faktör". Türkçesi "Tümör Öldüren Faktör", yani vücudun bazı kan hücrelerinin salgıladıkları protein yapısındaki bir madde. 157 aminoasitten oluşan bu maddenin yaraları sağaltıcı, kanser tümörünün gelişimini durdurucu, hatta tümörü yok edici etkisi var. Henüz yeni yeni tanınmaya başlıyor ve kansere çare olacak diye kendisine büyük umutlar bağlanmış. Büyük umutlar deyince, kanserleşmiş üniversitelerimizin sağaltımı için de çare... İzinizle bunu TNF'yi daha iyi tanıdıktan sonra tartışalım.

ÖYKÜ YAKLAŞIK YÜZYIL ÖNCE BAŞLAMIŞ

Bilim dünyasındaki birçok önemli buluşun öyküsü, gözleme yeteneği çok fazla olan araştırmacıların bazı örtük ilişkileri görmeleri ve onları sağlıklı bir biçimde yorumlamaları ile başlar. TNF'nin bulunuş öyküsü de böyle başlamış.

1890'lı yıllarda William B. Coley adında Amerikalı bir hekim, kanserli hastalardan bazılarının yakalandıkları bakteri enfeksiyonları ile birlikte ken-

diliklerinden iyileştiklerini saptıyor. Bunun üzerine kendisi de hastalarına canlı bakteri bulaştırarak onlarda deneme yapmaya başlıyor. (Dr. Ziya Özel'in kulakları çınlasın). Kimi zaman başarılı da oluyor. Ama bu işin bazı güçlükleri var. Bakteriyi hastalarına istediği zamanda bulaştıramıyor, bulaştırdığında da enfeksiyonları her zaman denetim altında tutamıyor. Çünkü o tarihlerde tıp dünyası henüz daha antibiyotiklerle tanışmamış durumda. Coley sonunda bu güçlükleri yeniyor ve hastalarına ölü bakterilerden oluşan bir aşı enjekte ediyor. "Coley Zehiri" olarak bilinen bu aşının yapılmasından kısa bir süre sonra hastalar aynen canlı bakteri verilmiş de hastalanmış gibi başlıyorlar ateşlenmeye zaman zaman titremeye ve diğer hastalık belirtilerini göstermeye. Bu aşı ile de Coley bazı başarılı sonuçlar elde ediyor.

Bir zaman sonra Coley ölüyor, konuya bu kez hekim olan kızı Helen Coley sahip çıkıyor. Birlikte çalıştığı üç beş kişinin hepsi de baba Coley'in çalışmalarına yürekten inanan insanlar. Bu küçük çalışma grubu gerek canlı bakteriler gerekse Coley Zehiri'ni kanserli hayvanlar üzerinde deniyorlar ve bazı durumlarda, kanser tümörünü yok etmeyi başarıyorlar. Ancak ne olursa olsun o zamanki otoriteler baba Coley ve kızı Helen Coley'in çalışmalarını pek ciddiye almıyorlar. Zaten yeni gelişen ışın ve kemoterapi yöntemlerinin tam anlamıyla devreye girmesi ile "bakteri enfeksiyonu ile kanser sağaltımı" konusu da unutulup gidiyor.

Bu arada 1921 yılında Albert Calmette adındaki bir Fransız bakteriyo- loğu, tüberküloz hastalığına karşı kısa adı BCG olan "Bacille Bille-Calmette-Guerin" aşısını yapıyor. 1943 yılına gelindiğinde ise bakterilerin enfeksiyona neden olan aktif kısımları gün işi-

ğına çıkarılıyor. Günümüzde LPS bileşikler (Lipo polisakaritler) olarak tanımladığımız bu maddelerin yağ-şeker bileşikler olduğu ve bakterilerin hücre zarlarında bulunduğu o zamanlar ortaya çıkarılmış. Bulunuşundan hemen sonra LPS bileşikler kanser araştırmalarında denenmeye başlıyor.

1950'li yıllarda bu kez BCG ve LPS bileşikler kanserli kobaylarda birlikte deneniyor. Aynen Coley aşısında olduğu gibi bu denemelerde de bazı başarılı sonuçlar elde ediliyor. Böylece de "Acaba kanser tümörünü yok eden etki, doğrudan LPS ya da BCG'den mi, yoksa bu maddelerin vücutta oluşturdukları başka maddelerden mi kaynaklanıyor" konusu tartışılmaya başlanıyor. Uzun araştırmalardan sonra 1970'li yılların ortalarına doğru ilk kez Von L. Loyd, J. Old ve arkadaşları bakterilerle enfekte olmuş sıçanların kanında kanser tümörünü yok eden maddeyi saptıyorlar ve "tümörü öldüren faktörün kısaltılmış şekli olan TNF adını koyuyorlar. Daha sonra bu madde, diğer laboratuvar hayvanlarının kanlarında da tespit ediliyor. Ancak son derece az, eser miktarda bulunuşu maddenin saf olarak elde edilip geniş çaplı araştırmalarda kullanılmasını engelliyor.

Aradan yaklaşık 10 yıl daha geçiyor. 1984'e gelindiğinde, hızla gelişen genetik mühendisliğinin sunduğu bilgi ve teknolojilerin de yardımıyla TNF'nin 157 aminoasitten oluşan bir yapıda olduğu anlaşılıyor. Bundan sonrası artık çorap söküğü gibi kendiliğinden geliyor ve TNF'nin aminoasit lisanı, nükleik asit lisanına dönüştürülerek genetik şifresi çözülüyor, proteine ait gen sentetik olarak yapılarak bu gen artık çocuk oyuncağı haline gelen DNA-Rekombinant teknikleri ile bakteri kromozomlarına (aslında plazmitlerine) eklenip bakterilere bolca TNF ürettiriliyor. Ama iş bununla bitmiyor...

(*) Prof. Dr. Sabahattin ÖĞÜN, Trakya Üniversitesi Öğretim Üyesi; Aysun Umay, Hacettepe Üniversitesi Araştırma Görevlisi

TNF SAVUNMA SİSTEMİNDE BAŞ ROLDE

Kanser, içinde yaşadığımız yüzyılın üzerinde en çok çalışılan, konuşulan konularından biri. "Sayısız araştırma merkezinde yıllarca araştırmalar yapıldı, dünyanın parası harlandı, üzülmek gerekirse bir arpa boyu yol aldık ve henüz başarıya ulaşamadık. Ama araştırmalarla çok yeni bilgiler ürettik, bu da en çok bağışıklık sistemi ile uğraşan bilim adamlarının (immunologların) işine yaradı, başarı onların oldu." Kıskançlık dolu bu sözler ünlü Amerikalı kanser uzmanı Gallo'ya ait. gerçekten de özellikle 1980'li yıllardan sonra, AIDS vakalarına neden olan HIV retrovirüsünün gündeme gelmesiyle vücudun savunma sistemine ilişkin birçok ayırtıcı aydınlığa çıkarıldı.

Nedir bu savunma sistemi? Dilerseniz önce, fazla derine dalmadan sistem hakkında kısaca bilgi edinelim. Sistemin esas amacı açılan yaraları iyileştirmek ve hangi yolla olursa olsun vücuda girip enfeksiyon yapan etmenlerle savaşarak vücudu sağlıklı tutmak olarak özetlenebilir. Her savaş gibi bu savaşın da kazanılması için örgütlülük şarttır. Örgütün üst yönetiminde görev alan kan hücreleri "T-lenfositler" olarak adlandırılır. Bunların kökeni akyuvar hücreleridir. Timus salgı dokusunda çok iyi eğitilmiş olan bu hücreler (adlarını da buradan alırlar, T timus demektir) vücuda giren her türlü hastalık etmenine karşı nasıl savaşılacağını çok iyi bilirler. T-hücrelerinin emir ve stratejilerine göre hareket eden diğer kan hücreleri ise B-lenfositlerdir. Bu hücreler, kemik iliğinde eğitim görmüş akyuvar hücreleridir. Sistemin savaşan askerleri ise makrofajlar ve yara dokusuna ilk ulaşarak olası mikroplarla göğüs göğüse çarpışan granulositlerdir. Bu iki hücre tipi de yine akyuvar hücreleri sınıfına aittir. Tüm bu hücreler ve diğer ilgili dokular arasındaki bilgi iletişimi ise protein yapılı bazı maddelerle sağlanır ki bunlara genel olarak "sitokinler" adı verilir.

Vücudun herhangi bir yerinde bir yara açıldığında ilk yetişenler granulositlerdir. Yara dokusunda karşılaştıkları mikropları yiyerek onların içeriye girmesine engel olmaya çalışırlar. Yara yerinde gördüğümüz iltihap işte bu ölü granulositlerle yaralı doku hücre-

leri karışımıdır. Bir süre sonra yara yerine makrofajlar (diğer adıyla çöpçü hücreler) akın etmeye başlar ve çoğunluğu ele alırlar. Mikropları yiyip çevreyi temizlemek artık onların görevidir. Makrofajlar bu işlemi yaparken ayrıca, yara dokusundan içeri girmek isteyen hastalık etmeninin açık kimliğine ilişkin bilgileri de T-hücrelerine iletirler. Bilgi iletimi TNF, İnterlökin-1 gibi özel sitokinlerle sağlanır. T-hücreleri bu bilgilerin ışığı altında gerekli değerlendirmeyi yapar, salgıladıkları TNF, gama interferon ve interlökin-2 gibi sitokinlerle B-hücrelerine gerekli emir ve stratejileri ulaştırırlar. Öte yandan makrofajlar da doğrudan TNF ve interlökin-1 ile bazı özel bilgileri B-hücrelerine gönderir. Tüm bu bilgi ve stratejiler doğrultusunda B-hücreleri derhal şekil değiştirerek plazma hücrelerini oluştururlar. Vücuda giren hastalık etmenlerini tanıyan antikolların bolca üretimi bu hücrelerin derhal şekil değiştirerek plazma hücrelerini oluştururlar. Vücuda giren hastalık etmenlerini tanıyan antikolların bolca üretimi bu hücrelerin görevidir. Her yere yayılan antikollar antijenlerini, yani kendisine "Yakala!" emri verilen etmenleri tanırlar ve onlarla birleşerek etiketler. Adresleri belli olan antijenlerin makrofajlar tarafından yakalanıp yok edilmesi böylece çok kolaylaşmış olur.

Sonuçta yara dokusu tüm enfeksiyon etmenlerinden temizlenmiştir. Bu kez aynı sitokinler bağ dokusu ve damar içi hücrelerine gerekli emirleri vererek yara dokusunun bir an önce onarılmasını sağlarlar. Böylece yara kabuk bağlar ve zamanla iyileşir.

Benzer olaylar, şu ya da bu şekilde vücuda girmiş hastalık etmenlerinin zararsız duruma sokulmaları için de geçerlidir. Vücuda daha önceleri girmiş ve yok edilmiş hastalık etmenlerine ilişkin ayrıntılı bilgiler, savunma sisteminin bilgi bankasında vardır, yani antikollar mevcuttur. Bilgi bankasında hakkında bilgi bulunmayan etmenler ise savaş sırasında "fişlenir"

Bütün bu işlemler sırasında, sitokinlerin savunma sistemi içindeki önemli yerlerini bir-iki tümceyle anlatmak hiç de kolay değil. Deyim yerindeyse, savunma sistemine ilişkin hangi taşı kaldırsak altından bir sitokin, çoğunlukla da TNF çıkar. Üstelik bu maddelerin saymakla bitirilemeyecek olumlu etkilerinin yanı sıra, ölüme kadar varan bazı olumsuz etkilerinden

de söz etmek gerek. Konuyu daha fazla dağıtmamak için şimdilik, hastalandığımızda ortaya çıkan kızarma, şişlik, ateşlenme, ağrı, sancının, halsizlik, uykusuzluk ya da uyku halinin, hatta enfeksiyonun uzun sürmesi durumunda kişide ortaya çıkan kalıcı kusurların sorumluluğunun hep bu maddelerde olduğunu söylemekle yetinelim.

Vücudun savunma sisteminde görev yapan 20'yi aşkın sitokinin bulunışundan bu yana en çok on-onbeş yıl geçti. Ancak yakın gelecekte, başka kanser olmak üzere pek çok hastalığın sağaltımında bu maddelerin adından sık sık söz edileceği anlaşıyor, Hatta kanserle savaşta TNF ve interferonun etkisi şimdiden yankılanmaya başladı bile.

KANSER TÜMÖRÜNE TNF'NİN ETKİSİ

TNF kanser tümörünü nasıl öldürür? Bu sorunun yanıtını yalnızca biz değil, tüm bilim dünyası umut ve heyecanla bekliyor. Sağlıklı bir yanıt almak için ise bir süre daha beklemek gerektiği kesin. Ancak şimdiden bilinen bazı gerçekler de var. TNF'nin tümörü öldürücü etkisi kimi zaman tek başına, kimi zaman da diğer sitokinlerle birlikteyken, belki de diğer bazı maddelerin yer aldığı ortamlarda ortaya çıkıyor. Meme kanseri, TNF'nin tek başına etkili olabildiği tümörlere iyi bir örnek. Ayrıca belli bir deri kanseri tümörünün (melanom) gelişiminin durdurulmasında da TNF'nin etkisi belirlenmiş. Bu maddenin en çok üzerinde durulan özelliği ise, sağlıklı dokularda damarları onarıcı (angionez), buna karşın tümörlü dokularda damarları parçalayıcı özelliği. Zaten TNF'nin tümörü öldürebilme yeteneği de buradan geliyor. Damarları parçalanan tümör yeterince oksijen ve besin alamadığından küçülüp yok oluyor. İşte Coley'in canlı gramnegatif bakteri enfeksiyonları ile bazı kanserli hastalara sağlık kazandırmasının temelinde yatan bilimsel gerçek de bu.

Peki ama, TNF'nin tek başına ya da diğer sitokinlerle birlikte sağlıklı dokudaki onarıcı etkisi nasıl oluyor da tümörlü dokuda öldürücü hale geliyor? Şimdilik bu konuda hipotezlerle yetinmek zorundayız. Bu hipotezlerden birine göre TNF, sağlıklı hücrelerde inaktif durumda olan bazı enzimleri tü-

mörlü hücreler için aktif duruma sokarak yeni yeni maddelerin oluşumuna neden oluyor ve bu yeni maddeler tümörlü hücreye zarar verip yok olmalarına yol açıyor. Bu görüşü destekleyen bazı önemli ipuçları var elde. Bazı araştırmacılar ise, TNF'nin ve diğer sitokinlerin hücrelerde farklı etkiye sahip olmasını, bu maddelerin hücrelerin içine girip girememelerine bağlayarak sorunun odak noktası olarak hücre zarlarındaki özel almaçları (rezeptörleri) gösteriyorlar. Bu görüş de araştırma sonuçlarıyla destekleniyor.

NASIL BİR SAĞALTMA?

Gen teknolojisinin sunduğu olanaklarla artık bolca üretilebilen TNF hakkında son 2-3 yılda önemli bilgiler edinildi. Halen pek çok ünlü kanser araştırma merkezi de TNF ve sitokinler üzerinde çalışmayı sürdürüyor. Araştırmacılar TNF x interlökin-2, TNF x diğer sitokinler, TNF x çeşitli antikollar, TNFG x ışın uygulaması gibi değişik kombinasyonları deneyerek en etkili yöntemi saptamaya çalışıyor.

Genellikle ABD'de TNF'nin hastalara damardan verildiği, Japonların ve Federal Almanların ise doğrudan tümörlü dokuya TNF enjekte etmeyi yeğledikleri biliniyor. Her iki yöntemle de, sınırlı sayıda da olsa olumlu sonuçlar alınıyor ve özellikle enjeksiyon sonucu hastalarda ortaya çıkan ateş, titreme nöbetleri, uyku hali, tansiyon düşüklüğü gibi tipik gripal enfeksiyon belirtileri üzerinde çalışılıyor.

Kısaca, Coley'in yaklaşık yüzyıl önce ortaya attığı "bakteri enfeksiyonlarıyla kanser sağaltma" yönteminin yabana atılmaması gerektiği ortaya çıkmış durumda. Ancak yine de Coley'in 100 yıl önce yaptığı gibi hemen insan üzerinde denemek yerine laboratuvar çalışmalarıyla sonuca ulaşabilmek için çalışmalar aralıksız sürdürülüyor.

Her ne olursa olsun, artık kanser üzerine çalışırken yol ve yöntemin ne olduğu belli. Öyle anlaşıyor ki kanserin çaresi, yine insan vücudunun kendi ürettiği maddelerde gizli.

Şimdi baştaki sorumuza, kanserleşen üniversitelerimiz için çare sorununa gelelim.

Kanserleşen üniversitelerimizin yeneden eski sağlığına kavuşturulması için çare ne YÖK'te, ne YÖK başka-

nının başına oturtulacağı bir Bakanlıkta, ne de Milli Eğitim Şurası'nın ilginç önerileri içinde. Bize göre çare üniversitelerin kendi yapısı içinde parçacıklar halinde dağılmış duran, "özerklik" dediğimiz, "bilimsel özgürlük" dediğimiz yapı taşları sitokinlerde. Sitokinlerle uğraşmak elbette kolay değil. Dokular bir kez hastalanmaya görsün,

sitokinler ağrı, sancı, halsizlik, uykusuzluk verir, ateş yapar. Hatta enfeksiyon uzun sürerse kalıcı kusurlar bile bırakabilir... Ama yine de başka çare yok, kanserden kurtulmanın ilacı tek onlar...

Bizden söylemesi.

Bu yazı Spektrum der Wissenschaft dergisinin Temmuz-1988 sayısından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Galapagos Adaları

Charles Darwin'in anısına.

**İlkin Galapagos Adaları vardı
Kutsal betikler yazmaz
Dev kaplumbağalar iguanalar yaşardı**

**Galapagos Adaları
Yalvaçların söylemediği kıta
İspanyol denizcilerince konmuş adı**

**Darwin bile şaşmış gördüklerine
Hiçbir yer böylesi benzemezdi
"Cehennem Bahçeleri"ne**

**Ateş söylemedi
Su toprak hava söylemedi
Kaç milyar yıl canlıların kökenini**

**Karanlık susardı
Işık ve takiyonlar(*) susardı
Fakat O kitapta yazdı.**

4 Ağustos 1988

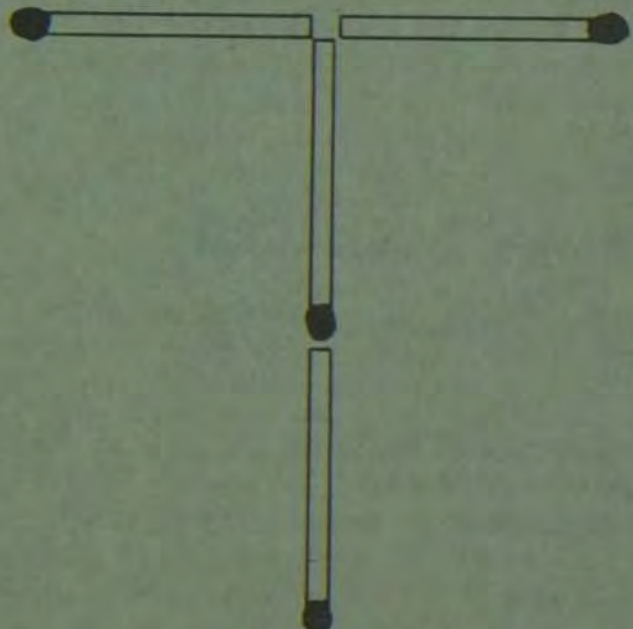
Mehmet Cemil Uğurlu

(*) Takiyonlar: Astrofizikte ışıktan daha hızlı olarak kabul edilen teorik nesneler.

Akıllıların Oynadığı Aptal Oyunlar

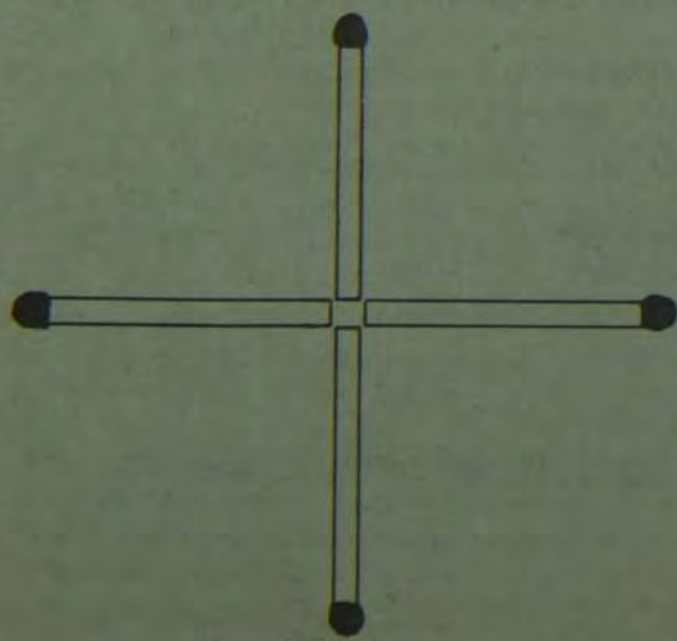
Dr. Ali Nesin

Seks, yemek ve oyun doğal zevklerdir. Her memeli hayvan hoşlanır bunlardan. İlk ikisi konumuz dışında. Çoğu zaman yaptığımız gibi bugün de oyunlardan söz edeceğiz. Aşağıdaki 4 kibrit çöpünden yalnızca birinin yerini değiştirerek bir kare yapabilir misiniz?

Şekil 1

Olanaksız gibi gelebilir ilk bakışta, çünkü usumuzda beliren karenin her kenarı bir kibrit çöpünden oluşur. Oysa soruda öyle bir koşul yoktur. Ama kafamız biçimlenmiştir, belli kalıpların dışına zor çıkar. İşte yanıt:

Şekil 2

4 kibritin fosforsuz ucu kareyi oluşturur. Saçma mı buldunuz? Dilediğiniz gibi bir kare yapmamı beklemiyordunuz herhalde! Oyunun kendisi pek ilginç değil gerçi ama sanırım şu sorular ilginç: Bu oyunu çözebilen kişi çözemeyenden daha mı zekidir, kafası matematiğe daha mı yatkındır, beyni belli kalıplara daha mı az bağlıdır? Belki de oyunu çözen özgünlük delisidir, başkalarından değişik olmak için beynini zorlar ve bunun sonucu olarak bu ve bu tür oyunları çözebilir. Ya da, oyunu çözen o kadar aptaldır ki beyni belli kalıplara girememiştir bile. Ve belki de oyunu çözen çok inatçıdır, üç gün yemeden içmeden bu oyunu düşünmüştür; üç gününü bu saçma oyuna ayıran ha aptal olmuş ha akıllı, bana ne!

Sanırım bu yanıtların her biri doğru olabilir.

Matematikçiler bu tür oyunlara bayılırlar. Bence bunun iki ana nedeni vardır. Birincisi, matematikçilerin çoğu çok soyut sorularla uğraşır; o kadar soyut ki, yaşamla bağlantıları kopar. "Bu yaptığım ne işe yarar?" sorusunu kendilerine sormazlar, dolayısıyla yukarıdaki gibi saçma oyunlar, asıl uğraşlarına bu açıdan çok benzer. İkinci neden psikolojik. Matematik kadar hiç bir uğraşta zekâlar arasındaki ayırım kesin olarak ortaya çıkmaz. Nasıl 100 metreyi ne kadar hızlı koşabildiğinizi hesaplayabilirseniz, matematikte de, matematikçilerin zekaları neredeyse o kadar kesinlikle hesaplanabilir. Yani palavra, gösteriş matematikte sökmeyiz. Öte yandan matematikçiler ne zengin, ne ünlü, ne de genellikle yakışıklıdır... Yani zekâlarından başka hiç bir şeyleri yoktur. Bunun doğal bir sonucu olarak, zeki matematikçi zekâsını matematiksel çalışmalarında kanıtlayamamışsa bunalıma girebilir. Bu tür oyunlarla kendisini matematikçi olmayanlara kanıtlamaya çalışır. Her ne kadar nedeni anlaşılırsa da hastalık önemli boyutlar alabilir ve çevre için dayanılmaz olabilir. Genellikle öğrencilerde daha çok görülür, olgunlukla birlikte hasta iyileşebilir. İyileşmesse yakınlarına türlü deli saçması sorular sorabilir. Örneğin:

1 2 4 8 16 23 28 38 49

sayılarından sonra gelecek sayı kaçtır?

Eğer siz hastaysanız bu soru üzerinde saatlerce düşünebilirsiniz. Çok sağlıklıysanız (ki bu da bir hastalıktır) yazıyı bırakırsınız. Üçüncü olasılıkta olanlar için yanıt veriyorum: Yukarıdaki dizide her sayı bir önceki sayıdan belli bir yöntemle üretilmiştir. Dizideki bir sayıya, o sayının rakamlarını toplayarak gelecek sayıyı elde ederiz. Örneğin 16'dan sonra gelecek sayıyı bulalım: 16 sayısı 1 ve 6 rakamlarından oluşur, 16'ya 1 ve 6 ekleyelim:

$$16 + 1 + 6 = 23.$$

Demek ki 16'dan sonra gelecek sayı 23'tür. 23'ten sonra-

ki sayıyı bulalım:

$$23 + 2 + 3 = 28.$$

Devam edelim.

$$28 + 2 + 8 = 38,$$

$$38 + 3 + 8 = 49.$$

Demek ki sorunun yanıtı

$$49 + 4 + 9 = 62$$

olmalı. Dizi şöyle devam eder:

.... 38 49 62 70 77 91

Hastalar bir soruyla yetinmezler. İlk soruya yakalandınız mı peşinizi bırakmazlar:

1 2 4 8 16 23 28 29 31 35 43 50 55 56 58

sayılar dizisinin gelecek sayısı kaçtır?

Dizi bir önceki diziye çok benzer, çözümünü de öyle... Diyelim 28'den sonra gelecek sayıyı bulmak istiyoruz: 28'in rakamlarını (2 ve 8) toplayalım, 10 elde ettik. Şimdi de 10'un rakamlarını toplayalım, 1+0=1; 28 sayısına bu bulduğumuz 1 sayısını ekleyelim. Böylece 29'u buluruz.

29'dan sonra gelecek sayıyı hesaplayalım: 2+9=11, 1+1=2, 29 sayısına bu bulduğumuz 2 sayısını ekleyelim: 31.

58'den sonra gelecek sayı 62'dir. Çünkü,

$$5 + 8 = 13,$$

$$1 + 3 = 4$$

ve 58'e 4 ekleriz.

Artık yakalandınız. Hasta bilir ki müşteriyi bekletirse müşteri kaçır. Üçüncü sorusunu sorar:

14 91 62 53 64 96 48 11 00

sayılar dizisinin gelecek sayısı kaçtır?

Sayılar arasında hiç bir ilişki göremezsiniz. Çünkü gerçekten bir ilişki yoktur. Bu sayıları peşpeşe dizin önce:

149162536496481100.

Sonra ayırın:

1 4 9 16 25 36 49 64 81 100,

yani

1² 2² 3² 4² 5² 6² 7² 8² 9² 10²

Gelecek sayı, 11'in karesidir (121). Ama dizide sayılar ikişer ikişer yazıldığından, yanıt 12'dir. Dizi şöyle devam eder:

... 48 11 00 12 11 44 16 91 96 ...

Şimdi sıra zor dizilere gelmiştir:

2 3 11 13 23 31 101 113 131.

Dizide hiç 4 sayısı olmaması ilginizi çeker. Biraz matematik biliyorsanız yada Mayıs ayı yazımı dikkatli okumuşsanız, bunun 4'lü sayı sisteminde yazılmış bir dizi olabileceğini düşünürsünüz. Bu dizinin 4'lük sayı sisteminde yazıldığını varsayıp, onluk sisteme çevirelim. (Bkz. Şekil 3).

2 3 5 7 11 13 17 19 23 29

Bu sayılar onluk sistemde asal sayıları simgelerler. Gelecek asal sayı, onluk sistemde 31 olarak yazılır. 31 sayısını, 4'lük sistemde 133 olarak yazılır:

$$31 = 1 \times 4^2 + 3 \times 4 + 3 \times 1.$$

Dizi şöyle devam eder:

.... 113 131 133 211 221 223 233

Dr. Ali Nesin Veda Ediyor...

İki yıldır matematik yazıları zevkle izlenen Dr. Ali Nesin bu sayımızda Bilim ve Sanat Okuyucularına veda ediyor. Nesin'in veda mektubunu yayımlarken bir gün yeniden buluşmayı umut ediyoruz; sevgiyle, dostlukla...

B.S.

Notre Dame, 4-Ağush-1988

Sevgili Varlık Özmenek,

Neredeyse iki yıldır Bilim ve Sanat'a yazıyorum. Bu iki yıl bana çok kazandırdı, dillerim Bilim ve Sanat okurlarına da kazandırmıştır bir şeyler.

Her yazı çok zamanımı alıyor. Konuyu bulma, düşünme, nasıl yazacağıma karar verme, yazma, düzeltme... Her ne kadar severek yapıyorsam da zaman bulamıyorum artık dolayısıyla yazılarım da gittikçe kötüleşiyor. En iyisi bunu burada kesmek...

Eminim yerimi dolduracak matematikçi arkadaş bulursunuz.

Tüm arkadaşlara sevgiler, saygılar...

Ali Nesin

Şekil 3

4'lük sistem	10'luk sistem
2	2 × 1 = 2
3	3 × 1 = 3
11	1 × 4 + 1 × 1 = 5
13	1 × 4 + 3 × 1 = 7
31	3 × 4 + 1 × 1 = 13
101	1 × 4 ² + 0 × 4 + 1 × 1 = 17
103	1 × 4 ² + 0 × 4 + 3 × 1 = 19
113	1 × 4 ² + 1 × 4 + 3 × 1 = 23
131	1 × 4 ² + 3 × 4 + 1 × 1 = 29

Çünkü

$$37 = 2 \times 4^2 + 1 \times 4 + 1 \times 1,$$

$$41 = 2 \times 4^2 + 2 \times 4 + 1 \times 1,$$

$$43 = 2 \times 4^2 + 2 \times 4 + 3 \times 1,$$

$$47 = 2 \times 4^2 + 3 \times 4 + 3 \times 1$$

dir.

Sayı dizilerini bitirmişlerse sıra harf dizilerine gelmiştir:

B İ Ü D B A Y.

Gelecek harfi bulun. Sayılarla bir ilgisi var mı acaba? Bir, İki, Üç, Dört, Beş, Altı, Yedi. Bunlar sayıların ilk harfleri! Gelecek harf sekizin S'si... Bunu yabancı dillere de çevirebilir:

(Fransızca) U D T Q C S S,

(Almanca) E Z D V F S S,

ve en güzel İngilizce:

O T T F F S S,

Bu yazının tek ve tek amacı, hazırlıksız okura yukarıda sözünü ettiğimiz hastalardan korunmasını öğretmektir. Ne kadar başarılı olduğumu öğrenmek için bir test hazırladım: 1 11 21 1211 111221 312211 13112221 1113213211 sayılar dizisinin gelecek sayısı kaçtır?

Güney Kore: IMF'nin Kalkınmada Örnek Gösterdiği Ülke...

Mustafa Durmuş

Seoul Olimpiyat Oyunları nedeniyle Güney Kore, bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de uzunca bir süre ekranda kaldı; ekranda en çok görünen ülke oldu. Aslında Güney Kore, 50'li yılların başından beri Türkiye'de adı sıkça işitilen bir ülke. Son kez kamuoyunun önüne sürülmesi 24 Ocak Kararları'nın ertesine rastlıyor. IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlarca az gelişmiş ülkeler için ideal bir kalkınma modeli olarak gösterilen Güney Kore, özellikle de 12 Eylül sonrasında, Türkiye ekonomisi ve Özal ekonomisi için, hep, "Örnek alınacak ülke statüsü"nde kaldı, bir referans noktası işlevini gördü.

Bu ülkeyi, ekonomisini yeterince tanıyor, biliyor muyuz? Mustafa Durmuş'un aşağıdaki incelemesi, ekranda yer alan renkil görüntülerin ardındaki gerçeği irdeliyor ve o gerçeğin siyah/beyaz bir fotoğrafını veriyor.

B.S.

1980'lerin ikinci yarısında Güney Kore ekonomisinde meydana gelen gelişmeler bu ülkeyi bir kez daha gündeme getirdi. IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlarca bu son durum, gelişmiş bir ülke olmaya yönelik bir aşama olarak değerlendirilirken G. Kore'nin gerçekleştirdiği "ikinci bir mucize"den söz ediliyor. Kuşkusuz bu tür değerlendirmeler G. Kore'yi bir model olarak az gelişmiş ülkelerin gündeminde tutmayı hedefliyor.

Bu gelişmeler ve ardında yatan etmenler nelerdir ve tüm bunların sonucunda G. Kore iddia edildiği gibi 2000'li yıllarda gelişmiş ülkelerin safına katılabilecek midir? Bu incelemenin amacı bu soruların yanıtlarını aramak ve bu ülkenin geleceğine ilişkin bir değerlendirme yapmaktır.

1985 sonrasında meydana gelen ilk çarpıcı gelişme bu ülkenin ilk kez ödemeler dengesi sorunlarını hafifletmiş olmasıdır. Örneğin 1986 yılında cari işlemler dengesi 4,7 Milyar \$ ve 1987 yılında 9,8 Milyar \$ fazla vermiştir. Dış borçlarda bir azalma görülmüş, 1985 yılında 46,7 Milyar \$ olan dış borçlar azalarak 1986'da 44,5 Milyar \$ ve 1987'de 35,5 Milyar \$'a inmiştir. Başka bir deyimle G. Kore son iki yılda 10 milyar \$'ı aşkın dış borç ödeye-

bilmiştir. Ayrıca aynı zamanda ekonomik büyüme yılda ortalama % 9,3 gibi önemli bir orana erişmiş, ihracat 29,2 Milyar \$'dan 47,3 Milyar \$'a fırlarken ithalat ilk kez ihracatın gerisinde kalmış ve bir dış ticaret fazlası oluşmuştur.⁽¹⁾

Benzer gelişmeler iç ekonomi rakamlarında da görülmektedir. Örneğin iç tasarruflar artarken, işsizlik % 4 civarında, yıllık enflasyon ise % 2-3 dolaylarında kalmıştır.

Bu olumlu gelişmelerin ilk belirtileri dış ticaret hadlerinde görülmektedir. 1980 yılı temel alındığında (100), dış ticaret hadleri 1981'de 97,9; 1982'de 102,2; 1983'de 103,1; 1984'de 105,3; 1985'te 105,9 ve 1986'da 115,4 olmuştur.

Bu gelişmelere yol açan etmenleri ise şöyle sıralayabiliriz:

(i) ABD'nin G. Kore ile olan dış ticaretinde verdiği açıklar. Bu açık 1986'da 7,07 Milyar \$ ve 1987'de 9,89 Milyar \$ dolayındadır.

(ii) Uluslararası faiz oranları 1985 öncesine göre düşmüştür.

(iii) Japon yeni G. Kore Wonu'nun karşısında değerlendirilmiş bu da G. Kore'nin Japonya'ya olan ihracatını artırmıştır.

(iv) Nominal işçi ücretlerindeki artış, ithalat maliyetlerindeki artış gide rek azalma gösterirken zirai ürünlerin fiyatlarında reel düşüşler kaydedilmiştir. Tüm bu faktörler iç ekonomideki fiyat istikrarının oluşumuna katkıda bulunarak ihracatı teşvik etmiştir. Örneğin 1982-85 döneminde yılda ort. % 6,3 olan ithalat birim maliyetlerindeki artış 1986'da % 1,3 dolayında kalmıştır. Böylece enerji ihtiyacının % 80'ini ithalattan sağlayan G. Kore'nin ödemeler dengesinde ithalat maliyetlerinin azalmasının ne denli rahatlatıcı etkilere yol açtığı açıktır. Yine 1982-85'te % 11,2 olarak artan nominal işçi ücretleri 1986'da % 8,2'lik bir artış kaydetmiştir. Buna karşılık işgücü verimliliğindeki artış sürmüştür. Zirai ürün fiyatları ise 1982-85'te yılda or. % 2,4 artarken 1986'da reel bir düşüş göstermiş ve % -0,2 olmuştur.⁽²⁾

Yukarıda sıralanan faktörlerin G. Kore'nin 1985 sonrasında elde ettiği gelişmeleri % 65 oranında belirlediği ve bu faktörlerin olmaması halinde, cari işlemler açığının 4,7 Milyar \$'lık bir fazla yerine 1,9 Milyar \$'lık bir açığa dönüşebileceği ve 1986 yılında 13 Milyar \$'lık ek bir dış borç yükünün meydana gelebileceği ileri sürülmüştür.⁽³⁾

GÜNEY KORE EKONOMİSİNİN BELİRLEYİCİ ÖZELLİKLERİ

G. Kore ekonomisi ekonomi yazınında yer alan "düalist" bir ekonomiye gösterilebilecek en güzel örneklerden birisidir. Bu gelişmeye yol açan temel faktörün, 1960'ların başından beri ABD ve Japonya'nın belirleyiciliğiyle ve Park diktatörlüğünün kararlılığıyla yürütülen ihracata yönelik strateji olduğu kuşkusuzdur. Bu gelişmeler sonucunda ekonomide birbirinden pek çok farklılıklar gösteren bir ihracat sektörü ile ihracat-dışı sektör oluşmuştur. Başka bir deyişle bir yanda aşırı sömürülmüş işgücü, bol ve ucuz iç ve dış fonlar ve ithal sermaye mali ile beslenen dinamik bir ihracat sektörü oluşurken; öte yandan

yeterli bir sermaye birikimine sahip bulunmayan bir finans sektörü ve çok ilkel bir durumda bir tarım sektörü oluşmuş ve bu durum (yani iç ve dış ekonomiler arasındaki dengesizlik) başta ödemeler dengesi olmak üzere tüm ekonomi üzerinde sürekli bir baskı unsuru olarak kalmıştır.

Düalist yapılanmanın bir başka örneği ise bölgesel farklılıklardır. Örneğin 1983 yılında başkent Seoul ile Challa arasındaki kişi başına düşen gelir farklılığı birincisi lehine olmak üzere 1,8 kat, Seoul ile Kyongsong arasındaki fark yine birinci lehine olmak üzere 2,2 kattır. Benzer bir yapılanma tarım ve tarım dışı sektörler arasında da görülmekte ve tarımda elde edilen gelirler tarım dışı kesimlerde elde edilen gelirlerin yarısını bulmamaktadır. Keza imalat sanayiinde bir yanda üretimin ve ihracatın büyük bir kısmını kontrol edebilen ve finansman kaynaklarının büyük bir kısmını kullanabilen dev tekellerin yanı sıra büyük sıkıntılar içerisinde faaliyetlerini sürdüren yüzlerce küçük ve orta-büyükölçekte firmaya da rastlamak mümkündür.⁽⁴⁾

İHRACAT SEKTÖRÜNÜN YAPISAL SORUNLARI:

1961'den itibaren izlenen ihracata yönelik politikalar sonucunda G. Kore ekonomisi asıl olarak dış ticaret sektörü tarafından belirlenen bir ekonomi haline dönüşmüştür. Nitekim tek başına ihracat GSMH'nin % 47'sini, ithalat % 41'ini yani dış ticaret toplam olarak GSMH'nin % 88'ini oluşturmaktadır.

Aşağıdaki tablo incelendiğinde ihracatın iki önemli özelliği ortaya çıkar. İlk olarak, tekstil, giyim eşyası gibi hünersiz emek-yoğun ürünlerde 1980 öncesindeki yoğunlaşma azalarak da olsa halâ sürmekte, makina ve nakliye araçları gibi sermaye ve teknoloji-yoğun ürünler ise gelişme dinamiğine sahip ürünler olarak kendi-

lerini göstermektedirler. Genel olarak G. Kore'nin karşılaştırmalı üstünlüklerinin sermaye ve teknoloji-yoğun ürünlere kaydığı ve 2000 yılına doğru ihracatının büyük bir kısmının bu tür ürünlerden oluşacağı kabul edilmektedir.

G. Kore ihracatının ikinci ana özelliği ise pazar ve ürün çeşitliliğine sahip bulunmamasıdır. Örneğin tek başına ABD'nin G. Kore'nin ihracatı içerisindeki payı % 50'lere ulaşmıştır. İkinci sırayı ise Japonya almaktadır. ABD'nin G. Kore ile ticaretinde verdiği açıklar ise G. Kore açısından potansiyel bir tehlikeye işaret etmektedir. Başka bir deyimle G. Kore ihracatı son yıllarda ABD'den kaynaklanan yeni korumacılık engelleriyle karşı karşıyadır. Nitekim Reagan Yönetiminin Ocak 1988'de aldığı bir kararla G. Kore'nin şimdiye kadar önemli ölçüde yararlandığı Genel Tercihler Sistemi'nin dışında tutulmasına yol açmıştır. Benzer bir karar ise geçtiğimiz yıl AET tarafından alınmıştır. Bu gelişmelerin ihracatı olumsuz yönde etkileyeceği açıktır. Çünkü GTS altında özel vergi ayrıcalıklarından yararlanan toplam 140 ülke vardır ve bu sistemden sağlanan yararların % 60'ı G. Kore, Hong Kong, Singapur ve Tayvan'a giderken, ancak % 40'ı geriye kalan 136 ülke tarafından paylaşılmaktadır. Böylece, G. Kore'nin bu sistemin dışında bırakılması, bu ülkenin gerek ABD'ye gerekse de AET ülkelerine yaptığı tekstil, elektronik, mikro dalga fırın, video ve renkli televizyon ihracatını etkileyerek yılda ortalama 360 Milyon \$'a malolacağı gibi, pek çok emek-yoğun orta ve küçük ölçekli firmayı iflasa sürükleyebilecektir.⁽⁵⁾

Yeterli bir ürün çeşitlenmesine sahip olmaması G. Kore'yi korumacılığa karşı mücadelede zor durumda bırakmaktadır. Ayrıca dünya piyasasına benzer ürünlerle giren diğer gelişmekte olan ülkelere kaynaklanan rekabet de G. Kore'nin ihracatını tehlikeye sokabilecektir. Won'un Japon Yen'i

1986 YILI İTİBARIYLA G. KORE İHRACATININ ÜRÜN BİLEŞİMİ (%)

Makina ve Nakliye Araç.	11,7 Milyar \$	% 33,7
Giyim eşy., ayakkabı	7,6 Milyar "	% 21,9
Tekstil	1,8 Milyar "	% 5,2
Elektronik eşya ve diğerleri	13,6 Milyar "	% 39,2
Toplam	34,7 Milyar "	% 100,0

(Kaynak : EIU, Country Report-South Korea, No.2, 1988)

KISA... KISA...

... Başkan Roh'un seçilmesinden bu yana çiftçilerin Roh'a karşı olan protestoları son olarak hükümetin et ithalatını serbest bırakma kararını açıklamasıyla doruk noktasına ulaştı. Binlerce çiftçi ve küçük esnaf Seoul'deki Konkuk Üniversitesinin önünde toplanarak saatlerce süren bir protesto gösterisi yaptılar (21 Mayıs 1988)

... Polis protesto kampanyaları düzenleyen 11 işçiyi tutukladı ve altısı hakkında arama emri çıkarttı. (22 Nisan 1988)

... Daewoo'ya bağlı bir gemicilik firmasında çalışan işçiler 21 günlük grevden sonra işbaşı yaptılar. Grev sonucunda ortaya çıkan üretim kaybı 70 Milyar Won. (21 Nisan 1988)

... 150 dolayında işçi Samsung Ağır Sanayi Şirketi'nin Koje Bölgesindeki bürosunu bir süre işgal etti. (23 Nisan 1988)

... Seçimler sırasında halka baskı yapıldığı ve seçimlere hile karıştırıldığı iddiasıyla üniversite öğrencileri Cheju TV binası önünde bir protesto gösterisi yaptı. (29 Nisan 1988)

karşısında değer kaybetmesi sürekli olamayacağı için Japon pazarı ABD'deki korumacı engeller karşısında azalan ihracatın Japonya'ya yönlendirilmesini sağlamayabilir. Yeni gelişmekte olan Çin ve Sovyetler Birliği pazarının G. Kore'nin ihracatı içindeki payının ise 2000 yılında en iyi ikti-

malle % 5 dolayında kalabileceği göz önüne alındığında bu iki yeni pazarın en azından şimdilik umut vaat etmediği anlaşılmaktadır.⁽⁶⁾

ABD'nin G. Kore'nin ihracatına yeni engeller koymamak karşılığında istediği ise G. Kore'nin ithalatını tamamıyla serbestleştirmesidir. ABD

bu yıl ithalat serbestleştirme oranının tarife dışı ürünlerde % 95 ve tarifele- rin ise standart bir biçimde % 20 olmasını istemektedir. Keza yabancı sermayeye % 100'e kadar hisse alma hakkı verilmesi ve kâr transferleri önündeki tüm yasal engellerin kaldırılması da ABD'nin koşulları arasın-

rakılması ve süren mahkemelerin iptali yer almaktadır. İkinci olarak 1980 yılında Kwanju kentinde güvenlik güçlerinin göstericilerin üzerine ateş açması sonucunda gerçekleştirilen katliamla (200 ölü) ilgili ciddi bir soruşturma açılması ve olayı tezgahlayan resmi ve gayri resmi güçlerden hesap sorulması istediği gelmektedir. Keza bir önceki Başkan Chun döneminde görevlerinden alınan devlet memurlarının yeniden işe alınması ve Başkanın yakın alle çevresini de içine alan yolsuzlukların soruşturulması talepleri arasında yer almaktadır. Merkezîyetçilikten vaz geçilerek ademi-merkezîyetçiliğe kayılması ve ordunun önemli bir güç olmaktan çıkartılıp toplumda demokrasi- nin yaygınlaştırılması istemleri her üç liderin üzerinde önemle durduğu konuların başında gelmektedir. Ekonomik konularda ise serbest piyasa ekonomisinin sürdürülmesi, tekellerin gücünün azaltılması, halka yönelik refah harcamalarının artırılması, tarımın korunması, ABD'nden gelen baskılara boyun eğilmeyerek et ithali- ne izin verilmemesi ve yabancı sigara ithaline ilişkin kısıtlamaların sürdürülmesi istenmektedir.

Başkan Roh ise yaptığı açıklamada seçimler sonrası oluşan tabloya sadık kalarak muhalefetin taleplerini göz önüne alacağını bildirirken bunu ancak Olimpiyatlardan sonra yapabileceğini vurgulamıştır. Roh'un samimiyeti konusunda ise gerek yerli gerekse de yabancı siyasal gözlemcilerin büyük kuşkuları mevcut. Roh'un eski başkan Chun'un bir kuklası olduğu ileri sürülürken, Vietnam'da ABD ordusu için çarpışarak orgenerallığe yükselmiş eski bir asker olduğu, 1979'daki darbede anahtar rol oynadığı ve 1980 Kwanju katliamını gerçekleştiren özel güvenlik komandoları örgütünün başı olduğu iddiaları yerli ve yabancı basında ciddi bir biçimde ve sık sık yer alıyor.

Özetle, Olimpiyatlar sonrasında G. Kore'de siyaset sahnesi ilk kez muhalefetin çoğunluğu elde etmesine paralel bir biçimde canlanacaktır. Bu konuda büyük patron ABD'den icazet çıkmışa benzermektedir. 1986 sonrasında görülen ekonomik canlanma böyle bir genişlemeye olanak sağlamaktadır. Ancak G. Kore'de bir başkanın Parlamentoyu istediği anda fesh edebilme yetkisine sahip olması ve bunun ardından orduyu yardıma çağırma hakları gibi bir anayasal hakka sahip bulunması ve ülke ekonomisinin 1986 sonrasında gösterdiği performans gösterme garantisinin bulunmaması ülkede yeniden açık bir askeri diktatörlüğe dönüşe yol açabilir. Ancak muhalefetin, özellikle de 20 yıldır verilen mücadeleler sonucunda kendi gücünü başta sendikal mücadele alanın- da olmak üzere siyasal alanda da hissettirmeye başlamış bulunan işçi sınıfının, öğrenci gençliğin ve kilisenin etkin bulunduğu sosyal grupların artık G. Kore'nin geleceğine ilişkin kararlarda söz sahibi olmak gibi bir görevi bilinçli bir biçimde üstlendiği de bir gerçek.

M.D.

Güney Kore'de Siyasal Durum

26 Nisan 1988 yılında yapılan genel seçimler bazı açılardan önemlidir. İktidardaki partinin hertürlü engelleme çabalarına ve hilelerine rağmen muhalefet önemli bir başarı elde etti. Seçimler sonrasında ortaya çıkan tabloya göre iktidardaki ve şu andaki devlet başkanı Roh Tae Woo'nun Demokratik Adalet Partisi (DJP) oyların ancak % 34'ünü alırken, muhalefet partileri sırasıyla RDP % 24; PPD % 19; NDRP % 16 oy alarak toplam % 59'luk bir payla Millet Meclisi'nde çoğunluğu ele geçirdiler. Bu yeni duruma göre iktidardaki partinin 125, PPD'nin 70, RDP'nin 59 ve NDRP'nin 35 milletvekili var ve geriye kalan 10 üyelik bağımsızlar arasında paylaşılmış durumda.

Bu gelişmenin ilk önemli sonucu devlet başkanı Roh ile ilgili. Çünkü içinden geldiği siyasal parti mecliste azınlık durumuna düşerken, halkın gözünde iktidarının meşruiyeti sarsılmaya başladı. Böyle bir gelişme G. Kore tarihinde ilk kez yaşanmaktadır. Özellikle 1961-1979 döneminde yaşanan Park Diktatörlüğü döneminde başkan her zaman meclise egemen olmuş ve merkezî otoriteyi, hiçbir çatlak sese meydan vermeksizin, kentlerden kırsal kesimin en ücra köşelerine kadar egemen kılabilmişti. Kuşkusuz bu konudaki en büyük desteği askerler, Kore Gizli Servisi ve Özel Komandoları. İhracata yönelik sanayileşme stratejisinin başarısının ardındaki güç ise böyle despot, anti-demokratik bir merkezîyetçilikti. Oysa şimdi durum oldukça değişik gibi görünüyor ve başta Başkan Roh olmak üzere, ordu ve büyük tekeli şirketler endişeliler.

İkinci önemli gelişme ise G. Kore'deki orta sınıfın değişmekte olan siyasal tercihleriyle ilgili. Bu yıla kadar askeri diktatörlüğün kesin bir destekçisi durumunda olan orta sınıf (orta ve küçük işletme sahibi ve millî sanayiciler) son seçimlerde iktidar partisine olan desteklerini önemli ölçüde azaltmış gibi görünüyor. Örneğin orta sınıfın asil olarak yoğunlaştığı başkent Seoul'de (ki seçime katılma oranının en düşük olduğu yöredir) iktidar partisi DJP ancak 10 milletvekili çıkartırken muhalefet 32 sandalye elde etmeye başarmıştır. Ayrıca en güçlü muhalefet partilerinden olan Kim Dae Jung'un partisi RDP ise 17 milletvekili çıkartarak daha önce alamadığı orta sınıfın desteğini almayı becermiştir.

Üçüncü önemli gelişme ise muhalefet hareketinin ilk kez bir araya gelerek ortak bir demokratik mücadele programı oluşturmalarıdır. Seçimlerden hemen sonra gerçekleşen bu zirve sonucunda üç Kim'ler olarak anılan muhalefet partilerinin taleplerinden oluşan programın özünü ekonomik isteklerden ziyade demokrasi, insan hakları oluşturmaktadır. Örneğin isteklerin başında sayıları 4000'i bulan tüm siyasal tutukluların derhal serbest bi-

da yer almaktadır. Ancak Hükümetin ithalatı daha da serbestleştirmeye yönelik girişimleri toplumun büyük bir kesiminden tepkiyle karşılanmakta ve et ithalatına ve ABD kökenli sigaraların ithalatındaki kısıtların kaldırılmasına karşın protesto gösterileri artmaktadır.⁽⁷⁾ Özellikle orta sınıf Nisan'da yapılan seçimlerde iktidar partisinden desteğini çekerek muhalefetin oyların % 59'unu elde etmesinde anahtar rol oynamıştır. Keza muhalefet bu serbestleştirmeden en çok yararlanacak olanın Japonya olacağını bilincinde, bu politikalara karşı çıkmaktadır. Çünkü G. Kore özellikle ağır ve kimya sanayiinin temel girdilerini (makina ve hammadde) temel olarak Japonya'dan ithal etmekte ve bu durum Japonya'yı içsel bir faktör olarak ortaya çıkarmaktadır. Sermaye ve teknoloji yoğun malların üretimi ve ihracatı konusundaki bir diğer güçlük ise bu ürünlerin dünya piyasalarında gelişmiş kapitalist ülkelerden kaynaklanan rekabete ne ölçüde dayanacağı, Japonya'dan sağlanacak ithalatın kesintisiz bir biçimde sürüp sürmeyeceği, bu ürünleri üretecek olan G. Kore tekellerinin (Chaebol) karşı karşıya bulunduğu öz sermaye sorunları ve son olarak kesintisiz bir teknoloji transferinin sağlanması(*) sorunudur.

İHRACAT SEKTÖRÜNDE TEKELLEŞME

G. Kore'de tekeller (Chaebol) ülke ekonomisinde belirleyici bir özelliğe sahiptirler. 1960'lardan bu yana devlet eliyle ve yabancı sermaye ve dış yardımlar aracılığıyla bilinçli olarak izlenen politikalarla yaratılan bu dev tekeller bugün G. Kore'deki çözümlenmesi gereken sorunların başında gelmektedir.

(*) Teknoloji yoğun üretim, teknoloji transferiyle ilgili bazı sorunları gündeme getirmektedir. İlk olarak teknoloji transferi hâlâ çok pahalıdır. Örneğin G. Kore'deki video üreticisi şirketler ürettikleri her birim video için Japon ana şirketlerine 10 \$ tutarında bir bedel ödemektedirler (Bu konuda bkz. The Economist, "A Survey of South Korea", May 21, 1988, s.19). İşgücü maliyetlerinin toplam maliyetler içerisindeki payının ancak % 10 dolayında olduğu göz önüne alındığında bu transferin ne denli pahalı olduğu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca yabancı şirketler kendileri ile G. Koreli şirketler arasındaki teknoloji açığının kapanmasına izin vermezlerken, G. Koreli şirketlerin neler üretebileceğine özellikle Japon tekelleri karar vermektedir. Örneğin, Daewoo, Samsung ve Gold Star'ın renkli tv, radyo-teyp, mikro dalga fırın, video-teyp, fotoğraf makinesi gibi tüketim mali niteliğindeki elektronik ürünlerinin üretimine başlamalarıyla Japon şirketlerinin bu ürünlerin üretiminden giderek vazgeçmeleri eşanlı olmuştur. Çünkü bu ürünlerde satışlar yüksek ancak kârlılık düşüktür.

İlk olarak en büyük 10 tekel sinai üretimin % 35'ini ve sinai ürün ihracatının tamamına yakın bir kısmını gerçekleştirmekte ya da kontrol etmektedir. Tayvan'da bu oranın ancak % 4 olduğu göz önüne alındığında G. Kore'de tekellerin ne denli büyük bir öneme sahip oldukları görülmektedir.

İkinci olarak bu tekellerin finansman yapıları sağlıklı değildir ve asıl olarak yabancı kaynak kullanımına yöneliktir. Bunun ardında yatan temel nedenin devlet eliyle aktarılan, yerli ve yabancı bol ve ucuz kredi olduğu ve özellikle diktatör Park döneminde devletin tekellere sağladığı bu kredilerden % 20 gibi bir paya el koyması olduğu kabul edilmektedir.⁽⁸⁾ Nitekim 1976-86 döneminde bu dev tekellere sağlanan krediler GSMH'nin % 42'sine ulaşmıştır.

İhracatçı şirketlerin finansman yapılarıyla ilgili olarak yapılan bir çalış- ma bu konuda oldukça öğreticidir.⁽⁹⁾ 1982-85 yıllarını kapsayan ve 120 büyük ihracatçı şirketi ele alan bu çalış- maya göre bu şirketlerin satışları ne denli yüksek ise kârlar o denli düşük, kendilerine sağlanan teşvikler ne denli fazla ise satışlar o denli fazla ve bir firma ne denli teşvik ediliyorsa o denli daha az kârlıdır. Bu kaynakların etkin olmayan bir biçimde kullanıldığını göstermektedir.

İkinci olarak bu şirketlerde dış kaynak/ç kaynak oranı çok yüksektir. (1963-70'de % 169, 1981-84'de % 385 ve 1987'de % 600)⁽¹⁰⁾ Böylece bu şirketler finansman ihtiyaçlarının çok büyük bir kısmını yerli ve yabancı krediler gibi dış kaynaklardan sağlamışlardır. Dağıtılmayan kârların dönem içerisindeki önemi % 37'den % 7,5'a düşmüş ve 1982 yılında net özel kurum tasarrufları negatif olmuş ve amortismanlar için ayrılan miktar yatırımların % 82'sine ulaşmıştır.⁽¹¹⁾

Tekellerin bankalarla olan organik ilişkileri incelendiğinde neden sağlıklı bir sermaye piyasasının oluşmadığı ortaya çıkmaktadır. 10 büyük tekel 5 büyük bankanın hisselerinin % 41'ine sahiptir ve bu bankaların kredilerini istedikleri gibi kullanabilmektedirler.⁽¹²⁾ Toplam vergi yükünün % 19 dolayında olması ve savunma harcamalarının bütçe içerisindeki payının % 32'yi bulması, her yıl GSMH'nin % 6'sının savunma harcamalarına yöneltilmek durumunda kalınması, iç tasarrufların yeterli olmamasına yol açarken yabancı kaynakların önemi-

KISA... KISA...

... İktidardaki Demokratik Adalet Partisi 1980 yılında Kwanju kentinde meydana gelen ve 200 kişinin ölümüyle sonuçlanan protesto gösterileriyle ilgili olarak sorumluların ortaya çıkarılmasına ilişkin herhangi bir soruşturmaya kesinlikle karşı olduğunu ilan etti. (10 Mayıs 1988)

... G. Kore Milli Güvenlik Planlama Örgütü'nün yaptığı açıklamaya göre aralarında bir işçi hareketi üyesi, bir üniversite öğrencisi ve bir fabrika işçisinin bulunduğu toplam yedi kişi "anti-empyralist, anti-faşist Halk Cephesi" üyesi olmak ve işçi ve öğrencileri iktidarı ele geçirmek için kışkırtarak ve gösteriler tertipleyerek Milli Güvenlik Yasası'na aykırı davranmak suçuyla tutuklandı. (7 Mayıs 1988)

... Bir Tüketiciyi Koruma Grubu Amerikan sigaralarının ithalindeki yasakların kaldırılmasına karşı geniş çaplı bir kampanya başlattığını ilan etti. (14 Mayıs 1988)

... Seoul'de taksii soforlugu yapan taksicilerin % 70'i ücret artışı sağlamak amacıyla greve gitti. (6 Mayıs 1988)

... Seoul'de bir önceki belediye başkanı Yum Bohyun bir inşaat şirketinden 120 Milyon Won rüşvet almak suçuyla tutuklandı. (28 Nisan 1988)

KISA... KISA...

... Katolik ve bir üniversite öğrencisi olan Cho Song-man Myongdong Katedrali'nin tepesinden "Tüm politik mahkumlara özgürlük" diye bağırarak kendisini attı ve öldü. Cho'nun geride bıraktığı notta ayrıca Kuzey ve Güney Kore'nin birleşmesini ve Amerikan askerlerinin G. Kore'den çekilmesini istediğini ve sesini duyurabilmek için bu yolu seçtiği belirtildi. Öğrencinin daha sonra yapılan cenaze törenine binlerce işçi, öğrenci katıldı. (15-19 Mayıs 1988)

... Muhalefet, önceki Başkan Chun'un kendisi, ailesi ve yakın çevresi için 1985 yılında özel olarak yapılmış ve donatılmış iki adet Boing 737 tipi uçak aldığını iddia ederek soruşturma açılmasını istedi. (30 Nisan 1988)

... Eski Başkan Chun'un kayınpederi hakkında 1984 yılından itibaren damadının kariyerinden yararlanarak devlete 200.000 adet keresteyi fahiş fiyatlarla sattığı ve bu yolla 770 Milyon Won kazandığı iddia edilerek soruşturulma açılması isteniyor. (30 Nisan 1988)

... G. Kore Elektronik Sanayicileri Birliği bir açıklama yaparak Won'un ABD Doları karşısında değer kazanmasının devam etmesi halinde elektronik firmalarının % 50'sinin çok büyük bir mali krizle karşılaşacağını iddia etti. (30 Nisan 1988)

ni artırmakta bu da tekellerin sağlık-sız gelişimlerine hizmet etmektedir.

İŞGÜCÜ ARZ VE TALEBİNİN DEĞİŞİMİ

Kore Ekonomi ve Teknoloji Kurumu'nun (KIET) tahminlerine göre⁽¹³⁾ 1982-2000 yılları arasında üretim yapısındaki gelişmeler şöyle olacaktır: Makina sanayii yılda ortalama % 10,3; elektronik % 14,3; otomobil % 15,1 ve tekstil % 4,7 büyüyecektir. Bu gelişmeler işgücü arz ve talebinin yapısında önemli değişikliklere yol açacaktır.

İlk olarak geleneksel ihracat sektörü olan tekstilin 2000 yılında dahi toplam iç katma değer içindeki payı, % 9-10 dolayında olacaktır.⁽¹⁴⁾ Ancak 1960'lardan bu yana ucuz ve bol, genç (özellikle bekâr kadın) işçi sömürsüyle yürüyen bu sektörün işgücü kaynağı, değişmekte olan işgücü yaş, cinsiyet ve eğitim kompozisyonu ile kuruyacaktır.

Bunun temel nedenini nüfus artışı rakamlarında bulmak mümkündür. Mutlak nüfus artışı 1980'li yıllarda % 1,7 dolayında kalırken, 15-24 yaş arası genç işçi arzındaki yıllık artışın 1970-80 döneminde % 4 olduğu ve 1980-90'da % 0,59 ve 1990-2000'de % -0,09 olacağı tespit edilmiştir. Bu grubun işgücüne katılım oranı ise artan üniversitileşme oranı yüzünden azalacaktır. Bekâr kadınların yerine düşük gelirli ve kırsal kökenli evli kadınların ikame edilmesi iş güvenliği, sosyal güvenlik ve daha az çalışma istemlerini gündeme getirecektir. İstihdam esnekliğinin giderek düşme göstermesi (sırasıyla, 1971-75'te % 0,49; 1976-79'da % 0,33; 1981-84'te % 0,24) istihdam konusundaki sıkıntılara işaret etmektedir.⁽¹⁵⁾

Üretimin giderek sermaye ve teknoloji-yoğun bir niteliğe bürünmesi ise nitelikli işgücü sorununu gündeme getirecektir. Yoğun bir teknik eğitime rağmen G. Kore ekonomisi bu yeni işgücü talebine uygun, bir nitelikli işgücü sunumunda yetersizdir. Meslek liseleri mezunları fabrikalara girmektense üniversitelere girmeyi yeğlemekte, bu da artan üniversitileşme yüzünden kaliteyi düşürmektedir. Üniversitelerdeki yığılmanın nedeni ise Konfüçyüs ideolojisinin eğitilmiş insana toplum içerisinde çok büyük bir hiyerarşik yer vermesi ve yüksek okul mezunu olan ve fabrika-

da aynı işi yapan birinin aynı konumdaki bir lise mezunundan iki kat fazla ücret alabilmesidir. Son olarak işgücü arz ve talebini etkin bir biçimde karşı karşıya getirecek olan kurumlar (Job Center gibi) oluşmamıştır. Mevcut kurumların işe yerleştirmedeki önemleri % 2'yi geçmemektedir.

Özetle, eskiden olduğu gibi sınırsız-ucuz bir işgücü kaynağının giderek tükenmesi, kırdan kente göçün önemini yitirmesi, artan eğitim düzeyi nedeniyle yükselen politik bilinçlenme düzeyi işgücü maliyetlerini yükseltmektedir. Buna paralel bir biçimde halk yıllardır yapılan fedakârlıklar sonucunda artık gelir dağılımından adil bir pay almak istemekte ve bunun demokrasi mücadelesiyle gerçekleştireceğini görmektedir. 1986 yılından beri giderek şiddetlenen sokak gösterileri ve yasal ve yasadışı grevler bunun somut göstergeleridir. Yalnızca 1987 yılının Haziran-Ekim ayları arasında 2800 adet yasadışı grev ve işi bırakma eylemi gerçekleşmiştir.⁽¹⁶⁾ Muhalefet hareketinin programında anti-tekeller, anti-empyralist bir demokrasi mücadelesinin ağırlıkta olması, G. Kore'nin geleceğinin bu dinamikler arasındaki mücadeleyle belirleneceğini ortaya koymaktadır. □

(1) EIU, The Economist Intelligence Unit, Country Report-South Korea, No. 2, (1988), s. 37.

(2) Nam J. Woo, Corba V., "Korea's Macroeconomic Prospect and Policy Issues for the Next Decade", World Development, Vol. 16, no.1, (Jan, 1988), s. 37.

(3) a.g.m.s. 36.

(4) Steinberg, I. David, "Sociopolitical Factors and Korea's Future Economic Policies", World Development, Vol. 16, No.1, (Jan, 1988), s.25.

(5) Business Week (Feb 15, 1988; Jan 11, 1988).

(6) Business Week (Apr 18, 1988).

(7) Kihwah, Kim, The Korean Economy-Past Performance, Current Reforms, and Future Prospects, Korea Development Institute, Seoul, 1987, s.21.

(8) Landsberg, Martin Hart, "South Korea-The Fraudulent Miracle" Monthly Review, (Dec, 1987), s. 32.

(9) Leipziger, D.M., "International Restructuring in Korea", World Development, Vol. 16, No.1, (Jan, 1988), s. 129.

(10) The Economist (May 21, 1988).

(11) Kim, Won-Soon "Fiscal Policy and Development in Korea", World Development, Vol. 16, No. 1, (Jan, 1988), s.71-73.

(12) D.I. Steinberg (1988), s.28.

(13) Korea Institute For Economic and Technology (KIET), Korea/Year 2000 (Industry and Commerce), Seoul, 1985.

(14) a.g.e.

(15) a.g.e.

(16) 1988 yılında da artan bir biçimde devam eden bu grev ve direnişler sonucunda üretimde kesintiler meydana gelmiş, Daewoo Motor Co.'nin General Motor Pontiac için ürettiği Le Mons otomobillerinin üretimi ve Samsung'un Clark Equipment için yaptığı üretim dururken, Reebok Int. Ltd.'nin ürettiği Kore Mali ayakkabıların maliyetleri ve fiyatları birden artış göstermiştir. Tüm bunlar sonucunda ABD kökenli bazı yabancı firmalar üretimlerinin bir kısmını Tayvan ve Tayland'a kaydırmaya başlamıştır. (Bu konuda bkz. Business Week May 2, 1988).

Ana Dil (Mother Tongue): Nostratik Diller

Vitalij V. Shevoroshkin
Çevirenler: J. Stewart-Robinson
ve Mehmet Tomanbay ***

İngiliz dilbilimci William Jones, 200 yıl önce Kalkuta'da yaptığı bir konuşmada Latin, Yunan ve Sanskrit dillerinin bir kaynaktan ortaya çıkmaları gerektiğini ve bu genel kaynağın aynı zamanda Alman (German), Kelt, Fars ve diğer dillerin de özünü oluşturduğunu öne sürmüştü.

1963 yılında yapılan bir konferansta, ünlü İsveç dilbilimcisi Bjorn Collinder, Hint-Avrupa ve diğer proto-dillerin birbirleri ile olan ilişkileri konusunda uzun süredir öne sürdüğü tezinin kısa bir gelecekte ispatlanabileceği umudunda olduğunu söylemişti.

Collinder'in devrimci görüşlerinin doğrulanması kendisinden önce benzer görüşleri öne sürmüş bulunan Sir William Jones'un ki kadar uzun süre almadı. Tümünü onun söylediği doğrultuda, Moskova'da iki dilbilimci araştırmacı birbirlerinden bağımsız olarak Hint-Avrupa ve diğer beş proto-dilin (ve böylelikle bunlardan kaynaklanan dil ailelerinin de) genetik olarak birbirleri ile ilişkili olduğunu kanıtlıyorlardı.

Bu parlak bilim adamları 1966 yılında 31 yaşında ölen V. M. Illic-Svitye ile 1976 yılında İsrail'e yerleşmiş bulunan Aaron B. Dolgopolsky idi. Onların dilbilim tarihi ile ilgili yaptıkları çalışmalarının sonuçları şu sorunun doğmasına yol açtı: Bu büyük dil ailelerinin kaynaklandığı ana dil nasıl dildi? Hem Illic-Svitye hem de Dolgopolsky bu dili yeniden inşa ettiler - ki bu dil "proto-proto-dil" olarak tanımlanabilir - ve onu Nostratik olarak adlandırdılar.

İngiliz dilbilimci William Jones, 200 yıl önce Kalkuta'da yaptığı bir konuşmada Latin, Yunan ve Sanskrit dillerinin bir kaynaktan ortaya çıkmaları gerektiğini ve bu genel kaynağın aynı zamanda Alman (German), Kelt, Fars ve diğer dillerin de özünü oluşturduğunu öne sürmüştü.

O sırada, birçok dilbilimci, aynen hayvanlar âleminin üyeleri için yaptıkları varsayımı uygun bir şekilde dil tür-

lerinin de farklı ve birbirleriyle ilişkisiz olduğuna inanıyordu. Bir kısmı ise uzun süre ölü kalmış böyle bir proto-dil'in varlığını kabul etseler bile, yeniden inşasının olanaksız olduğunu düşünüyorlardı. Bütün bunlar dikkate alındığında, Proto-dil, yazının bulunmasından binlerce yıl önce konuşulmuş olmalıydı ve onun ölümü de, ondan kaynaklanmış ve binlerce yıl önce ortadan kalkmış bulunan Latin ve diğer 'ölü' dillerin ölümünden daha önceleri olmalıydı.

Bununla birlikte yalnızca yarım yüzyıl sonra, Jones'un varlığını öne sürdüğü proto-dil Alman dilbilimcisi Franz Bopp tarafından yeniden inşa

edildi. Bu dil, Hint-Avrupa (Indo-European) olarak adlandırıldı.

Bopp, ayrıca, Hint-Avrupa dil ailesi içinde yer alan diller arasında da genetik benzerlikler tanımladı. Bu dil ailesi, Alman kökenli (Germanik) dilleri (Almanca, İngilizce, Danimarkaca, İsveççe, Norveççe); Rusça, Çekoslovakça, Polonyaca ve diğer Slav dillerini; Fransızca, İspanyolca, Portekizce ve Latinceyi de içeren diğer Romans dillerini; Yunanca, Keltik, Hint-İranca (Indo-European), Arnavutça, Ermenice ve Avrupa ve Asya'nın yaşayan ya da ölü diğer çeşitli dillerini kapsıyordu.

Boop'dan sonra, dilbilimciler diğer proto-dil ailelerini ve bu dil ailelerine bağlı dilleri de yeniden inşa ettiler (sistemleştirdiler). Bu proto-diller Afro-Asiyatik ya da Hamito-Semitik dil ailesi ile birlikte (Arapça, Habeşçe, Berberce, Kuşitlik, Çadca, İbranice ve Yakındoğu ile Kuzey Afrika'da konuşulan diğer diller), Güney Kafkasya dilleri (Kartvelian) (Sovyet Gürcistanı'ndaki Kafkas bölgesinin dilleri ile Gürcü diline ait), Uralik (Macarca, Fince ve Estonyaca gibi bazı Fino-Ugrik dillerini içerir), Altay (Altay) (Mongolca, Tunguzca ve Türkçenin proto-dilleri ile bunlardan kaynaklanan ve günümüzde konuşulan Mogolca, Uzbekçe, Türkçe, Kazakça, Kırgızca, Kore dili ve Japonca dillerini de içeren dil ailesi) ve Malayalam, Tamil, Telugu ve Hindistan'ın Güney bölgesi ile Sri Lanka'nın Kuzey bölgesinde konuşulan diğer dillerin oluşturduğu Dravidian dil ailelerini kapsıyordu.

1963 yılında yapılan bir konferansta, ünlü İsveç dilbilimcisi Bjorn Collinder, Hint-Avrupa ve diğer proto-dillerin birbirleri ile olan ilişkileri konusunda uzun süredir öne sürdüğü tezinin kısa bir gelecekte ispatlanabileceği umudunda olduğunu söylemişti.

Collinder'in devrimci görüşlerinin doğrulanması kendisinden önce ben-

zer görüşleri öne sürmüş bulunan Sir William Jones'un ki kadar uzun süre almadı. Tümüyle onun söylediği doğrultuda, Moskova'da iki dilbilimci araştırmacı birbirlerinden bağımsız olarak Hint-Avrupa ve diğer beş proto-dilin (ve böylelikle bunlardan kaynaklanan dil ailelerinin de) genetik olarak birbirleri ile ilişkili olduğunu kanıtlıyorlardı.

Bu parlak bilim adamları 1966 yılında 31 yaşında ölen V. M. Illic-Svitye ile 1976 yılında İsrail'e yerleşmiş bulunan Aaron B. Dolgopolsky idi. Onların dilbilim tarihi ile ilgili yaptıkları çalışmalarının sonuçları şu sorunun doğmasına yol açtı: Bu büyük dil ailelerinin kaynaklandığı ana dil nasıl bir dildi? Hem Illic-Svitye hem de Dolgopolsky bu dili yeniden inşa ettikleri bu dil "proto-proto-dil" olarak tanımlanabilir - ve onu Nostratik olarak adlandırdılar.

Latince **noster** ('bizim') den kaynaklanan bu terim başlıca Avrupa-Asya (Eurasian) dil aileleri arasında geniş bir genetik ilişkinin varlığını tahmin eden ancak bunu kanıtlama çabasında bulunmayan Danimarkalı dahi dilbilimci Holger Pedersen tarafından yüzyılımızın başında öne sürülmüştü.

Sonraları Sovyet dilbilimcilerinin buluşlarını diller arasındaki daha geniş ilişkiler sorunu üzerinde çalışma yapan az sayıda dilbilimci araştırmacı (örneğin, Hint-Avrupa ve Uralik arasında çeşitli kıyaslanmalar yapan ve öne süren Collinder gibi, Alman Karl Menges ve Rus Nikolai Poppe) heyecanla ve şevkle karşıladı.

Ancak birçok diğer bilim adamı da -Moskova'dan uzak batıya, daha ısrarla- Nostratik kuramla ilgilenmediler ve dil aileleri arasında genetik benzerlikler aramayı yararsız ve hayal olarak düşündüler.

Bununla birlikte, Collinder ve ünlü Rus dilbilimcisi Vyacheslav Ivanov'un da içinde bulunduğu az sayıda uzman, Illic-Svitye'nin hazırladığı Nostratik sözlüğünü (ölümünden sonra hâlâ tamamlanmamış çeşitli ciltleri basıldı) 20. yüzyılda insanlığın en önemli başarısı olarak tanımladılar. Günümüzde de hâlâ bu bilimsel keşfin ilk adımı yalnızca dar bir uzmanlar grubu tarafından biliniyor.

Bu kuramın savunucuları, yaklaşık 14.000 yıl önce Yakındoğu'da yaşamış olan insanların bu ana dili konuştuklarına inanırlar. Zamanla, bu dil batı

(Hint-Avrupa), Afrika-Asya ve Güney Kafkasya dilleri (Kartvelian) ve doğu (Ural, Altay ve Dravidian)'ya ait çeşitli lehçelere dönüştü.

Binlerce yıl boyunca bu eski proto-diller- Nostratik'in çocukları - bu dilleri konuşanlar başka yerlere göç ettikçe, günümüz dünyasının konuşulan pek çok bağımsız dili şeklinde gelişti.

Ödünç alınan ve anlam değişmelerine en dirençli olan kelimelerle ilgili veriler ışığında Hint-Avrupalıların çok uzaklara göç etmedikleri görülecektir.

Hint-Avrupa proto-dili, olasılıkla Yakındoğu'da, Nostratik'le aynı bölgede gelişti - belki Mezopotamya'da ya da Doğu Anadolu'da - ve sonra da bugün kendisinin çocukları sayılan pek çok dilin doğmasına neden olarak Kuzey doğru yayıldı.

Hint-Avrupa dili Anadolu ve Batı Hint-Avrupa olmak üzere iki lehçeye ayrıldı. Anadolu dillerini konuşanlar, Anadolu'da kaldılar (Modern Türkiye'nin Asya bölümü) ki onların torunları şimdilerde ölmüş olan Eti, Luvyan, Palaik, Lisyen, Lidya ve Karyan dillerini konuşular. Batı Hint-Avrupa dilini konuşanlar biraz daha Kuzeybatıya doğru göç ettiler. Bu daldan, makalenin başında söz ettiğimiz bütün diğer Hint-Avrupa dilleri türedi.

Şimdi tekrar Nostratik'e dönelim. Nostratik'de bitki yetiştiriciliği ile ilgili hiç bir kelimenin bulunmaması, Nostratiği konuşanların yemek için yalnızca bitki toplayıcılığı yaptıkları ancak hiçbir tarımsal faaliyette bulunmadıkları varsayımında bulunulmasına neden olabilir. Nostratik'de, ayrıca, ehlileştirilmiş hayvanlarla da ilgili hiçbir kelime yoktu. Bu nedenle Yukarı Taş Devri Yıllarında (İ.Ö. 15.000 sıraları) Nostratik dilini kullananlar hayvancılıkla değil, avcılıkla geçiniyor görünürler.

Nostratik, hem kurt hem de köpek için aynı kelimeye, **Kujna**, sahiptir ki bu kelime Hint-Avrupa dillerinde daha çok köpek için ve birçok diğer Nostratik kaynaklı dillerde de kurt için kullanılmıştır. Hint-Avrupa'da **kuon** 'köpek' anlamına geliyordu ve kimin hali (genitive) **kun-es**'di; Ural dillerinde **kujna** 'kurt'; Afro-Asiatik'te **kjn** 'kurt, köpek'; Latince'de **canis** 'köpek'; Fransızca'da **chienne**; Almanca'da **hund** ve İngilizce'de **hound**; Keltçe'de ise 'kurt'un ilkel anlamı, **ceu** ve kimin hali **con**'da 'sığır parçalayıcısı' ya da 'canavar' şeklinde görülebilir.

Bu dilbilimsel bilgiler, Nostratik dilini konuşanların, kurtları ehlileştirmeye başladıklarını, bu vahşi hayvanları yavaş yavaş köpeğe dönüştürdüklerini, düşmanlarını dost yaptıklarını göstermektedir.

Az sayıda Nostratik kök, bu dillerin belirli sesbilim (fonetik) yasalarını, kelimelerin oluşmasına yarayan tipik seslerde ortaya çıkan kaymaların genel modelini, açıklayabilir: Eğer doğu Nostratik dillerinde, 'k' harfini bir 'u' harfi takip ederse bu, batı dillerinde ya 'kw' şeklinde bir sessiz harfler karışımı ya da benzer bir sessiz harf ile 'w' harfinin bileşimi şeklinde ortaya çıkar. Bir diğer örnek ise şudur: Hint-Avrupa dillerinde, 'cut' kelimesindeki şekliyle Nostratik 'k', sert bir 'g' ya, ya da 'gut' kelimesinde olduğu gibi ünlü bir sese dönüşür.

Nostratik dilindeki **kuni** ('eş' ya da 'kadın') Afro-Asiatik dillerinde **kwVn** ('eşlerden birisi' ya da 'kadın') ye dönüşür. (Burada ve diğer örneklerdeki "K" genizden gelen - ağız boşluğunun gerisinde ses kırımlarında yapılan bir sesi tanımlar. 'V' ise tam anlamıyla belirlenemeyen bir sesli harf sesini tanımlar, ve böylelikle de kelime 'kwen' şeklinde söylenir. **Kuni** kelimesi, Hint-Avrupa dillerinde böyle bir kelime olması beklediğimiz 'e' sesli harfini de bünyesine alarak **gwen**'e ('eş', 'kadın') dönüşmüştür. Bu kelime (gwen) daha sonra on ikinci yüzyıl öncesi İngilizceye geçmiş ve bu kökten kaynaklanan **queen** kelimesi günümüz İngilizce'sinde hâlâ yer almaktadır.

Moğolca'nın atası olan Altay dilindeki sesli harfler **kuni** ('eşlerden birisi') kelimesinde olduğu gibi, kelimelerin eski formlarını, batılı diller grubuna ait dillere göre daha yakın yansıtır.

Illic-Svitye ve Dolgopolsky'nin öğrencileri ve takipçileri hem Nostratik dilinin daha da ayrıntılı bir şekilde yeniden inşa edilmesi üzerinde ve hem de Çin-Kafkasya ya da Dene-Kafkasya olarak adlandırılan bir diğer proto-proto dilin yeniden inşası üzerinde çalışmaktadırlar. Bu makro dil ailesi ise, Kuzey Kafkas (Abkhazca, Çeçen, Kabardian ve Dağıstan'daki bir çok diller); Çin-Tibet dilleri (Mandarin, Kanton ve diğer Çin lehçeleri ile Birmanya ve Tibetçe); Yeniseyçe (doğu Sibirya'da konuşulan) ve Na-Dene dillerini (Apache, Navajo, Chippewa ve Kuzeybatı Amerika'nın

diğer Athapasca dilleri ile, Kanada'nın ili İngiliz Kolombiyası ve Güney Alaska'nın denizci 'Amerikalı Yerlileri'nin konuştuğu Tlingit dillerini içerir) kapsar.

Onların araştırmalarına göre, Asya'da, daha sonraları Kuzey Kafkasya, Yeniseyçe, Çin-Tibet (Çince'yi de içerir) ve Na-Dene dillerine ayrılan bir kaynak dil vardı. Na-Dene dilini konuşanlar, Kuzey Amerika'ya göç ettiler ve Kuzeybatı Amerikan 'yerlileri'ne dönüştüler. Nostratik dili gibi, proto-proto Dene-Kafkasya dili de yaklaşık 14.000 yıl önce yaşadı.

Stanford Üniversitesi'nden ünlü Amerikan dilbilimcisi Joseph Greenberg ise birkaç yıl önce, yeniden inşası üzerinde yalnızca bir başlangıç çalışması yaptığı, daha da eski bir proto-proto dilin varlığını belirledi. Bu kaynak dili Amerind olarak adlandırdı. Amerika'da konuşulan birçok lehçe bu makro dil ailesine aittir: Kaliforniya ve Oregon'daki Penutian dilleri, Amerika'nın Güneybatısındaki Hokan dilleri, New Mexico'daki Uto-Aztek dilleri ve Orta ve Güney Amerika'daki birçok diller. Greenberg'in bu konudaki kitabı **Amerika'daki Dil (Language in the Americas)** bu sonbaharda yayınlanacak.

Böylelikle Hint-Avrupa dillerini konuşanların bazılarının bu yarı küreye gelmelerinden çok önce Amerika'da, Amerind makro dil ailesi ortaya çıktı. (Yarı kürenin kuzeyindeki diller, Kuzeydoğu Asya'daki dilleri ve Nostratik dilinin Eskimo-Aleutian lehçelerini içeren kısmını da kapsayan Dene-Kafkasya makro dil ailesine aittir.)

Fakat, bu üç geniş dil ailesi, Nostratik, Dene-Kafkasya ve Amerind, genetik olarak birbirleri ile ilişkili midirler?

Ivanov ve diğer kıyaslamacılar yalnızca bu üç proto-proto dil ailesinin, birbiri ile ilişkili olduklarına değil, birbirleri ile olduğu kadar 25.000 yıl önce konuşulan ve proto-proto-proto dil olarak adlandırılabilir olan bir dil aracılığı ile diğer dillerle de ilişkili olduklarına inanırlar. Böyle bir dili yeniden inşa edebilmek ise, kökleri, Amerind'de, Dene-Kafkasya'da ve Nostratik dil aileleri ile dünyanın diğer dillerinde benzerlikler gösteren birçok dayanaklı kelimenin kıyaslanmasını gerektirir.

Proto-proto dil aileleri arasındaki benzerlikler konusunda ise, deneme niteliğinde yapılmış birçok kıyaslama

vardır. 'Sis' için Athapasca yerli Amerikan dilinin öncülerinin konuşmalarında yer alan kelime **KVm** (hemzeli 'k'yi takiben belirsiz sesli ve 'me' sessizi) ve Kuzey Kafkasya'da ise **KKwomV**dir. 'Ayak' için ise bu iki dilde sırasıyla **Tah** ve **TwehwV** kelimeleri kullanılmıştır. Amerind dilinde ise 'kadın' anlamında, **kuna** kelimesi kullanılmaktadır ve bu Nostratik dilindeki **kuni**'ye çok benzemektedir. Yine Nostratik dilinde 'adam', 'koca' ya da 'sahip' için kullanılan **mVno** ve **mona** kelimeleri de, Amerind dilinde 'koca' için kullanılmış olan **mano** kelimesine büyük bir şekilde benzer.

Dilbilimciler için şimdilerde başlıca görev, diğer geniş dil ailelerini belirlemek, onların uzak atalarını yeniden inşa etmek ve sonra da bütün bozulmamış (stablest) kelime köklerinin sistematik bir kıyaslamasına başlamaktır. Örneğin, Hint-Avrupa dilindeki **egho**, Almanca'da **ich**, İngilizce'de **I** ve eski Rusca'da **az** kelimelerine dönüşmüştür.

Bilgisayarlar, yeniden inşa edilmiş olan Nostratik dilinin kardeşleri durumundaki proto-proto diller üzerinde çalışmaya başlamak isteyen araştırmacılara büyük kolaylıklar sağlayabilir. Dene-Kafkasya ve Amerind'e ek olarak Nostratik dilinin kardeşleri durumundaki bu proto-proto diller şunları içerir:

- Polinezya, Tai, Mikronezya, Tagalog, Khmer, Vietnam dilleri ve diğer çeşitli dillerin oluşmasına kaynaklık eden makro-Asya dili,
- Yeni Gine ve Avusturalya lehçelerine kaynaklık eden ana diller,
- Ve bütün dil ailelerinin en eski olması olası görünen ve sık sık bo-

ğazın gerisinde oluşturulan sesleri kullanan Khoisa dil ailesi (Hatsa, Sandawe, güney ve doğu Afrika'nın 'Bushman' ve 'Hottentot' dilleri.)

Nostratik dil ailesine ait olması olası görünen ve güney ve merkezi Afrika'nın Niger-Kordofanya dil ailesini (Swahili, Zulu, Kongo ve diğer Bantu dilleri ile Fulani, Aşanti, Mande ve Kwa) ve Nilo-Sahara dil ailesini (Sahara, Dinka, Efe, Mali'nin Songhai dili ile Habeşistan, Sudan, Çad, Zaire, Uganda, Kamerun ve Tanzanya'nın birçok yörelerinde konuşulan diller) içeren Afrika dilleri için daha yapılacak pek çok şey vardır.

Bütün dillerin en uzak tarih öncesi geçmişte konuşulmuş olan dil aracılığı ile birbirleriyle ilişkili oldukları konusunda öne sürülen tezler, ikna edicidirler ve günümüzdeki dilbilimsel araştırmalar ile de güçlenmektedirler. İnsanoğullarının, hayvanların ve diğer yaratıkların birbirlerinden farklı ve ilişkiz olduklarını öne süren Darwin öncesi varsayımı benzer bir bakış açısı olan ve uzun yıllardır egemenliğini sürdürmüş bulunan, dünyanın birçok dil ailelerinin birbirleriyle hiçbir genetik ilişkiye sahip olmadıkları düşüncesini bu tezler etkili bir şekilde çürütmeye başlamıştır.

Artık dillerin birbirleriyle 'ilişkisizliği' hakkında konuşmaktan vazgeçmeli ve ilişkinin derecesini belirlemeye başlamalıyız. Uzak geçmişte konuşulmuş bulunan eski zamanlara ait dilleri yeniden inşa edip, canlandırmak, bize, halkların, kültürlerin ve insanoğlunun kendisinin tüm dünyaya yayılması, gelişmesi ve kökeni hakkındaki birçok merkezi konuyu aydınlatılabilmek için anahtar olacaktır. □

Den Grekiska Dossieren

Constantine Manos

Ali Cengizkan

FÖRLAGET YARIN

İsveç'te bir yayınevi:

FÖRLAGET YARIN

Çevirmenlik ve redaktörlüğünü İsveç Temsilcimiz Gürhan Uçkan'ın yaptığı "Förlaget Yarin" (Yarın Yayınevi) ilk kitap olarak Constantine Manos ve Ali Cengizkan'ın "Yunan Dosyası" adlı yapıtını İsveç dilinde yayımladı. Bu kitabın ilk basımı "Yarın Yayınları", ikinci basımı ise "Kuzey Yayınları"na yapılmıştı. "Förlaget Yarin", halklar arası dostluk ve dayanışmayı geliştirmeye yönelik çalışmalarını yayımlamayı tasarlıyor. Kendilerine başarılar diliyoruz.

B.S.

NÜSHED ve Barış

Dr. Ferruh Yavuz
NÜSHED Genel Sekreteri

Bu yazımda, 1 Eylül Dünya Barış Günü nedeniyle NÜSHED (Nükleer Savaşın Önlenmesi için Hekimler Derneği) in barış anlayışı ve resmi politika ile çelişkisini kısaca anlatmaya çalışacağım.

Bildiğiniz gibi NÜSHED kurulalı ondokuz ay oluyor. Ama henüz tüzüğünü gazetede yayınlayıp genel kurulunu yapabilmiş değil. İdare, kendi açtığı davada takip-sizlik, bizim açığımızda işlemin iptali kararlarının alınmasına karşın tüzüğümüzü onaylayıp vermedi. Temyiz etti. Şimdi davamız Danıştay'da.

Amacı, dünyadaki en büyük hekim örgütü (65 ülkede 200 bin den fazla üye) IPPNW (International Physicians for the Prevention of Nuclear War) ile aynı, yani "olası bir nükleer savaşın önlen-

mesi için, atom bombalarının her türlü zararlarını araştırıp, sonuçlarını hükümetlere ve kamuoyuna anlatmak" olan derneğimizin barışa bakışı "GERÇEK" veya "OLUMLU BARİŞ" yönündendir.

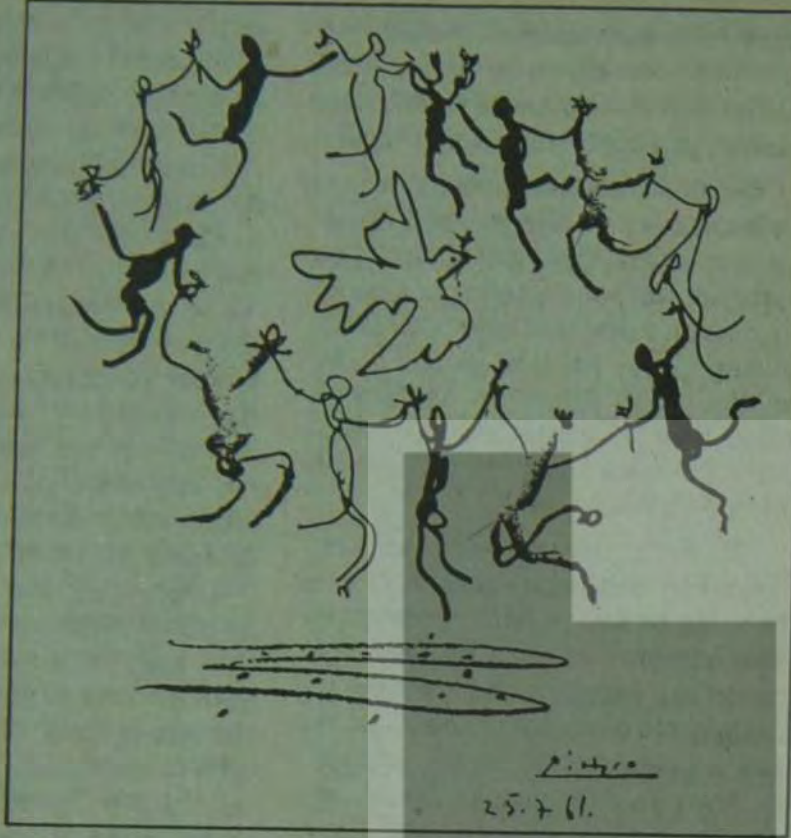
Büyük barış bilimcisi Johan Galtung, barışı, "şiddetin veya şiddet ortamının olmaması hali" diye tanımlar. Burada şiddetten kasıt, bireylere yapılabilecek en büyük fiziki şiddet ölümden, toplumun içinde bulunduğu yapının getirdiği psikolojik baskılara dek uzanan durumdur. Şiddet insanın gelişmesini, potansiyel gücünü kullanmasını engeller. O halde kısaca, açıktan ölen çocuklardan, üniversitede araştırmasını özgürce yürütemeyen profesöre değin herkesi şiddet altında kabul edebiliriz.

Atom bombası da, şiddetin

oluşmasında ve devamında oldukça büyük bir etkidir. Sanki 2. Dünya Savaşından sonra şiddetin sembolü haline gelmiştir. Elinde atom silahı yapma olanağı bulunan devletler yaptıkları denemelerle diğer devletlere terör havası estiriyor, savaş çılgınlığına moral, aynı zamanda barış yanlısı güçlere de gözdağı vermiş oluyorlar. Gerek denemeler⁽¹⁾ sırasında, gerekse silolardan⁽²⁾ sızan radyo-aktivite, insan sağlığı üzerinde olumsuz etkiler yapıyor, kanserlerin büyük ölçüde artmasına neden oluyor. Ayrıca bunlara harcanan paraların birkaç dakikalık bölümleri ile bile yeryüzünün birçok sağlık sorunundan kurtulması, insanlığın gelişimi, şiddetin ortadan kalkması için uygun bir ortam yaratacaktır. İşte bu konular üzerinde çalışan ve yayınlar yapan başta IPPNW ve NÜSHED gerçek barıştan yana olmak üzere, dünya barış güçlerinin yanında yerini almıştır.

Makyavelist bir düşünceye sahip resmi politika ise barışı, iki savaş arasındaki durum, savaşa hazırlanma süreci veya en iyi olasılıkla, savaşın olmaması halidir

(1) ABD'nin Bükini ve Nevada denemelerinden sonra kanser artışı
(2) ABD'nin 20'den fazla üssünde radyoaktivite alarmı verilmesi

şeklinde el ealmaktadır. Biz buna "eksik-olumsuz barış" diyoruz. Böylesi barış dönemleri içinde silahlanma devam etmekte, açlık ve beslenme bozuklukları artmakta ekonomik, sosyal ve kültürel gelişme gerilemekte kısaca- DSÖ (Dünya Sağlık Örgütü)nün sağlık tanımına uygun olarak-tam bir sağlıksızlık hüküm sürmektedir. Bu da yeryüzündeki tüm barış güçleri gibi NÜSHED'in de kabul edemeyeceği bir durumdur.

Jean Bodin devletlerin düşmanlarının faydalı olduğunu, milli birlik ve beraberliği sağladığını söylemişti. Savaşı, kendi düzenlerinin devamının (sürekliliğinin) sağlanması olarak gören devletler, sık sık düşmanlarından ve onların içerdeki uzantılarından söz ederler, "Barış?!" için onlara saldırırlar. Şiddet, uluslararası emperyalizmin can damarıdır. Sömürü yaparak yapısal, çıkardığı savaşlarla fiziksel şiddet uygular. Bu sayede hem düzenini korur hem de sattığı silahlarla kendilerine bağlı ülkeleri iliklerine değin sömürürler. Silah ticareti öyle tatlı kârlar sağlıyor ki, son zamanlarda dünyaca ünlü bir otomobil firmasının bile gözleri kamaşmış, her türlü silahı üretmek için faaliyete geçmiştir.

Elbette bunlar karşılarında barış güçlerini istemeyeceklerdir. İstememek "şiddet"leri de emperyalizmin neresinde olduklarına bağlıdır. Emperyalizmin doruğundaki ABD yönetimi 60 bin doktora barış deneklerine girmeleri için izin vermiştir. Ama bunlar Cape Canaveral ve Nevada üslerinde nükleer denemelere karşı gösteri yapınca hemen şiddet uygulamıştır. Ülkemizde ise barış derneklerinin kurulmasına izin dahi verilmemektedir. Oyun bütün şiddet ve kabalığı ile oynanmaktadır. Bu durumda ve 1 Eylül nedeniyle, ulusal ve uluslararası barış güçlerini dayanışmaya çağırıyorum. Dünyada gerçek barış sağlanana dek, 1 Eylül'ler, barış güçlerinin sayısı artarak devam etmelidir.

Hey Bacım

"Köle idin köle kaldın!" desem sana hey bacım,
Zincirlerin yok diye inanmaya görürsün.
Ola ki gene de bir umut bulursun arkasından
Silkinip atıliverişinin ve kırıliverişinin kurumuş bir dal gibi!
Hiç düşündün mü hiç:
Seni dövmek izni bize kimden geliyor,
Her lokmanın sana zehir olması nedendir hey bacım,
Neden her yol sana yokuş?
Sen bizleri bir umut gibi içinde taşıyan
Dokuz ay yaralı kuş!
Öyle üzgün üzgün bakma yüzüme:
Sana değil aslında bu sorular.
Bu sorular Zerdüş, İsa, Musa ve Muhammed'edir.
Gelgelelim hepsi yitik hey bacım:
Dünya dar gelmiş de sığamamışlar,
Dendiğine bakılırsa cümlesi gökyüzündedir...
Ve Cığırxun kardeşim, herkesi eşit gören,
Vicdanı temiz, sözü doğru, alnı ak
Vede biraz aceleci olduğundan mı nedir
Yanılıp sana sormuşsa şaşkınlığına ver,
Kusura kalma kusura kalma kusura kalma bacım...

CİĞİRXUN(*)
Çev. Attila Tokatlı

(*) Asıl adı Şeyh Musa Hüseyin olan şairin Kürt dilinde basılmış iki Divan'ı var; bu divanlarında aşk ve felsefe konularıyla ilgili olan geleneksel tarzda gazel ve kasidelerinin yanı sıra çeşitli dünya ve toplum sorunlarına ayırdığı şiirler yer almaktadır. Cığırxun'un yayımladığımız şiiri, 21 Şubat'ta yayırdığımız çevirmen Attila Tokatlı tarafından Fransızcadan çevrilmiştir.

"Bilim resmî ideolojiyi eleştirebilmeli, onunla hesaplaşabilmelidir."

Remzi inanç

Türkiye Yazarlar Sendikası'nın 1979 Kurultayı'nı anımsıyorum şimdi. Kurultay İstanbul'da, Gazeteciler Cemiyeti'nin Burhan Felek salonunda yapıldı. Katılma oldukça yüksek orandaydı. İstanbul'da oturup da birbirlerini çok sık görmeyenlerle, İstanbul dışından gelen pek çok yazar arkadaş bir araya gelmişti böylelikle. Arada hasret gideriliyordu. Güzel ve görkemli başlayan kurultayda üyeler özgürlüğün tadını çıkara çıkara konuşuyorlardı. Yurt sorunlarının da harmanlandığı yazar/okur/yayın sorunları enine boyuna tartışılıyordu. (CHP Hükûmeti 15. ayını sürüyordu.)

Sanırım öğleden sonraydı. Bir ara koridora çıkmıştım. İlerde Aziz Nesin'le bir arkadaşımızın bulunduğu yere doğru yöneldim. Tam sigaramı yakıyordum ki, koridorda, telâşlı bir adamın, aradığını bulmuş gibi, hızla Aziz Nesin'in yanına yaklaştığını farkettim. Bu, kurultaya konuk olarak çağrılardan Kemal Karatekin'di. Tekin Yayınlarının sahibi. Telâşlı, heyecanlı burnundaydı.

- Aziz Bey, Aziz Bey, çabuk koşun,

ortalık karıştı!...

Aziz Nesin Karatekin'e bir şey sormadı. Hep birlikte hızlı adımlarla salona girdik. İlk sıralardan birkaç kişi ayağa kalkmış, Divan'a göre soldaki kürsüde konuşan üyeyi protesto ediyorlardı. Düpedüz 'yuh' çekiyorlardı, 'in aşağı!' diyorlardı. Daha neler neler... Çok şaşırmıştım. Konuşmacı kısaca boylu, gözlüklü, zayıf gençten bir adamdı. Elinde tuttuğu metni küçük seslerle mikrofona aktarıyordu. İnanılmaz derecede sakindi. Hatta monoton bile denebilirdi. Sanki bilinmesi, duyurulması gereken bir gerçeği yakınlarına anlatmanın rahatlığı içindeydi.

Divan'a baktım. Başkan (rahmetli) Orhan Apaydın, sekreter Demir Özlü ve öbür üyeler konuşmacıyı uygarca dinliyorlardı. Demek onlara ters gelen, olağandışı bir durum yoktu. Peki neden birkaç kişi ayakta ve durmadan feryat ediyorlardı? Bunlardan birini hemen tanıdım: Necati Cumalı. Ya öbürü kimdi? Uzun boylu, iri yapılı, eski asker, ya da pehlivan emeklisine benzeyen zat? Yanına yaklaşıp yakasındaki kartından adını okudum: Vehbi Belgil. O sıralar Cumhuriyet'te 'Bilimde ve Teknikte Yeni Gelişmeler' sü-

tununda derlemecilik ve çeviricilik yapıyordu. Üçüncü bir kişinin daha olduğunu, konuşmacı arkadaşım bana yıllar sonra söyledi. İlhami Bekir Tez imiş. Birkaç yıl önce ölen, alkolik, derbeder, garip bir şairdi... Çok şaşırmıştım.

Ülkemizin en demokratik anlayışta olması gereken bir örgütünün kurultayında, üç kişi de olsa, bu seviyede protesto edilen, konuşması istenmeyen, dahası yuhalanan üye, konuşmasını, sükûneti ve inadiyla tamamladıktan sonra geçip yerine oturmuştu.

Bu konuşmacı İsmail Beşikçi idi. Siyasî iktidarların ve resmî görüş yanlılarının, Beşikçi'nin çalışmaları konusundaki duyarlıklarını anlamak zor değil. Ancak, az da olsa, solda, sosyal demokrat kampta görünen, hatta yazı çiziyle de uğraşan kişileri anlamak şahiden çok zor.. Daha da ötesi hazindir... Şimdi o kurultayda İsmail Beşikçi ne konuştu, neyi, hangi tutum ve uygulamayı eleştirdi; o konuya burada dönmek istemiyorum. Düşünceleri, yapıtları ve Türkiye sorunlarına bakış açısı bilinen, saklısı gizlisi olmayan aydınlıkta bir adamdır o. Ağırına giden, bunca yıldır beni rahatsız eden, TYS'in kurultayında bir yazarın konuşmasına tahammülsüzlüktür.

Doğu'lu sevenlerince 'Sarı Hoca' diye de anılan İsmail Beşikçi, 1939 yılında Çorum'un İskilip ilçesinde, bak kalık yapan bir babanın dördüncü çocuğu olarak dünyaya geldi. Lise öğreniminden sonra Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesini bitirdi. (1962) Askerlik görevini Bitlis ve Hakkâri'de tamamladı. (1962-1964) Bu bölge ve insanlarıyla daha 1960 yaz aylarında SBF öğrencisi iken, tahsil içi staj programı çerçevesinde gittiği Elâzığ'da ilk kez karşılaşmıştı. Giderek o yöreye ilgisi artmıştı. Askerlik dönüşü, ilgilendiği konu toplumbilim yöntemleri ve Doğu sorunlarıydı artık. Erzurum Atatürk Üniversitesi'nde sosyoloji asistanlığına kabul edildi ve burada 1964-1970 yılları arasında çalıştı.

İsmail Beşikçi

Ülkemiz tarihinde ilginç bir dönemdir bu yıllar... 1961 Anayasasının işlerlik kazanması, demokratik baskı gruplarının ağırlığı, sosyalist muhalefetin etkinliği, Büyük Millet Meclisi'ndeki TİP'in varlığı... Bütün bunlara karşın Erzurum'da görev yapan Beşikçi yine de yöneticilerin dikkatini çekti. O sıra çıkan "Doğu Mitingleri'nin Analizi" adlı incelemesi ve derslerinde anlattığı konulardan ötürü idarî soruşturmaya uğradı. (1968) Ardından 1969 yılında ilk kez yayımlanan 'Doğu Anadolu'nun Düzeni, Sosyo-ekonomik ve Etnik Temeller' adlı kitaptan ve uğradığı idarî soruşturmadan ötürü Üniversiteden uzaklaştırıldı. Beşikçi Danıştay'a başvurur, yürütmeyi durdurulması kararını alır, ama ilgililer uygulamazlar. Ankara'ya döner. O sıra bir yıllık evlidir.

1971 yılında Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne kabul edilir. Bir süre sonra Atatürk Üniversitesi profesörlüğünün ihbarı üzerine, Diyarbakır Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından tutuklanır. Gerekçe de 'Doğu Anadolu'nun Düzeni' adlı kitabı, Ant Dergisinde yayımlanan bir makalesi ve derslerinde anlattığı konulardır. Bu, Beşikçi'nin cezaeviyle ilk tanışmasıdır. 1971 Haziranından 1974 Temmuzuna dek Diyarbakır ve Adana cezaevlerinde kalır. Sonra 1974 affıyla özgürlüğüne kavuşur, dışarı çıkar. Son görev yaptığı Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne, yeniden işe alınması için başvurur. Kabul edilmez. İşsiz kalan araştırmacı, bilim adamı ve yazar Beşikçi, tıpkı 12 Eylül'den sonra açığa kalan öğretim üyesi kimi arkadaşların yaptıkları gibi, serbest yazarlığa başlar. Yazılar ve kitaplar hazırlar. 1975 ve 1979 yıl-

ları arasında, kendi deyişleriyle, serbest yazar olarak yaşamını sürdürür.

İsmail Beşikçi, yayımlanan 'Türk Tarih Tezi, Güneş Dil Teorisi ve Kürt Sorunu' kitabı nedeniyle 1979 Eylülünde tutuklanır. Bu kitabından üç yıl ceza almıştır. Bu tarihten 1981 Nisanına dek İstanbul Toptaşı, Adapazarı ve Kaynarca cezaevlerinde kalır. Tahliye edildikten iki ay sonra, Haziran 1981'de Gölcük Donanma ve Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından tutuklanır. Gerekçe olarak da, Toptaşı cezaevinde iken İsviçre Yazarlar Sendikası'na yazdığı mektup gösterilir. Bu mektup davası uzun sürmüş ve bundan ötürü on yıl ceza almıştır. 'Kürtlerin Mecburi İskanı' adlı kitaptan bir buçuk yıl, daha önce yayımlanan kitaplarıyla ilgili sürüp giden davaların da yaptığı savunmalardan da üç yıl dört ay hüküm giymiştir. Böylelikle 1981 Haziran ayında girdiği cezaevinden 1987 Mayıs ayında çıkabilmiştir. Son tutukluluk yılları Gölcük Sıkıyönetim Tutukevi, İzmit Cezaevi, Çanakkale ve Gaziantep Özel Tıp Cezaevlerinde geçmiştir.

İsmail Beşikçi, yazdığı kitaplar, yaptığı savunmalar ve bir mektuptan ötürü, üç ayrı dönemde, toplam on yıl sekiz ay cezaevinde kaldı. Siyasî hayatımızda, son otuz yılda bu denli hapis kalmak herhalde bir rekor sayılmalıdır.

Bunca yıl Türkiye cezaevlerinde bir bilim adamının, bir yazarın kalması ne demek? Nasıl geçer bunca zaman? Ne yapar, ne eder böyle bir adam içerde? Beşikçi'ye sorduk bunu. Hiç kızmadan, ilenmeden, suçlamadan, sanki nerdeyse kendisi dışında olan biten bir olaymış gibi kısaca yanıtladı.

"... Cezaevi koşulları giderek ağırlaştı. Araştırma, inceleme yapmak çok güçtü.. Özellikle 1980'li yıllarda kaldığım cezaevlerinde mahkûmlarla idare arasında yoğun bir gerginlik vardı. Örneğin Gaziantep Özel Tıp (Hücre tipi) cezaevinde kitap alınması yasaktı. Sık sık koşuş araması yapılıyordu. Yazılı olan her şeye el konuyordu. Yazıları korumak çok zordu. Bir cezaevinden ötekine nakil genel olarak sürgün biçiminde oluyordu. Nakil bir terör ortamı içinde gerçekleşiyordu. Her iki cezaevinde de sıkı sıkı aramalar yapılıyor, yazılı evraka el konuyor, yırtılıyor, parçalanıyordu. (..) 12 Eylül'den önce Toptaşı Cezaevi iyiydi yine de... Oradan İsviçre Yazarlar Sendikasına yazdığım mektupla ilgili

notların da içinde bulunduğu dosyaya, sürgün edildiğim Adapazarı'nda el kondu."

İsmail Beşikçi yıllardır Üniversiteden ve araştırma alanından uzakta bırakıldı. Bunca yıldan sonra çalışma konusu, araştırma ve inceleme özgürlüğü üzerine ne düşünüyordu şimdi? Sorumuza yine kendi biçimi içinde yanıt verdi:

"...Kürt sorunu konusunda düşüncelerim var. Bu konunun özgürce incelenmesi gerekir. Resmî ideolojinin ortaya koyduğu yasaklar olabilir... Anayasa, ceza yasası, basın yasası.. Yasal çerçeveyi daraltmış olabilir. Bunlara rağmen kişi kendi tavır ve davranışlarında özgür olmalıdır. Kendi kendine sansür uygulamamalıdır. Olguları, olgusal ilişkileri özgürce araştırmalıdır."

"...Yasal çerçeve, Türkiye'de bilim ortamının oluşmasını engellemektedir. Zira eleştirinin olmadığı yerde, eleştirinin anayasayla, yasalarla yasaklandığı yerde bilim ortamı oluşamaz. Resmî ideoloji Kürt sorunu konusundaki incelemeleri böyle bir yasak kapsamında görmektedir. Bütün bunlara rağmen, yasal çerçeve izin vermiyor diye bazı konuları incelemeyi geri durmak da mümkün değildir. Başka bir deyişle, bilim, özellikle toplumsal bilim, resmî ideolojinin baskısından kurtulabilmelidir. Bunun yolu da bilimin resmî ideolojiyi eleştirebilmesidir, onunla hesaplaşabilmesidir."

Beşikçi'nin yıllardır kesinlikle satışı yasaklanan kitaplarının hiç olmazsa burada adlarını analım:

1. **Doğuda Değişim ve Yapısal Sorunlar/Göçebe Alikan Aşireti.** Doğan Yayınları, Ankara, 1969. (Doktora Tezi)
2. **Doğu Anadolu'nun Düzeni,** Sosyo-Ekonomik ve Etnik Temeller, E Yayınları, İstanbul 1969. (İkinci baskı: 1970)
3. **Bilim Yöntemi,** Komal Yayınevi, İstanbul 1976.
4. **Bilim Yöntemi,** Türkiye'deki uygulama: I, **Kürtlerin Mecburi İskanı,** Komal Yayınevi, İstanbul 1977. Komal Yayınevi, İstanbul 1977.
5. **Bilim Yöntemi,** Türkiye'deki Uygulama: II, **Türk Tarih Tezi, Güneş Dil Teorisi,** Komal Yayınevi, Ankara 1978.
6. **Bilim Yöntemi,** Türkiye'deki Uygulama: III, **Cumhuriyet Halk Fırkasının Tüzüğü (1927 ve Kürt Sorunu,** Komal Yayınevi, İstanbul 1978.

İsmail Beşikçi, Remzi inanç

Paris: Özgürlük, Güzellik ve Kültürle Yoğrulmuş Bir Koca Kent

Ayşegül Yüksel

New York, Londra, İstanbul gibi büyük anakentlerde (metropollerde) yaşamın bir bedeli vardır çoğunlukla: hava, çevre, ses kirliliği, pahalılık, ulaşım zorluğu, trafik sıkışıklığı, doğadan kopma, yalnızlaşma, robotlaşma ya da serserileşme, gerginliğe yenik düşme, zamansızlık, uzamsızlık... Bilimle, sanatla, politikayla içiçe yaşamın, toplum içinde düzeyli bir konuma ulaşmanın, toplumda var olan en iyi şeylerden pay almanın karşılığı olarak ödenir bu bedel. Ankara gibi, Washington gibi -anakent olmayan- başkentlerde ise bürokratlara özgü davranış ve giyiniş biçimlerinin egemen olduğu bir tekdüzellik, ağırbaşlılık, bir örneklik söz konusudur gündelik yaşamda. Gelişmiş ülkeler, anakentlerini de başkentlerini de taşıdıkları ada yaraşır biçimde korumak

ve çarpıcı kılmak için önlemler alırlar. Bu önlemler alınmadığında, güzelim kentler, "yoktan varedilip" de gün geçtikçe çirkinliklerle örtülen, göğü bulanık, çamuru kara, duvarları isli, ağaçları tozlu başkentimiz Ankara'ya benzeyiverir.

Dünyanın en güzel birkaç büyük kentinden biri olan Paris hem bir başkent, hem bir anakent, hem de büyük bir turizm merkezi; tüm anakentlerden, başkentlerden ve turizm merkezlerinden başka yine de. Kuşkusuz Paris de "büyük kent" olmanın sorunlarını yaşıyor. Ancak, bu sorunların kentlinin insanlarının ve turistlerin yaşamını karabasına dönüştürecek düzeye ulaşmasına izin verilmemiş. Paris her şeyden önce bir "özgürlük" kenti. Emek ürünü bir "özgürlük" bu; çünkü ana değer "özgürlük"se bir başka vazgeçilmez değer de disiplin. Paris'te

yaşayanlarda Paris'e konuk gelenlere "özgürlük" ortamı sağlamak için bir yandan disiplinli çabalar öte yandan durmadan para akıtılıyor Paris'e. Ve insanlar dünyanın dört bir yanından Paris'e akın ederek birkaç katını geri ödemekteler bu paraların. Doğal ve insan eliyle oluşturulmuş güzelliklerini yaşayabilmek için bu yüce kentin... Gerginliğe tutsak olmadan...

Bu güzelim kenti baştan sona saran parklarda ve bahçelerde "çimlere basmak yasak" değil. Yazbaşında iş yerlerinden öğle tatili için çıkarlar, gömlekleri, pantolonları, ayakkabıları fora edip, güneş alan her yeşil noktaya ya da Seine Irmağı kıyısına serilip yatıyorlar (Doğal olarak içlerinde şortları, mayoları, renkli T-shirtleri var.) Oturdıkları ya da uzandıkları yerde yiyip içiyorlar, uyuyorlar, öpüşüyorlar, gözü en kara olanlar havuzlara bile dalıp çıkıyor. Gençler en turistik uzamlarda bile "kay-kay" ya da patenleriyle vızır vızır dolaşarak duman ediyorlar ortalığı. (Bu alanlarda futbol bile oynanabiliyor.) Yüzlerce çöp kutusuna karşın yerler çöp içinde. Yine de kimseye karışan, hesap soran, ceza kesen yok. Ama çimli alanlar kelleşmiyor, beton alanlar çökmüyor, ortalık çöp kokmuyor. Çünkü belediyenin eli her an Paris'in üstünde; Paris, geceleri bir örnek giyinmiş yüzlerce işçi tarafından yıkanıp, onarılıp, paklanıyor. Ertesi sabah, bir kez daha kirletilmeye hazır pırıl pırıl bir Paris görüyorsunuz karşınızda. Metro ve tren istasyonları her türlü duvar yazısının üretilip sergilendiği uzamlar. Ancak, kirlenen duvarlar yeniden boyanıyor. Paris'in kirliliği yüzölçümüne böylece hiçbir zaman izin verilmiyor. Baskıyla değil, emekle... Kentte yaşayanları "gerginlikten" uzak tutarak.

Paris'in, çoğu "müzişyen", bir bölümü de tiyatro eğitimi görmüşcesine "havalı" dilencileri, serserileri, ayyaşları, delileri, bitlileri de var. İnsanı ra-

hatsız edebiliyorlar, ama saldırgan değiller; insanların bir noktaya dek hoşgörülü ama kesinlikle onaylamaz tutumu denetliyor onları; polis pek karışmıyor bir şeye. Paris'in her derde deva bir yeraltı ulaşım sistemi var. Hiç aksamadan çalışan, hiçbir zaman boğucu düzeyde kalabalık olmayan, kent insanlarının gidecekleri yerlere zamanında ulaşma zorluğunu ortadan kaldıran, bu bağlamda da "gerginliği" yok eden, kusursuz bir sistem bu. Paris "sigara" içme konusunda da hoşgörülü (Taksi, otobüs, metro gibi taşıtlarda ise kesinlikle yasak sigara içmek.) Herkes "baca gibi tütüyor", ama hiçbir yer dumana boğulmuyor yine de. Paris'in büyük caddelerinin kaldırımlarında "banklar" dizili; kaldırımlar yayalar yürüsün ya da oturup dinlensin diye yapılmış çünkü, arabalar park etsin diye değil. Bütün bunlar büyük kentte yaşamının gerginliğinden uzak tutuyor insanları.

Paris, yaz aylarında bir açık hava kenti görünümüne bürünüyor. Uzun ve soğuk bir kıştan sonra insanlar açık havada yaşamak için her olanağı değerlendiriyorlar. Parklar, bahçeler, alanlar, kaldırımlara yayılmış şık "cafe"ler insanların açık havada yaşama gereksinimini karşılıyor. Bu da Paris'e soluk soluğa yaşayan, canlı, renkli bir kent görüntüsü veriyor. Trafik kuralları yayalar tarafından zaman zaman çiğnense de sürücüler sabırlı ve hoşgörülü. Ne kavgalı, ne gürültü, ne de herhangi bir başka tatsızlık yaşanıyor bu serserpe ortamda. Belki de aşırı baskı olmayınca, kurallar da daha kolaylıkla benimsenebiliyor ve yaşamın doğal bir parçası oluyor.

Paris'i uygar bir kent yapan biraz da insanları. Oysa ne İtalyanlar gibi sıcakkanlı, ne İngilizler gibi terbiyeli, ne Avusturyalılar gibi ölçülü, ne de Türkler gibi yardımseverler. Sevimli ya da güler yüzlü de değiller. Ancak, giyinişleri, oturup kalkışları, yürüyüşleri, yerine göre "kaba", yerine göre "saygılı" davranışlarıyla uygar insanlar. Çok pahalı bir kent olan Paris'te insanlar genellikle "ucuzluk"tan giyinmiyorlar, bizde de olduğu gibi. Ancak bizim gibi "moda"nın getirdiği her bir yeniliği üstüste yığmıyorlar giyimlerine; bu nedenle de çok güzel insanlar olmamalarına karşın temiz, zevkli bir görünümüne var. En önemlisi, ayakkabıları genellikle pırıl pırıl. (Oysa Paris'te de yapı çalışmaları, toz toprak var.)

Sovyet film yönetmeni Konçalovski'nin tiyatrodaki ilk denemesi olan Marti'da Trigorin'i André Dussolier oynuyor.

Paris'in "gerginliği ortadan kaldıran" büyü bir kent oluşunun bir başka nedeni de uçsuz bucaksız güzelliği. Bir dolu tarihsel anıtın "merkez" olarak alınmasıyla tasarlanmış, cıvılcı çizilmişcesine düzgün caddelerin iki yanında, sonsuz bir estetik bütün oluşturarak uzanan yapılarla bezeli kentin görkemine en kestirme yoldan ulaşılması için yöntemler bulunmuş. En etkileyicisi, önce Seine Irmağı'nda vapur gezisi yapıp, Notre-Dame'dan Louvre'a dek bir dolu anıtın ve altından geçilen köprülerin dev görüntüleri altında ezilmek; sonra da Eyfel'e çıkıp, az önce altında ezildiğiniz yapıların ve bir dolu başka yapının bu kez ayaklarınızın altında göz alabildiğince uzandığını görmek, Paris'te en az bir yıl yaşamadıkça bu kentin tadına tam anlamıyla varamayacağınız bilincine varmak. Üçüncü adım ise akıllıca seçimler yaparak ve metro olanaklarını en doğru biçimde değerlendirerek bu yapılara ve çoğunlukla içerdikleri etkinliklerine ulaşabilmek. Söz gelimi, Louvre'a, Modern Sanat Müzesi (Musee D'Orsay)'ne ve Çağdaş Ulusal Sanat Müzesi'ne gitmek zorunlu. (Bilim ve Sanat okullarının özellikle bilimci kesimini ilgilendirecek müzelerden biri de Villette Bilim ve Endüstri Müzesi). Bu yapıların içinde günlerinizi geçirebilirsiniz. Bunu yapabilmemiz için de her türlü kolaylık sağlanmış; yapılar bir dolu temiz tuvalet, oturup dinlenecek yerler, cafe'ler, restoranlarla donatılmış.

Çağdaş Ulusal Sanat Müzesi'nin içinde yer aldığı Sinemadan Caz konserine dek her türlü etkinliği içeren Georges Pompidou Merkezi ise bütünüyle çarpıcı bir sanat ve bilim anıtı. Yürüyen ve yürümeyen tüm merdiven sistemlerinin ve gerekli tüm teknik dö-

şemin (tesisat) yapının dışında yer aldığı bu göğe uzanan çelik ve camdan anıtın en önemli birimleri arasında "Endüstri Yaratımları Dokümantasyon Merkezi" ve Genel Kitaplık yer alıyor. Yüzlerce araştırmacının, "yeşil" in egemen olduğu dingin bir ortamda, onlarca bilgisayarın yol göstericiliğinde "bilgi"ye en çağdaş biçimde ulaşabildiği Genel Kitaplık'ta yaşadığınız coşku, pahalı bir restoranda Paris "mutfağı"nın tadını çıkarırken duyabileceğiniz coşkudan kat kat üstün...

Paris'in gündelik yaşamının keyfini biraz olsun çıkarabilmek için doğru yöreleri seçip, sokaklarda dolaşmak gerekli: Seine Irmağı kıyısında, köprülerde, Quartier Latin'de, Monmartre'da, Champs-Elysee'de, bir dolu caddede, alanda... Dünya güzeli Paris Operası'nın çevresinde dolaşmalı; bir caddeyi kesen bir başka caddeyi geçerken karşısına çıkıveren, Yunan tapınağı görüntüsündeki Madeleine Kilisesi'ne şaşabilmeli insan; Saint-Michel'de gençlerin sokakları, alanları, cafe'leri nasıl doldurduğunu, neler çalıp söylediklerini, neler yiyip içtiklerini, neler güldüklerini görmeli. Daha sıradan sokaklarda ise tombulca ev kadınlarının ve emekli erkeklerin pazar çantalarına neler alıp koyduklarını, her şeyin en ucuzunu almaya nasıl özen gösterdiklerini... Belki de en keyiflisi, her birinin kendine özgü bir havası olan, kitapçı ve plakçılara girip çıkmak... Seine Irmağı kıyısında resim yapan pek çok artık nedense; onları izlemek de büyük keyif. Kentin dışındaki Versailles ise müze oluşundan çok halka açık bir "Ulusal Park" olması nedeniyle gidip görmeye değer.

Paris'te insanları yalnız gerginlikten uzak tutmak için değil, onların hoşça zaman geçirmelerini sağlamak için de büyük çabalar harcanıyor. Fransa'ya adını atanmış atmamış herkesin ezberlediği "turistik" eğlence yerlerini ve yörelerini bir kalemde geçip sokak eğlencelerinden söz edelim. Sokakta ve açık havada yaşamayı seven -sevmeyen yabancıları da sevmeye yönelten-Parisliler için her keseye uygun yeme içme, eğlenme ve kültür etkinliklerini izleme olanakları var. Sözgelimi çeşitli yaz festivalleri bağlamında, sokaklarda, alanlarda, çiçek seralarında yer alan ücretsiz gösteriler, her tür müziği içeren konserler. Bu tür şenliklerde binlerce kişi sokaklarda dansediyor. Yılda bir gece, kimi

Fellini sinemasının müzik yazarı Nino Rota'dan "Hasır Şapka."

Paris Belediyesi'nin girişimiyle düzenlenen I. Paris Festivali etkinliklerinin yer aldığı günlerde Yılmaz Onay, kendi yapıtı "Sanatçının Ölümü"nü Paris'te sahneledi. Oyunu Halk Oyuncuları sergiledi.

del ödemek gerekiyor. Ama emeğiniz ve paranız çoğunlukla boşa gitmiyor. Çünkü Paris önemli bir sanat kenti; çünkü tüm ünlü sanatçılar ve topluluklar dünyanın her yanından Paris'e akın ediyor. Kentin en eski tiyatrosu olan Chatelet Tiyatrosu'nda, yine dört dörtlük bir İtalyan yapımı olan "Hasır Şapka" adlı müzikal-farsta, uzun yıllar Fellini sinemasının müziğini yapmış olan besteci Nina Rota'nın "esprî"sinin tadına varıyorsunuz. Odeon Tiyatrosu'nda ilk kez bu yaz başında, Çehov'un başyapıtı "Marti"yla tiyatroyu deneyen Sovyet sinema yönetmeni Konçalovski'nin bu oyun için hazırladığı sahne düzeniyle ve kusursuz oyuncu yönetimiyle büyüleniyorsunuz. Aynı günlerde bakıyorsunuz Yılmaz Onay Paris'te kendi yapıtı "Sanatçının Ölümü"nü sahnelemiş. Seksenli yılların başından beri Avrupa'nın çeşitli kentlerinde oyun sergileyen Halk Oyuncuları'nın bu yapımının çevre tasarımı da Metin Deniz'in. Opera'ya meraklı olsanız da olmasanız da dünyanın en güzel yapıtlarından biri olan Paris Operası'nın içini de görmeli ve o sırada sergilenmekte olan "Norma" operasını da izlemelisiniz. Ne raslantı, Fransız soprano Michele Lagrange o gece ilk kez Norma'yı oynayacak. (Norma'yı başaran soprano, sanat gücünü kanıtlamış sayılıyor.) Biraz Fransız "şövenizmi", biraz düzenleyicilerin salona "alkışçı" oturma yöntemi, biraz da turistlerin hoşgörüsüyle Lagrange "iyi not" alıyor sınavda. Beğenmediğini yuhalamasıyla ünlü Paris seyircisi Lagrange'ı başına basıveriyor.

Paris yabancı işçi, yabancı öğrenci dolu. Tüm önlemlere karşın kaçak çalışan çok. Soluk soluğa yaşanan dokuz günlük konukluk süresi içinde, işsizliğin, yoksulluğun, yalnızlığın neden olabileceği mutsuz görüntüler kaçabiliyor gözden. Ancak dokuz günlük izlenimlerin doğruladığı tartışılmaz gerçek şu: toplumsal ve ekonomik güvencesi olan her yaşta, her kesimden insana ve turistlere cömertçe sunduğu özgürlükle, sınırsız görkemle, sanatı ve kültürüyle, gündelik yaşamda gereksiz gerginlikleri yok eden belediye hizmetiyle, insanların toplu olarak uygarca yaşamaya adanmış yarattığı olanaklarla, tüm kusurlarını bağışlayan bir yüce anakent Paris. İnsana soluk alırken yaşamı yaşanır kılan, "kendini beğenmekte" haklı bir büyük belde....

mahallelerin açıklık bir yerinde belediye orkestrası çalışıyor, mahalleli dans hünerlerini sergiliyor. Havai fişek gösterileri de Paris'in yaz eğlencelerinden biri. Her yıl 24 Haziran'da (Saint-Jean Gecesi) Monmartre'in tepesinden Paris'i seyreden Sacre-Coeur Kilisesi'nden atılan havai fişekleri kilisenin dibinde yere yatarak izleyen insanlar, üstlerine inen gürültülü renk yağmuru altında coşkuyla bağırışp duruyorlar. (Paris'te gitgide gelişmekte olan yankesicilik uğraşı için kusursuz bir ortam!)

Bir zamanların "sanatçı" mahallesi Monmartre'da yine sanatçılar yaşıyor. Ancak ortaya konan sanat ürünleri oldukça sıradan ve kolay para kazanmaya yönelik. Yine de eğri büğrü, dar, yokuş sokaklarıyla, nefis (hem de ucuz) jambonlu-peynirli-yumurtalı "krep" sunan, duvarları özgün yağlı boya yapıtlarla bezeli, klasik gitarcılardan kısa bir konser verip uzaklaşıverdiği lokantalarıyla, Paris'in gece görüntüsünü en güzel biçimde sunan konumuyla Monmartre kentin en çarpıcı mahallelerinden biri.

Paraya biraz kıyabiliyorsanız, Paris'in bir başka mahallesinde Romalılardan kalma bir arenada yapılan

"Şövalye" gösterisini izleyebiliyorsunuz. Tarihsel filmlerden bildiğimiz bir yiğitlik turnuvası bu. Seyirciler bu tiyatro-sirk karışımı "oyun"a kaptırıyorlar kendilerini. Analar, çocuklar, dedeler omuz omuza "kalles" "kara şövalye"yi yuhalıyorlar yürekten.

Yine Paris Belediyesi'nin girişimiyle düzenlenen I. Paris Festivali etkinliklerinin en önemlisi, Notre-Dame Kilisesi'nde, konuk La Scala Orkestrası ve Korosu'nun ünlü Şef Riccardo Muti yönetiminde, dünyaca ünlü solistlerin katılımıyla sunacağı Verdi'nin "Messa da Requiem"i. Giriş ücretsiz ama biletli. Konseri Kilise'nin dışından izleyecek olanlar içeri girebileceklerin on katı. Yorumcu bir iş günü sonunda Kilise'ye girebilmek için tam bir saat kapıda ayakta bekletilen "biletli"ler duruma sinirlenmiyor bile. Önünde sonunda içeri girebileceklerini ve içeri girebilen "mutlu azınlık" arasında yer alacaklarını biliyorlar; çok yorulan, çevresindeki boğucu kalabalığı tınmayıp yere oturuyor. İçten ve dıştan görünüşüyle unutulmaz bir yapıda, unutulmaz bir sanat şöleni...

Kapalı uzamlarda yer alan başka kültür etkinliklerine katılabilmek için biletleri çok önceden almak, iyi bir yere oturabilmek için de yüksek bir be-

Bu Toprakların Çocuğu

Mahmut T. Öngören

9 Eylül 1988.
Yılmaz Güney'in ölüm yıldönümü. Kaçınıcı mı? Düşünmek bile istemiyorum. Ne yapacağız bu yıldönümünde? Onu nasıl anacağız?

İki yıl önce Fenerbahçe'de toplanmıştık. Kimler yoktu ki? Yaşar Kemal, Lütfi Akad, Onat Kutlar, Zülfü Livaneli, Işıl ve Ali Özgentürk, Şeref Gür, Hüseyin Baş anımsadıklarım arasında...

Akşam yemeğini hep beraber yedik. Bir kez bile Yılmaz'dan konuşulmadı. Ama herkes onunla beraberdi. Kadehler sessizce onun için kalktı, herkes onu anarak göz göze geldi, yemekten sonra lokantanın bahçedeki barında onun için türküler söylendi.

Ondan söz etmeden onu anmayı bu sessizlikte başaran topluluğa başka hiçbir yerde rastlamadım. Sanki herkes birbirine, "Niçin buluştuğumuzu biliyoruz. Bu anı bozmayalım. Onu sözcüklerle dile getirmeden düşüncelerimiz ve duygularımızla analım." demişti.

Bu yıl ne yapılacak, Yılmaz Güney'in ölüm yıldönümünde? Yine sessizlik mi? Bu "sessizliği" protesto edercesine toplanan arkadaşları, "Ondan hiç söz etmeden de onu biz kendi aramızda anarız." mı diyecekler?

Hayır, artık bunun değişmesi gerekiyor.

Genç yaşlı, çoluk çocuk, sağcı solcu, Yılmaz Güney'i tanımayan yok... Ama tek bir Yılmaz Güney filmini görmemiş gençler çoğunlukta... Ondan söz edildiğini duyuyorlar, onun hakkında yazılanları okuyorlar, yurt dışından gelen onunla ilgili yorumları izliyorlar. Ama onun filmlerini görebilmek için yurt dışına gitmek zorundalar. Yılmaz Güney'in filmlerini salt yurt dışında izleyebilirsiniz.

Türkiye sineması deyince, yurt dışında tanınan ve ülkemizi gerçek anlamda temsil eden bir o var. Bir o var ama, onun filmlerini Türkiye'de izleyemezsiniz. Yasaktır.

Niçin yasaktır?

Çeşitli nedenler düşünebilirsiniz. Nasıl yasaktır?

Ortada bir engel göremezsiniz. Hukukçularla konuşun, Yılmaz Güney filmlerinin gösterimini günümüz Türkiye'sinde engelleyen herhangi bir yasal dayanak olmadığını hemen öğreneceksiniz.

O halde nasıl oluyor da bu filmler Türkiye'de gösterilmiyor?

Sinema mı bulunmayacak, bu filmlere yer verecek? Yoksa izleyici mi? Hayır, bu sorulara yanıt aramaya bile gerek yok.

Yılmaz Güney'in kitleler arasında anılmasını Türkiye'de engelleyen başka nedenler var. Bu nedenlerin başında da "korku"... "Yılmaz Güney korkusu"...

Bugüne dek bakanlara ya da daha başka yetkililere, "Yılmaz Güney filmleri üzerindeki yasak kalktı mı?" ya da "Kalkacak mı?" diye çok soruldu. Oysa yasalara dayanarak koyulan yasak çoktan kalkmıştı, sıkıyönetimin sona ermesiyle. Yetkililer bu gerçeğe hiç değinmediler. Verdikleri yanıtlarda "Zaman daha erken...", "Türkiye'de gerçekte yasak yoktur. Ama eski günlere dönüşmesini istemiyoruz." gibi yuvarlak, anlamsız, oyalayıcı açık-

lamalara başvurdular. Gerçekte, ortada hiçbir yasal engelin kalmadığını onlar da çok iyi biliyor. Ama bu filmlerin yaratacağı etki yok mu, onların korkularının temel kaynağını oluşturuyor.

Şimdi ayağımızı yere sağlamca basarak düşünelim:

Yılmaz Güney'in filmlerinin son ikisi Türkiye'deki resmi makamların "gösterilebilir" izni almamıştır. Daha doğrusu, bu izni almak üzere son iki filmin sahipleri yetkili çevrelere başvurmamıştır. Bu filmler, "Yol" ve "Duvar" adlarını taşıyor. Daha önce çekilmiş Yılmaz Güney filmleri ise 1980 yılından önce Türkiye'deki resmi "sansür"den geçmişti. Gerçi bu filmlerden kimileri önce "sansür"e takılmış ve sonra Danıştay'da açılan dava kazanıldıktan sonra sinemalarda gösterime girmişti. Kimisi de TRT Televizyonu'ndaki yayınından hemen önce (1970'li yılların sonlarında) yasaklanmıştı. Ama en sonunda hepsinin gösterilmesi yasal bakımdan sağlandı.

Bu filmlerin adları şöyle: "Umut", "Umutsuzlar", "Acı", "Ağır", "Baba", "Arkadaş", "Zavallılar", "Sürü", "Düşman".

Başkaları da var elbette. Ama önce yukarıda adları verilen Güney filmleriyle başlanabilir. Yılmaz Güney üzerine açığoturmalar, söyleşiler ve yeni değerlendirmeler ve yorumlar yapılabilir.

Salt onun ölüm yıldönümünde de değil... Her zaman...

Yılmaz'ın ünü uluslararası boyutlara erişmiş olabilir. Mezarı da bir yabancı ülkededir. Ama o bu toprakların çocuğudur.

Yılmaz Güney yönetmenliğini de yaptığı Arkadaş filminde

Türkiye'de Yılmaz Güney'in Filmlerine Konan Yasakların Kaldırılması İçin Uluslararası Çağrı

7 yılı aşkın bir zamandır sinemacı Yılmaz Güney'in eserleri ülkesinde yasaklanmıştır. Tüm dünya sinemaseverleri O'nun filmlerini özgürce seyrederek kendi öz yurttaşlarına bu hak tanımamaktadır. Demokrasiye dönme yolunda adım atıklarını söyleyen ve fikir suçunun mevcut olmadığı Avrupa demokratik topluluğu AET'ye üye olmak için başvuruda bulunan Ankara yönetiminin bu tutumu kabul edilemez. Demokrasi ve özgürlük ideallerine derinden bağlı ve her türlü horgörüye, sansüre karşı olan, aşağıda imzaları bulunan şahsiyetler, Türk hükümetinden Yılmaz Güney'in filmlerine konan yasakların derhal kaldırılmasını talep ederler.

Bu çağrı Yunanistan'ın Delfi şehrinde yapılan "Avrupa Sinema ve Televizyon Yılı" toplantısına katılan üyelerce de imzalanmış ve bir örneği "Avrupa Halkları ve Kültürleri Komisyonu"na gönderilmiştir.

Ayrıca, Avrupa Yönetmenler ve Televizyon Federasyonu, Cumhurbaşkanı Kenan EVREN ve Başbakan ÖZAL'a çağrının dikkate alınması konusunda telgraflar çekmişlerdir.

APPEL INTERNATIONAL POUR LA LEVEE DES INTERDICTIONS FRAPPANT LES FILMS DE YILMAZ GÜNEY EN TURQUIE

TÜRKİYE'DE YILMAZ GÜNEY'İN FİLMLERİNE KONAN YASAKLARIN KALDIRILMASI İÇİN ULUSLARARASI ÇAĞRI

SOCIETES DES REALISATEURS DE FILMS (DÜNYA FİLM YÖNETMENLERİ BİRLİKLERİ)

Directors Guild of America "Special Projects" (Amerika Yönetmenler Birliği)

Société des Réalisateurs de Belgique (Belçika Yönetmenler Birliği)

Délégué Général de la Quinzaine des Réalisateurs du Festival de Cannes (Cannes Film Festivali "Quinzaine" Bölümü Yönetmenleri Delegasyonu)

Société des Réalisateurs de France (Fransa Yönetmenler Birliği)

Représentent des téléspectateurs de France (Fransa televizyon-seyircileri Temsilciliği)

FIPRESCI (Uluslararası Eleştirmenler Birliği)

Société des Réalisateurs de Grèce (Yunanistan Yönetmenler Birliği)

Société des Réalisateurs de Pays-Bas (Hollanda Yönetmenler Birliği)

Association des Cinéastes Hongrois (Macaristan Yönetmenler Birliği)

Société des Réalisateurs d'Espagne (İspanya Yönetmenler Birliği)

The Directors Guild of Great Britain (İngiltere Yönetmenler Birliği)

Société des Réalisateurs d'Italy (İtalya Yönetmenler Birliği)

Association des téléspectateurs d'Italy (İtalya Televizyon Seyircileri Derneği)

Bureau Catalan du Cinéma d'Espagne (İspanya Katalan Sinema Birliği)

Délégation Générale du Québec Service Culturel (Kebek Kültür Servisi Delegasyonu)

LE MONDE DU CINEMA (SİNEMA DÜNYASI)

Javier AGUIRRE, Réalisateur-Espagne
Claudine AUGER, Actrice, France
Doug AITKEN, Réalisateur, Grande Bretagne
Téo ANGELOPOULOS, Réalisateur, Grèce
Margot BENNCERRAF, Réalisateur, Venezuela
Bernardo BERTOLUCCI, Réalisateur, Italy
Fernando BIRRI, Réalisateur, Cuba
Jacob BIJL, Réalisateur, Hollande
Klaus Maria BRANDAUER, Acteur, Autriche
Lino BROCKA, Réalisateur, Filipinnes
Christina BURNETE, Réalisateur, Angleterre
Michael CACOYANNIS, Réalisateur, Grèce
Jaim CAMIN, Réalisateur, Espagne
Henning CARLSEN, Réalisateur, Danemark
Julie CHRISTIE, Actrice, Angleterre
Luigi COMENCINI, Réalisateur, Italy
August CAPPOLA, Réalisateur, Italy
Michele CONFORTI, Réalisateur, Italy
Manuel CUSSO-FERRER, Réalisateur, Espagne
Grigoris DANALIS, Directeur du Festival de Cinéma de Salonique, Grèce
Jean Paul DEKKIS, Réalisateur, France
Hullo DIAMANTE, Directeur de Cinéma de Malaga, Espagne
Dimitri EPIDE, Directeur du Festival de Cinéma de Montreal, Canada
Kostas FERRIS, Réalisateur, Grèce
Peter FLISHMANN, Réalisateur, Allemagne
Liz FORGAN, Directeur du programme
Brigitte FOSSEY, Actrice, France
Sabine FRANELE, Monteuse (Montajcı), France
Marilyn GAUNT, Réalisateur, Angleterre
Costa GAVRAS, Réalisateur, France
Diego GALAN, Directeur du Festival de Cinéma de St Sebastian, Espagne
Dimitris GALANIS, Télévision ET2, Grèce
Wilfried GELTNER, Réalisateur, Allemagne

Andreeux GRIEBA, Réalisateur, Angleterre
Reno GIRONI, Acteur, Italy
Marilyne GOLDIN, Scénariste, Angleterre
Predrag GOLUBOVIC, Réalisateur, Yougoslavie
Goutam GOHOSERE, Réalisateur, Indian
Ulrich GREGOR, Directeur du Forum de Jeune Cinéma de Berlin, Allemagne
Glenn GUMPEL, Réalisateur, U.S.A.
Carol HASLAM, Directeur du Festival de Cinéma d'Edinburg, Angleterre
Fernando HERRERO, Directeur du Festival de Cinéma de Valladolid, Espagne
Joris IVENS, Réalisateur, Hollande
Roger KAHANE, Producteur, France
Kurohi KAZAO, Réalisateur, Japon
Marine KARTMITZ, Producteur, France
Donat KEUSCH, Producteur, Suisse
Mark KILROY, Réalisateur, Irlande
Jaromil JIRES, Réalisateur, Tchecoslovaquie
Stavros KONSTANTARAKOS, Réalisateur, Grèce
Andras KOVACS, Réalisateur, Hongrie
Micheal LAM, Directeur du Festival de Cinéma de Hong Kong
Titus LEBER, Réalisateur, Autriche
Sergio LEONE, Réalisateur, Italy
Elisabeth Waelchi, Monteuse (Montajcı), Suisse
Roland LETHEN, Réalisateur, Belgique
Marceline LORIDAN, Réalisateur, France
Antonella LUALDI, Actrice, Italy
Ahmet EL MAANOUNI, Réalisateur, Algérie
Antonie MARKETAKI, Réalisateur, Grèce
Francesco MASELLI, Réalisateur, Italy
Marcello MASTROIANI, Acteur, Italy
Jane MILLES, Producteur-Réalisateur, Angleterre
Yves MONTAND, Acteur, France
Patricio MORAZ, Réalisateur, Suisse
Christine OESTREICHER, Producteur, Angleterre
Panos PAPAKYRIAKOPOULOS, Réalisateur, Grèce
Nikos PAPATAKIS, Réalisateur, Grèce
Clare PEPLOE, Réalisateur, Angleterre
Dionyssis PHOTOPULOS, Directeur artistique, Grèce
Caroline PICK, Réalisateur-producteur, Angleterre
Jonatham POWELL, Responsable du programme, Angleterre
Philip SIMPSON, Directeur de British Film Institute, Angleterre
Fernando SOLANAS, Réalisateur, Arjantine
Michael PILZ, Réalisateur, Autriche
Alvin RAKOFF, Réalisateur, Angleterre
Satrajit RAY, Réalisateur, India
Raoul RUIZ, Réalisateur, Amérique Latine
Jean ROUCH, Directeur de Cinématique, France
Paulo ROCHA, Réalisateur, Portugais
Umberto ROSSI, Critique-cinéma, Italy
Massimo SANI, Réalisateur, Italy
Osman SEMBENE, Réalisateur, Sénégal
Mrinal SEN, Réalisateur, India
Ettore SCOLA, Réalisateur, Italy
James SCOTT, Producteur, U.S.A.
Christos SHIOPACHAS, Réalisateur, Chypres
Wendy SMITH, Réalisateur, Angleterre
Eliane STUTTERHEIM, Productrice, Suisse
Jean CHARLES TACCHHELLA, Réalisateur, France
Freres TAVIANI, Réalisateur, Italy
Isabelle TISSANDRIE, Actrice, France
Teresa TROPA, Réalisateur, Portugal
Colin YOUNG, Directeur de l'Ecole du Cinéma-Télévision, Angleterre
Michele VALLEY, Actrice, Grèce
Antonio VASCONCECOS, Réalisateur, Portugal
Ian WALL, Réalisateur, Angleterre
Christian ZIEWER, Réalisateur, Allemagne
Victoria ZINN, Actrice, Italy
Margarethe VON TROTTE, Réalisateur, Allemagne

Claude WEISZ, Réalisateur, France
Francine WINHAM, Producteur, Angleterre
Peter SCARLET, Directeur du Festival de Cinéma de Egalement(ayrica) San Fransisco, U.S.A.
Patrick ANELLI, SACD-France (Sinema Yazarları Birliği)
Hubert ASTIER, SACD-France (Sinema Yazarları Birliği)
Guido ARISTARCO, Professeur-critique, Italy
Eduardo BAUTISTA, Compositeur (Besteci), Espagne
Elias BREDSDORFF, Professeur, Danemark
Thomas BREDSDORF, Professeur, Danemark
Gian-Pierra BRUNETTA, Professeur d'Université, Italy
Euensanta CANDELA, C.E.E., Belgique (Avrupa Ekonomik Topluluğu)
Elvire CARTENY, Expert Media (Basın uzmanı), Italy
Michalis CHRISTODOULIDES, Compositeur (Besteci), Chypres
Michel CIMENT, Cinéma-critique, France
Ivano CIPRIANI, Professeur d'Université, Rome-Italy
George CONCHON, Ecrivain (Yazar), France
Gérard CHALIAND, Sociologue (Yazar-Siyasal Bilimler Profesörü), France
Filippo de SANCTIS, Professeur d'Université, Florence-Italy
Frederick DESSAU, Producteur-Radio, Danemark
Michel DIMOPOULOS, Télévision ET1, Grèce
Antoine DUHAMEL, Compositeur (Besteci), France
Robin DUVAL, Independent Broadcasting Policy, Angleterre
Klaus EDER, Film-critique, Allemagne
Michele Ange ESTRELLA, Compositeur (Besteci), Arjantine
Samir FARID, Film-critique, Egypte
Volf GEFION, Journaliste (Gazeteci), R.F.A
Vitorino GODINHO, Professeur, Portugal
Maria GIACOBBE, Ecrivaine (Yazar), Danemark
Juan GOYTISOLO Ecrivain (Yazar), Espagne
Alicia HELMAN, Professeur Université, Pologne
Alcibiadis KAMMENOS, Professeur d'Université, Grèce
Frango KARAOGLAN, Journaliste (Gazeteci), Grèce
Philippe KEMT, Critique-cinéma, Angleterre
Ginette LE GOC, Parti Socialiste Français, France
Eduardo LOURENCO, Ecrivain (Yazar), France
Derek MALCOLM, Film-critique, Angleterre
Helen MILLER, Journaliste (Gazeteci), Australia
Péricles NEARCHOU, Directeur du Centre Culturelle Européen de Delphes, Grèce
Carol PRUNHUBER, Ecrivain (Yazar), Venezuela
Maxime RODENBSON, Professeur Université Sorbonne, France
Luiz REBELLO, Ecrivain-Avocat (Yazar-avukat), Portugal
Klaus RIFBJERG, Professeur, Danemark
Teresa ROGERS, Juriste, Angleterre
Umberto ROSSI, Journaliste (Gazeteci), Italy
Silke SVATUNEK, Journaliste (Gazeteci), Allemagne
Maria BARROSO-SOARES, Professeur, Portugal
Roger TROPEANO, Professeur, France
Fernand WEIDES, Journaliste (Gazeteci), Luxembourg
Arlene WHITTAKER, Ecrivain (Yazar), Angleterre
Nicos ZACHARADIS, Journaliste (Gazeteci), Grèce
Andonis ZIKAS, Journaliste (Gazeteci), Grèce
Lino MICCICHE, Journaliste (Gazeteci), Italy

Egalement(ayrica)

Michel BLUM, Le Président du Comité Spécial des Droits de l'Homme auprès des Nations-Unis (İnsan Hakları Örgütlerinin Birleşmiş Milletler nezdindeki Özel Komitesi Başkanı)

Daniel JACOBY, Le Président de la Fédération Internationale des Droits de l'Homme (Uluslararası İnsan Hakları Federasyonu Başkanı)

Yves JOUFFA, Le Président de la ligue des Droits de l'Homme-France (İnsan Hakları Ligi Başkanı-Fransa)

Pierre BERCIS, Le Président des Nouveaux Droits de l'Homme (Yeni İnsan Hakları Derneği Başkanı)

Ölümünün 20. Yılında

Reşat Fuat Baraner İçin...

Şükran Kurdakul

1.

Mütareke yılları, kapitalizmin artık topu, tüfeği, zırhlısı, askeri, komutanı ile ülkenin yaşam alanlarına yerleştiği beş koca yıl demektir. Karanlıkla ışık, düşüşle ayakta durma çabası, boyun eğişle direnç, işbirlikçilikle ulusal kurtuluş bilinci toplumsal olgu olarak görüldü bu beş yıl içinde. Hızla da kurumlaştı.

Savaş öncesi gizli sömürge döneminde dış kapitalizmin yerli ortağı durumunda olanlar-olanaklarının elverdiği ölçüde-boyun eğişe, işbirlikçiliğe, vatan satıcılığına düşünsel gerekçeler aradılar.

Ali Kemal, Refik Halit (Karay), Ref'ii Cevat (Ulunay), Rıza Tevfik, Cenab Şehabettin vb. gibi ünlü kalemler işgalcilere alkış tutmanın esnafı haline gelmişlerdi. Çoğunun Üniversitede kürsüsü, devlet yönetiminde ağırlığı vardı.

Şûray-ı Devlet (Danıştay) başkanı İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin kurucuları arasında bulunuyordu.

Rütbelilerden utanmayan bir takım paşalar İngilizin parası ile örgütlenen Hilafet Ordusu'nun başına getirildiler.

Amaç bireysel öfke ve duyarlıkların ulusal bilince dönüşerek yaşama geçmesini önlemektir kuşkusuz.

Reşat Fuat, insanı insan yapan kavramların sıfıra indirilmek istendiği bu ateş yıllarında, varlıklarının tarihsel işlevine inananlarla birlikte oldu. İşgal altındaki İstanbul'da anti-emperyalist öğrenci hareketlerine katıldı. Öncülük etti. Milli mücadele yanlısı öğrenci derneklerine başkan seçildi.

2.

Ülkeyi, 1921'lerde "...kapitalizme ve emperyalizme karşı savaşmayı gerekli gören bir mesleği takip eden

insanlar" yönetiyordu. Ama hele 1930'lu yıllara doğru köprülerin altından çok sular geçmiş, tüm devlet katlarına sınıf değiştiren asker ve sivil orta tabakanın açık göz okumaları egemen olmuştu. Yakup Kadri Karasmanoğlu'nun deyişiyle "...Dünkü millî mücadeleler ve devrimciler kadrosunun bir kazanç ve menfaat şebekesi karakteri" taşıdığı (Politikada Kırk Beş Yıl, I. bas. sf. 86) bu yıllarda iki kez tutuklandı Reşat Fuat.

Birincisinde "Komünizm aleyhinde faaliyette bulunmaktan" 4,5 yıla, ikincisinde Ceza Yasasına yeni konan 142. maddeye aykırı eylemde bulunma savı ile 6 aya hüküm giydi.

Almanya'da Kimya Fakültesi'ni bitirdikten sonra Sovyetler Birliği'ne geçmiş, Moskova'da Lenin Akademisi'nde öğrenim görmüştü.

Mustafa Kemal Paşa ile kardeş torunlarıydılar.

Ama Vedat Nedim törleştirilemeyenlerden biri olmak onurunu korumasını biliyordu.

3.

"Biz Türküz ve türkçüyüz ve daima türkçü kalacağız. Bizim için türkçülük bir kan meselesi olduğu kadar, laakal bir vicdan ve kültür meselesidir."

5 Ağustos 1942 günü Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmadan aldığım bu satırlar açıkça "ırkçı ve turancı" ideolojiye bağlılık ifade etmektedir.

İktidarda bulunan tek partiden güven oyu alan bir başbakanın bu türden bir konuşmayı yapabildiği siyasal/düşünsel ortamın özellikleri içinde şu gerçeği algılayabiliriz:

I. Dünya Savaşı öncesinde Enver Paşa'nın pompaladığı ırkçı ve turancı hareket, 1930'lardan sonra Nazizmin

tırmanışı ile birlikte -ülkemizde de devlet yönetimini yönlendirme hevesleri duyuracak kadar- etkili olmaya başlamıştır.

Reşat Fuat'ın, düşün yaşamımıza en belirgin katkısı, faşizmin bu hevesi duyduğu 1938-1944 yıllarına raslar.

Tek Parti yönetiminin amansız baskılarına karşı anti-faşist savaşım yöntemleriyle.

Öncü düşün ve sanat adamlarını örgütlemeye ustalığı ve eylem gücü kazandırma becerisiyle.

Yeni Edebiyat ve öteki dergilerle. Çıkardığı kitapçıklarla. Yazılarıyla.

1946'da kurulan Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi'nin bu dönemin yarattığı birikimden büyük ölçüde yararlandığını biliyoruz.

4.

Reşat Fuat, 1944'de Zeki Baştımar, H.İ. Dinamo, Celal Zühtü Benneç, Sebati Selimoğlu, eşi romancı Suat Derviş vb. ile birlikte Türkiye Komünist Partisi'ni yönettiği savı ile 7 yıl 9 aya hüküm giymişti. 1950 affı ile bırakıldıktan son yedi ay sonra yeniden tutuklandı. İki yıldan fazla Sansaryan hanının hücrelerinde yaşamak zorunda bırakıldı. Bu kez de sekiz yıl verdiler.

Bu dava dolayısıyla 1953-55 yıllarını İstanbul Harbiye Askeri Cezaevinde, onunla birlikte, geçirenlerden biriydim. Bir gün bile kendini özgür hissetmediğini görmedim Reşat Fuat'ın.

5.

Onun gibi tarihin kendilerine sorumluluklar yüklediği öncülerin, kültür mirasımız içindeki yerlerini değerlendirmeyi başardıkça kendimizi bulacağımızdan kuşquamız olmasın.

arşu ofset

REPRODÜKSİYON

- ☐ GAZETE
- ☐ DERGİ
- ☐ KİTAP
- ☐ BROŞÜR
- ☐ KATOLOG
- ☐ AJANDA

- ☐ DİZGİ
- ☐ PİKAK
- ☐ FİLM
- ☐ MONTAJ
- ☐ RENK AYIRIMI
- ☐ OFSET BASKI

**SİZİN İÇİN KALİTE ÖNEMLİYSE
TÜM BASKI İŞLERİNİZDE ARAYACAĞINIZ YER**

arşu ofset

REPRODÜKSİYON

Necatibey Cad. 68 / 7 Ankara Tel = 229 76 92

